

TRACTAET
Van't Ampt der Overheydt,
Dat is:

Of een Christen gheoorloft zy het sel-
ve te bedienen.

*In't Latijn gheschreven, door den Eervvaerden ende
Hoogh-gheleerden*

Mr. Symon Episcopus

In Nederduytsch vertaelt.

TOT HAERLEM,
Ghedruckt by *Thomas Fonteyn*, Boeckdrucker in de
Bartel-Joris-stræet, Anno 1639.

TRACTAET
Van't Ampt der Overheydt,

Dat is :

Of een Christen gheoorloft zy het sel-
ve te bedienen.

*In't Latijn gheschreven, door den Eervvaerden ende
Hoogh-gheleerden*

Mr. SYMON EPISCOPIUS

In Nederduytsch vertaelt.

TOT HAERLEM,

Ghedrukt by Thomas Fonteyn, Boeckdrucker in de
Bartel-Lozis-straet. Anno 1639.

WEET & DURF

TRACTAET
Van't Ampt der Overheydt
Dat is:
Of een Christen gheoorloft zy het selve
te bedienen.

Mr. Symon Episcopus

Colofon

Getranscribeerde digitale uitgave (PDF) door Weet & Durf
Digitale Bibliotheek Religiepolitieke traktaten
Redactie: J. Gruppelaar
Vormgeving: M.W.F. Yland

©2023 Weet & Durf / Alle rechten voorbehouden
j.gruppelaar@kpnplanet.nl | www.weetendurf.nl

[3]

Den Drucker aen den Leser.

WAerheydt-lievenden Leser, wy brenghen V.L. hier in't licht een gheleert ende bondigh Tractaet van het vermaert gheschil, Of een christen een Overheydt magh wesen of niet. Voor 20. jaren in Latijn gheschreven door den Eerwaerden ende Hoogh-geleerden M. Symon Episcopus, 't welck niet alleen by verscheyden gheleerde luyden dickwils gecopieert, maer oock verscheyden malen getranslateert is in onse Nederlandtsche tale, ende daer nae dickwils ghecopieert, oock by verscheyden ghesintheden.

Wy hebben langhe gehoopt dat sijn E. selfs die Tractaet in onse Moeders tale soude gestelt hebben, maer hebben tot noch toe te vergheefs ghewacht: de oorsaecke is apparentelijck om dat sijn E. met veel gewichtigher dingen onledigh is: ofte onnoodigh oordeelt, de wereltd (die soo vol Boecken ghepropt is) met tyet dusdanigh nieuws te vervullen: ende aengaende dese oversettinghe, wy hebben verstaen dat sijn E. het laten Drucken, niet alleenlijck heeft afgeslagen, maer selfs noch onlangs aen sijne Vrienden expresselijck versocht het Drucken te willen verhinderen soo veel moghelijck ware: ghevende alsdoe voor reden dat het over veele jaren gestelt was, ende datmen tusschen soo veel tijds wel hier of daer op eenighe andere bedenckingen kan krijghen, als oock

[4]

(ghelijck sijn E. in't besluit deses Tractaets mede seyt) dat het geschreven was in sijne ballingschap, alwaer hem vele behulp-middelen hebben ontbroocken, welcke soudén kunnen dienen om een bondigh Tractaet van dese materie te stellen, ende dat hem insonderheyte hebben ontbroken de eygentlijcke gronden, bewijsredenen, ende exceptien der ghener die het teghendeel houden: eyndtlijck oock om dat den oversetter van yemandts werck somtijds alte swaren stijl heeft, ofte de rechte meyninge des Autheurs niet ghenoech uyt en druckt: soo dat wy wel vreesen door het Drucken den Autheur ghenen aenghenamen dienst te sullen doen. Doch siende de groote begheerte van veele Liefhebbers, hebben wy ons verstout sonder weten des Autheurs, dit Tractaet te Drucken nae de correctste Copie die wy hebben weten te bekomen: vertrouwende dat sijn E. na sijne gewoone beleeftheydt en goetaerdigheydt onsen goeden yver sal ten goeden duyden: ende hier door metter tijdt oorsaek krijghen om dit vverck op nieuws selfs te oversien ende te verbeteren, waer toe vvy onse Perse gaerne ghereet houden. Vaert wel.

[5]

TRACTAET,

Of een Christen gheoorloft zy het Magistraets Ampt te bedienen.

DE questi van't Magestraets Ampt te bedienen, met de welcke sommighe in ons Vaderlandt besich zijn, is waerdigh datmense wat naerder ondersoecke: want sy is van dien aert die niet alleen in 't speculeeren en beschouwen der waerheyte bestaen, welcke dickwils groote beroerten der ghemoederen met haer sleppen, niet sonder groote schade en nadeel der Christelijcke liefde: maer de welcke vorderlijck zijn tot een rechte en vaste wetenschap der gheboden Jesu Christi, welckers onderhoudinghe noodigh zy, om de hope van 't eeuwige leven te verkrijghen: Daer beneffens heeft sy hare bysondere zwarigheden, dat, by aldien sy niet recht verstaen wert, daer soo vele, soo bittere, en soo sorghelycke consequentien uyt ontstaen, dat gheen andere by haer vergeheleken moghen worden.

Daerom achten wy het de pijnige waert te zijn, soo wy de selfde wat dieper ondersoecken ende sonder eenige affecten en voor-oordeel, alleen om de waerheydt nae te speuren ende te verbreyden, met Godt overweghen, wat daer van aen d'eene zijde nae ons oordeel te houden zy.

[3]

Dit is het point van 't verschil, of een Christen mensche, of dien die professie doet van de Christelijcke religie, in conscientie geoorloft zy het Magestraets Ampt te bedienen?

Nu datmen 't verschil wel verstaet, ende in't begin niet en dwale, moetmen uytleggen, wat wy op dese plaetse verstaen door't Magistraets Ampt te bedienen, twee dinghen verstaen wy daer door:

Eerstelijck, of een Christen mensche geoorloft zy in waerdigheydt en macht boven anderen uyt te steecken?

Ten tweeden, of hem gheoorloft zy, de bedieningen ende daden de welcke die waerdigheydt ende macht vereysschen, te oeffenen ende in't werck te stellen: als daer zijn, wetten te maken, het bedienen van cevile en crimenele vonnissen, ende ten lesten de onderdanen tegens de notore vyanden (die door geen presentatien en voorwaarden van haer voornemen te versetten zijn) te

beschermen? Het point des verschils na dit verstant simpelijck voorghestelt, sal dese onderscheyden deelen in sich vervaetten.

1. Of een Christen mensch geoorloft zy in waardigheydt en macht boven anderen uyt te steecken, of met authoriteyt (die eygentlijck soo genoemd is) over andere bevel hebben en ghebidden magh.

2. Of een Christen mensche magh wetten maecken, en den ghenen gheven daer hy over ghebidt.

3. Of een Christen gheoorloft zy, volghens die ghegheven wetten, soo civile als crimenele vonnissen te bellen.

[7]

4. Of hy mach alle crimenele vonnissen, oock die den hals aengaen vellen, dat is de misdaders metter doot straffen.

5. Of hy die gene, over welcken hy ghestelt is en ghebiet, als het noodigh is, ende anders niet kan gheschieden, met wapenen en ghewelt teghens de geweldenaers magh beschermen.

Ende dit altemael ten dien eynde, dat de onderdanen een gerust en stil leven leyden in alle Godtsalighepydt en eerbaerheydt.

In desen allen, kan (mijns oordeels) de gantsche questie beslooten worden, in dier voegen, dat by al dien alle dese leden wel ondersocht worden, geseydt magh worden, afghehandelt te zijn, wat dienen kan om dese questie wel te overweghen.

De ghene die oordeelen dat een Christen Mensche ongheoorloft zy het Magestraets Ampt te bedienen, en zijn niet altemael van een ghevoelen.

Daer zijnder (ende dat wel den meesten hoop) die meynen dat een Christen wel geoorloft zy het Magestraets Ampt te bedienen, dat is, de eere van't Ampt aen te nemen, ende macht te hebben over andere, daer-en-boven oock, dat hy magh wetten maken, ende alle civile, en sommige crimenele acten in 't werck stellen, als te weten, Kerckers, Tuchthuysen, Geesselen, &c. als bequame remedien om de quaet-doenders in toom te houden ende te beteren, doch houden de doot-straffe, ende het beschermen der onderdanen dor ghewelt van wapenen, ongheoorloft te zijn.

[8]

Andere zijnder (maer die seer weynigh) die alle het gene dat wy geseyt hebben, ghelooven een Christen niet gheoorloft te zijn, oock soo seer, dat sy hem schuldigh houden aen de eeuwigh doot en verdoemenisse, soo hy het Magestraets Ampt aen neemt, ofte nae dat hy't aenghenomen heeft, inde bedieninghe van't selfde volhart, ofte eenige van die acten die wy ghenoeemt hebben, in 't werck stelt, ofte by der handt neemt.

Gheen van dese twee meninghen kan ick toestaen, hoewel ick niet en ontkenne, dat de eerste meer aengenaemheys en schijns heeft als de tweede, welckers voorstanders, 'tzy door teghensprekens hitte wech gheruckt, 'tzy door nauwigheydt van conscientie, op de woorden der Schrift al te styf dringende, om vande teghenstelde meninghe verre ghenoech te wijcken, (gelyck dat wel gebeurt) vervallen nae mijn oordeel tot de ander extremiteyt, 'twelcke ons altijd met recht doet omsien, ende in't bedencken brengen. Doch hoe't zy, ick soude konnen voldoen, dat ick't alleen ontkende ende reden eyschte, waerom sy het of ten deel, ofte gheheel een Christen ongeoorloft houden: maer op dat ick niet en schijne by mijn recht te willen blijven, ende meer op de Victorie, als op de stichtinghe, ende voortplantinghe der waerheydt acht te nemen ende te letten, soo sal ick argumenten ghebruycken, waer mede ick de fundamenten, van die ghene, die segghen, dat het ongheoorloft is, poghe op te graven, ende soo veel ick kan, te verklaren, ende duydelijck voog te stellen.

[9]

By aldien een Christen soodanigh Ampt noch ten deele, noch in't geheel, en mach bedienen, soo moet het geschieden om een van dese oorsaeken:

Of om dat het gheheele Ampt, of sommige acten die wy ghestelt hebben, in sich selven quaedt zijn, ende teghens de ghesonde reden en natuerelycke billickheydt strijden, dat is, een Christen niet en passen noch betamen voor soo veel hy een mensch is.

Of om dat de Christelijcke Religie niet toe en laet, dat hy die professie van de selve doet, soodanighe Ampt bediene, of soodanighe acten in't werck stelle, dat is, om dat sulcken Ampt en acten een Christen mensche niet en betamen voor soo veel hy een Christen is.

Andere ware redenen en konnen mijns wetens niet by gebracht werden, want hier in of een Christen geoorloft zy dat Ampt te bedienen, als hy niet seeckerlijck en weet, maer magh twyffelen, of het een Christen gheoorloft zy of niet, oft wanneer hy hout dat het een Christen geoorloft sy, selver om slechte en ydele redenen, of wanneer hy grooter ergernisse soude geven

door't aennemen, als door't naelaten van dat Ampt, oft ten lesten, als hy gelooft dat hy in soodanighen staet in grooter perijckel soude zijn, van sijn saligheydt te verliesen, en consciëntie te quetsen, als hy profijt en voordeel soude krijgen met dat Ampt te bedienen, hier in segh ick, en bestaet het verschil niet. Want dit zijn eygentlijke oorsaken, die tot dese sake daer wy nu van handelen gantsch niet en dienen:

[10]

want sy en brengen niet mede dat een Christen gantsch ongheoorloft is, het Magestraets Ampt te bedienen, maer alleen, dat het dese of die ongeoorloft zy, nu 't en strijdt niet teghens malkanderen, dat een Christen mensche yetwes absoluytelijcken gheoorloft sy, het welcke my, ofte u ongheoorloft is, het kan te samen wel bestaen, want niemant mach doen het ghene hy meent hem ongheoorloft te zijn, hoe-welt hem waerlijck gheoorloft is, want dat sonder gheloove en tegens de consciëntie (al is sy qualijck onderricht) geschiet, dat is sonde.

Laet ons dan beyde de oorsaeken die wy by gebracht hebben insien. Dat het in sich selven quaedt is, het Magestraets Ampt, soo als wy gheseydt hebben te bedienen, en weet ick niet dat yemant van die gene tegen de welcken wy hier handelen, opt ghesustineert en ghedreven heeft, ende de reden bewijst het teghendeel. Want 1. te vergheefs soudemen dan ondersoecken oft een Christen mensch gheoorloft zy, want het ghene een mensche als mensche ongheoorloft is, hoe salmen daer wel van ondersoecken oft een Christen mensch gheoorloft zy? Nu gheen mensche hy zy dan Christen of Heyden, en is nimmermeer gheoorloft het gene dat in hem selven quaet is, ende strijdt teghens de rechte reden ende ware billickheydt, ergo, &c. Ten 2. Het Magestraets Ampt en soude anders van Godt noyt inghestelt, ende voor goet gekent zijn, en men soude niet lesen dat die judicielle acten, veel min die capitael zijn en 't Hooft aengaen, van Godt bevolen en

[11]

geboden soude wesen; want het gene in sich selven quaedt is, en wil, noch en kan Godt niet willen. Nu dat oock wel eer in't Oude Testament, het Magestraets Ampt van Godt ingestelt zy, ende oock sulcke halsvonnissen van hem gheboden en bevolen zijn, is klaerder dan dat het ghelochent kan worden.

Laet ons dan het tweede deel examineren, te weten, *oft de Christelijcke Religie niet toe en laet, dat die ghene die belijdenisse van de selfde doet het Magestraets Ampt bedienen, of soodanighe acten als wy gheseydt hebben in't werck stellen.*

Dus gaen wy voort om de saecke voor te stellen, ende te verklaren. Soo dat de Christelijcke Religie niet toe en laet, soo mostse dat uytdruckelijck, of stilswijghende, of directt, of indirecttelijck, of in't bysonder, of in't ghemeen, of plat uyt, of door klaer gevolgh verbieden, dat is, dat Ampt te bedienen, ende die acten die wy voorghestelt hebben, in't werck te stellen, strijdt, of teghens een expres en uytghedrukt verbodt Jesu Christi, of tegens de natuere ende aert dier wetten die Christus van die ghene die sijne Religie belijden, onderhouden wil hebben, soo sy de eeuwighe saligheydt deelachtigh begheeren te worden.

Een expres en uytghedrukt verbodt, dat ront uyt, alle Christenen sulckx verbiedt, en vindtmen nerghens, en by aldien men't ergens vindt, te vergeefs soudemen daer van disputeren, gelijkmen nu te vergheefs disputeren soude, of een Christen mensche om

[12]

allerley oorsake sijn Wijf een Scheyt-brief gheven magh, dewijle wy lesen, dat sulckx van Christo uytdruckelijcke verboden is, men moet dan seggen, dat dit Ampt sulcke dinghen in sich bevaet die met den aert ende natuere der wetten die Christus ghegheven heeft, en die een Christen sich moet onderwerpen, niet bestaen en kunnen, laet ons besien of dit soo sy. Alle de boven-ghemelde deelen in't bysonder soo veel ons moghelijck is, met de wetten Christi over-weghende. Diemen ghelooft dat stilswijghende, of door gevolgh den Christenen verbieden.

Het eerste Lidt.

Of in waerdigheyt, eere, en macht, of autoriteyt, boven andere uyt te steken, zy teghen de naturelijcken aert van eenige Wet Christi.

Als wy hier handelen van uytsteck in waerdigheyt, eere, en macht, en autoriteyt, staet te letten, dat wy niet en spreekken van een uytsteck, &c. nae de welcke de Mensche van selfs staet en haect, of sich met trotsigheyt, kleynachtinge, en verachtinghe, der ghener die lagher en minder zijn, indringht en aenneemt, want een ygelijcke weet dat dit fauten zijn, ende selfs van't puyck der Heydenen altdit veracht en verdoemt zijn. Maer van uytsteck die de onderdanen willen van selfs en wettelijck vergunnen, jae somtydts teghen danck yemandt opdringhen, die alle

[12]

trotsigheydt ende verwaentheydt uptslyt, ende de vaderlijcke hoogheydt, waerdigheydt, en autoriteyt, seer gelijk is, de welcke met die faute niet en is behanghen, als openbaer en kennelijck is.

Het schijnt dat alle uytsteeck van waerdigheydt ende autoriteyt, strijd, ten deele tegens die wet die Christus gegeven heeft, Matth. 20.25. ten deele teghens de natuere van alle sijne wetten, met den welcken hy de nederigheydt, heusheydt, en neerslachtigheydt, &c. aen alle Christenen ghebiecht, die hy seer recommandeert, en over al schier in scherpt, laet ons 't een en 't ander insien.

De wetten Christi, die by ghebracht wordt, Matth. 20.25. luyt aldus: *Ghy weet dat de Overste der Heydenen over de selve heerschen, ende die groot zijn, ghebruycken macht teghens haer, alsoo en sal't onder u.l. niet wesen, maer wie onder u wil groot worden, die zy uwen dienaar. Ghelijck de Sone des Menschen niet en is gekomen om gedient te worden, maer om te dienen.*

Wt dese woorden blijkt niet donckerlijck seggen sy, dat alle Christenen onder de personen der Apostelen, de uytsteeckenheydt, waerdigheydt, en macht, of heerschappy, en dwingende autoriteyt, over andere wort verboden.

Ick antwoorde, soo de plaetse wat nauwer inghesien wordt, dat klaer blijcken sal, dat niet met allen vastigheydt uyt de selfde kan gehaelt worden, om die meyninghe te

[14]

persuaderen. Want Christus verstaet *een macht gebruycken, en heerschen*, welck hy de Princen en oversten der Heydenen, of regenten der volckeren, of die Coningen, Princen oft Staten toeschrijft, of die trotsche heerschinghe, of die eergierige lust om te regeeren, en boven andere uyt te steecken, aen welcken e[u]vel eertijds de Princen en regenten, veel tijds sieck ginghen, ende nu in dese tijden niet weynigh, die oock die belijdenisse doen van de Christelijcke religie, sieck gaen. Of hy verstaet daer door simpelijck alle uytsteeckenheydt, uytmuntenheydt, heerschen, autoriteyt, en macht over andere, hoe-welse oock gescheyden zy van alle eergierigheydt en hovaerdije. Hoe of op wat wijze het ghenomen wordt. Wt dese plaetse en sal niet met alle ter degen konnen besloten werden, want, soomen gheloofte dat de Heere Jesus dese plaetse verstaet op de eerste wijze, soo blijkt klaerder als den dagh, dat daer uyt anders niet en kan ghetrocken worden, als dat de Apostelen en oock (soo ghy wilt) onder haer persoon allen Christenen, hier verboden wordt die geaffectioneerde eergierige lust, om over andere te heerschen, ende uyt te steecken: maer daer uyt en volghet geensins, dat allerley heerschinghe ende eere, of het geheele Magestraets Ampt den Christenen verboden wordt.

Of een Christen over andere geen eerwaerdigheydt en macht magh hebben.

Het is soo verde van daer, dat sulckx daer uyt besloten kan worden, dat veel eer het tegendeel daer uyt genomen magh worden,

[15]

dat alsdan van Christo de eere, uytsteeck, en waerdigheydt, niet en wordt verboden, wanneer be fouten van eersucht en hovaerdije daer af gescheyden zijn, maer datse daer van konnen gescheyden zijn, is soo waerachtigh, datter noyt gene ontbroken hebben, niet alleen onder den Joden, maer oock onder de Heydenen, die sonder die gebreken, de waerdigheydt ende eere van't Magestraets Ampt bedient, ende de selfde ghebreeken in anderen Princen hart ghenoech berispt en verdoemt hebben, ende gheoordeelt dat de selve seer verre van alle Menschen, en insonderheydt van regenten der landen behoorde te wesen.

Ende of wel yemant om dese oorsaek mocht dencken, dat van Christo soodanige begeerte om te heerschen hier niet verboden en is, om datmen alsdan ghelooven soude moeten, dat Christus hier sijne Apostelen niet meer verboden en heeft, als 't ghene dat vande Heydenen selfs altijd verboden en verdoemt is, 'twelck voorwaer weynigh soude zijn, nochtans soo den text wel wort inghesien, salmen bevinden, datse van 't wit van dien niet en wijckt, die de selfde op dese wijze uytleggen, of houden dat oock desen sin daer in begrepen is. De occasie uyt de welcke dese wet Christi haren oorsprongh heeft, schijnt dit schier te vereysschen: die is gheweest het dispuyt vande voortreffelijckheydt, wie de voornaemste en treffelijckste soude zijn, welcke onder de Apostelen was of waer nae be kinderen Zebedei stonden, als blijkt, vers. 20. 21. en de verontwaerdinge

[16]

of jalousije, die daer over in de andere Apostelen ontstaen is, doch sy en stonden eygentlycke niet nae de waerdigheydt en uytsteeckenheydt van eenigh Ampt: ick swijghe een Ampt om andere te

dienen, maer nae de voortocht van eere en waerdigheydt boven hare medeghesellen. Te weten, dat sy haer als Heeren en de grootste (als inde Palleyzen der Princen placht te gheschieden) of den naesten aenden Coninck, of Bassen en Vyseroys, soudent onderwerpen ende dienstigh wesen, als daer uyt blijktt, dat Christus in't eynde seydt, de Sone des Menschen is niet ghekomen om gediend te worden, maer om te dienen. Want daer uyt blijktt datse nae soodanighe heerschinge en uytstekentheydt stonden, de welcke oock vande Heydenen ghebruyckt wert, die daer alleen op uyt was, datse van andere eere, heerlijkheden, en gediensigheden, mochten ghebruycken, soodanigh haer oock de Apostelen in't rijcke des Messiaë inbeelden en beloofden: maer datse ondertusschen geensins verbonden soudent zijn om andere te dienen, dien-volgende dat Christus dese gantsche reden teghens de eersucht stelt, wordet seer waerschijnelijck besloten, ende dat ten naesten by op dese wijze: Die onbesinde staet-gierigheydt, en sucht van eere en heerlijkheden boven andere, en betaemt u.l. mijn Discipulen en ghesanten gheensins niet. De voornaemste Princen en Regenten is die schier eyghen, sie alleen door eersucht doen het gene sy aenrechten, op datse den name van Heeren en weldadige soudent verkrijgen, ende als Heeren

[17]

met ontsach, vreese, en allerley ghedienstigheyt, van hare onderdanen mochten ge-eert worden: ghy-lieden moet na die tijtels niet staen, maer in't teghendeel alle andere dienen, ende nimmermeer, tot wat eere ghy oock mocht komen, wijcken van de plicht om andere te dienen, nae mijn exempel, dewelcke hoe-wel uwen Heere zijnde, ende den naem van uwen Heere en Meester dragende, in dese werelt gekomen ben, om u.l. ende alle andere menschen (hoe-wel de slechtste en minste gheacht by andere) te dienen; waer uyt vorder af te nemen is, dat het soo verde van daer is, datmen met recht hier uyt soude besluyten, dat alle uytstekenheydt en alle voortreffelijckheydt niet en wort verboden, maer dat de selfde met het Ampt van die ghene altemet wel bestaen kan, ghelijck alst blijktt uyt het exempel Christi, of ten minsten, datse niet wort verboden, wanneer die gene die over andere staen ende uytsteecken niet minder dan heerlijkheydt en eere als de Heydensche Princen, daer uyt en soecken: maer dat alleen voor hebben, datse andere (hoe-wel met haer eygen naedeel en schade) dienen soo veel sy konnen, op dat het haer wel gae na ziele en nae lichaem. Insonderheydt als de gelegentheydt van het Ampt, aen het welcke die waerdigheydt en uytstekentheydt oock teghens haren wil en danck ghehecht is, sulckx is vereyschende. Soo yemandt nu even dese Overheyden in eenen graet stellen wil met de Princen, die Christus hier seydt, *autoriteyt te ghebruycken ende te heerschen*; Die soude voorwaer den

[18]

text openbaer gewelt doen: want van sood nige soude met recht mogen geseydt worden datse komen om soodanighen Ampt te voeren, niet om ghedient te worden, maer om andere te dienen.

Doch soo by avontuere dese uytlegginge van dese plaetse yemandt niet ghenoech behaeght, ofte wat te hart schijnt te zijn, wel aen, laet ons toegeven dat hy de plaetse uytlegge op de tweede wijze die wy by gebracht hebben, in der voegen datmen gheloove dat Christus hier simpelijck spreeckt, van heerschinge, uytstekenheydt, en macht, soo en sal nochtans niet met al tot voordeel van die meninghe, daer uyt konnen besloten worden, De reden zijn dese:

1. Om dat even-wel ten alderhooghsten baer uyt niet anders kan besloten worden, dan dat hy niet ghewilt heeft, of veel liever gheseydt dat het niet gebeuren en soude, dat soodanige voortreffelijckheydt, heerschinge, en uytstekende macht, onder sijne Apostelen soude plaetse krijghen, het welcke uyt die occasie, dien vers. 24. aenghewesen wordet, klaerlijck blijktt. De occasie is geweest het dispuyt wie de meeste soude zijn, het welcke onder de Apostelen geresen was uyt occasie van de bede der kinderen Zebedei, gheresen segh ick, onder haer, niet voor soo veel sy Christenen waren: maer voor soo veel sy Apostelen, vrienden, medeghesellen, en als Raetsheeren vanden Coninck Messias waren, de welcke meynden dat haer die waerdigheydt voor alle andere toe quam. Men leest nerghens dat die questi onder de ander

[19]

Discipulen Christi gheroert is : want *als seydt den text de tiene dat ghehoort hadden, namen sy dat onwaerdelijck vande twee broeders, maer Jesus als hy haer tot hem gheroepen hadde*, heeft gheseydt, &c. Waer uyt af te nemen is dat bese woorden van onsen Salighmaecker klaerlijck wozden ghesteld teghens de verontwaerdiginge, waermede de andere de daedt of bede, van de kinderen Zebedei qualick namen, mogelijck ontsteken zijnde met jalousy ende yver, dat een yder die waerdigheydt en eere, daer sy nae stonden, begeerde, of geloofden dat die haer toe quam, datmen derhalven segghen moet datter ghene anderen sin van de antwoorde Christi uyt den text kan besloten worden, als dese: De heerschinge en voortreffelijckheden hebben elders plaetse, die over landen en luyden gestelt zijn, zijn Heeren, en moeten om hare autoriteyt te bewaren, ende

de Gemeynthe in hare schuldige plicht te houden, hare Hoogheydt en Gouvernement te beschermen, onder u. I. en sal't also niet zijn, dat is, ick en wil niet, of zijt verseeckert dat het noyt ghebeuren sal, dat ghy Heeren of Princen wort die van andere sout ghedient worden: ghy-lieden zijt t'eenemael ghelijck als ick, geschickt om andere te dienen. Soo yemandt hier uyt verder besluyten wil, dat Christus niet en wil ofte ten minsten te kennen gheeft, datter noyt eenigh Heeren of Princen in sijn Rijcke en sullen zijn, ofte dat onder de Christenen noyt eenigh Magestraet, eenige uytstekenheyt of voortreffelijckheydt sal plaetse hebben, dat en kanmen met geen

[20]

recht, gheswijghe vast fundament te weghe brenghen, het welck ick klaerder met de tweede reden bewijse:

2. Te weten, om dat uyt den text niet en kan bestoten werden, dat Christi woorden soodanigh zijn, als de welcke alle machten en uytstekenheyt over andere, als een quade en gantsch onghoorlofde sake berispt, bestraft, en quaet-keuren, ofte verdoemen wil; maer datse konnen ghenomen worden als woorden die te kennen gheven, dat den aert en conditie van het Ampt van de ghene die hy tot sijne Apostelen en gesanten begeerbe, onderscheyden en verscheyden soude zijn, van den aert en conditie van't Ampt der gener die boven andere uytstaecken en gheset waren, datse dien volgens d'een conditie teghens d'ander stellen als een onghelijcke, d'ongelijcke niet als een quade en goede, als offer in den text aldus stonde: Die maniere van doen daer ghy-lieden nae staet, past die ghene die gheroepen en ghestelt zijn ten dien eynde, datse over volcken regeeren, en de autoriteyt over haer in't werck stellen. Doch ghy-lieden zijt daer toe niet gheroepen dat ghy soudt regeeren en heerschen, maer dat ghy soudt dienen en helpen met leeren, vermanen, bidden, hier en daer te gaen, &c. even al of hy seyde, soo ghy daer toe gheroepen waert, soo waert een ander.

3. Ten derden segh ick, datter niet weynigh noch lichte bewijsredenen zijn, die ons schijnen als te dwingen, dat Christi woorden in desen sin ghenomen moeten worden, want soomen seggen wil dat Christus met

[21]

dese woorden, gantsch en gaer verdoemt allerhande uytsteeckentheydt, autoriteyt, en macht, (eyghentlijck soo ghenoeemt) over andere, ende dat hy de selvige allen Christenen onghoorloft maect, soo moeten seggen, dat hy doen verdoemt heeft de gantsche Joodtsche republicque ende politie, als snoer-recht tegens sijne wetten ghekantet, voor soo veel inde selfde noch autoriteyt ende macht plaetse hadde: in dier voege dat geen Christen van dien tijdt af gheoorloft is gheweest eenigh Magestraets Ampt onder de Joden te bedienen, of die ghene die eenigh Magestraets Ampt bedienden, onder haer gheen Christen konden wesen; daer noch tans het teghendeel niet duysterlijck blijkt, uyt die plaetsen in de welcke men leest, dat vele van de Oversten in Christum gheloofd hebben, en Christi Discipulen geweest zijn, en niet hebben afgheleydt de waerdigheydt diese te vooren bedienden, siet Joh. 12. 42. 19. 38. 't En helpt niet soo ghy seght, dat van be selvige geseydt wort datse Christum niet en dorsten belijden, op datse niet uyt de Synagoge souden geworpen worden, want selfs wordt daer mede te kennen ghegheven datse wel waerlijck gheloofd hebben, en Christi Discipulen geweest zijn, doch daer in alleen in ghebreke zijn gheweest datse dat gheloof niet opentlick beleden, en dat met woorden en wercken, maer tot dese belijdenisse en behoorde niet het aflegghen van't Magestraets Ampt datse bediende om datter uytdruckelijck staet, datse Christum niet en dorsten belijden, op datse uyt de Syna-

[22]

goge niet souden gheworpen worden: want dan behoefden sy niet te vreesen datse van andere uytgeworpen souden worden uyt de Synagoge, maer dat sy haer selven souden uytwerpen, of veel eer hare eere en Magestraets Ampt van selfs laten varen, want soo het een deel van de belijdenisse was, dats men de opentlijcke eere en allerley Magestraets Ampt moste laten varen, soo behoorde in den text te staen, niet datse uytgeworpen souden worden, maer datse daer mosten uytgaen uyt kracht van 't gheloove datse beleden: maer nae diender nu geseydt wordt, *op datse niet en souden uytgeworpen worden*, soo machmen daer uyt seeckerlijck besluyten, datse Christum oock opentlijck hadden komen belijden, ende datse hem inderdaet beleden souden hebben, soo der gheen vrees van uytwerpinghe ware gheweest, waer uyt ick dan ten anderen besluyte, soose om de belijdenisse vreesden uyt de Synagoge gheworpen te worden, ende van hare waerdigheydt berooft te worden, soo en behoefden sy de selfde niet te verlaten om het gheloove selfs, of leere die sy gheloofden, ende soo het een nootsaeckelijck of wesentlick werck des geloofs was, gheen Magestraets Ampt te bedienen, soo en hadden sy voorwaer niet konnen

gheseydt worden in Christum gheloofd te hebben, en datse Christi Discipulen waren, ten ware sy het Magestraets Ampt afgeleyt hebben, oft ten minsten beleden dat sy't wilden aflegghen, ghelijck by exempel niemant gheseyt kan worden in Christum te ghelooven, of Christi Discipel te zijn,
[23]

bie hem niet onthout, of ten minsten niet en belijdt, dat hy sich wil onthouden van dieverie, doodtslagh, gierigheydt, hoereriye, ende alle andere misdaden en sonden, die Christus op straffe vande eeuwighe verdoemenisse heeft verboden: want dese dinghen reghel-recht teghens den aert des gheloofs, en de Christelijcke ghehoorsaemtheydt strijden. Derhalven hadden de selfde redenen behooren te ghelden, by aldien Christus de Christenen hadde verboden het Magestraets Ampt te bedienen. Dese dinghen hebben wy in 't voorbp gaen, hier tusschen willen voeghen.

Voorts, dat Christus doe ter tijdt soude hebben willen verdoemen de gantsche Jootsche republicque en politie, en is niet eens waerschiynelijck, gelijk in't volgende breeder sal vertoont worden.

Ten tweeden, soo sal oock volghen, dat Christus alle vaderlijcke macht en autoriteyt ende uytsteeckentheydt in 't huysgesin, als ongheoorloft teghen-ghesproken heeft 't welck noch veel min waerschiynelijck is, als daer uyt allen af te nemen is, dat Christus oock niet wech ghenomen heeft het recht en autoriteyt der Heeren over hare Knechten, ghelijck klaerlijcken blijkt uyt alle die Schriftuer plaetsen, in den welcken bevestigt wordt, dat de heerschappije en knechtschappen, oock onder de gheloovige selfs, langhe daer nae noch plaetse ghehad hebben, ende seer wel met de Religie ende gheloof hebben bestaen, en bestaen konnen. Onder andere hebt ghy een seer notabale

[24]

plaetse, 1. Tim. 6. 1. 2. *Die gheloovige Heeren hebben, dat sy haer niet en verachten, maer veel liever dienen om datse geloovige zijn en beminde*, sy bleven dan Heeren en knechten, oock alsse broeders en gheloovige waren; waer uyt klaerder als de sonne besloten wort, dat Christus veel minder de vaderlijcke autoriteyt soude wech genomen hebben, nae dien't bekend is, wat recht de Heeren over hare Knechten hadden, soo onder de Joden als onder de Heydenen. 't Is wel waer dat d'Apostel de strengigheyt van de vaderlijcke, doch insonderheydt van de Heeren macht wat inbindt, ende tot betamelijcke matigheydt brengt, maer terwijl hy dese dingen doet, soo ist seecker, dat hy de macht of autoriteyt selfs, of de uytsteeckentheydt waer van hier gehandelt wordt, in haer gheheel en ongheroert heeft ghelaten.

Ten derden, souder uyt volgen, dat Christus sich selfs de macht en heerschappije over sijne Apostelen heeft benomen, welcke reden daerom van groote ghewichte te achten is, om dat Christus dese wet met sijn exempel selver bevestigt, ende dat sijne Apostelen haer soudens schicken dat exempel nae te volgen, als hy seydt, *dat hy is ghekomen niet om gedient te worden, maer om te dienen*. Daer nochtans bewesen wort, upt Joh. cap. 13. 13. Dat Christus dit niet teghenstaende bekend dat hy waerlijck haren *Heere* ende *Meester* is, ende soo ghenoeemt wordt: *Ghylieden seyt hy, noemt my Heere en Meester, ende ghy doet wel, want ick bent*.

[25]

Waer uyt oock blijkt, dat her gheschieden kan, dat dese wet Christi van andere te bienen (ten zy sulcx een Goddelijcke beroepinghe belette) bestaen kan, behoudens de heersschappije.

Ten vierden, om datter volghen soude, dat Christus met sijne wet alle ordre onder de menschen soude hebben willen wech nemen, ende anders niet als confusie en discordie, in de wereltd invoeren, want daer en kan gheen ordre plaetse hebben, daer d'een onder d'ander niet en staet, ende dienvolghende gheen uytsteeckentheydt, heerschappije, autoriteyt, en macht (eygentlick soo ghenoeemt) plaetse heeft, gelijk wy in't navolgende wijtloopiger sullen bewijsen.

Wt het gene voorseydt is, besluit ick al dus: By aldien dat na dien tijt, dat Christi wet ghegeven was, gheoorloft ende geheel ghebleven is de uytsteeckende heerschappije ende eygentlick soo ghenoeemde autoriteyt, der ouderen over hare huysghesinnen, der Heeren over hare Knechten, ick doe daer oock by de Meesters over hare Discipulen, de Mannen over hare Vrouwen, ende dat daerom, om dat den reghel ende ordre onder de menschen ongheschent soude blijven, &c. Soo en isser gheen reden om te ghelooven, dat de uytstekenheydt en autoriteyt van een Christen-Magestraet over sijne onderdanen soude wech ghenomen ofte verdoemt zijn: Of veel eer, dat Christus de Christenen soude hebben wille verbieden, datse geen Magestraets Ampt soudens bedienen, of over andere met uytstekende macht soudens regee-

[26]

ren. Want wat onderscheydt isser, soo veel de uytstekentheydt aengaet? insonderheydt daer 't vast gaet, dat veel minder de ordre, waer door alle dinghen bestaet, behouden, ende een gheheele confusie ontgaen kan werden onder de menschen, soo dese uytsteeckenheydt wech ghenomen

wordt, als de ordre behouden, en confusie ontgaen kan worden, in een Huysghesin, Schole, &c. Soo daer geen vaderlijke, Heer en macht, &c. plaetse en heeft.

Voeght by alle desen, als een waerschijmelijcke reden, dat de Apostelen, nae dat dese wet ghegheven was, gheensins en souden gesejdt hebben, *dat de uytstekende machten van Gode zijn, datse de ordinantie en instellinge Godes zijn, datmen derhalven de selfde om datse soodanigh zijn, niet alleen om der gramschap, maer oock om der conscientie wille moet ghehoorsamen.* Want hy veel beter, en waerachtigher soude gheseydt hebben, die uyt den Duyvel te zijn, soo het waer is, dat dese luyden segghen: want dat en kan niet wel gheseydt worden van Gode te zijn, dat Christus de Sone Godts, al te vooren uytdruckelijcken verdoemt, ende als een beletsel van de eeuwighen saligheydt heeft verboden. Doch dese reden sal wijtloopiger in't navolghende verhandelt werden. De dinghen die tot noch toe by ghebracht zijn, houden wy ghenoech te zijn, om te bethoonen, dat uyt dese plaetse niet ghehaelt kan worden dat de meninge van 't eerste Lidt kan bewijzen.

[27]

De ander reden wordt ghenomen uyt de natuere ende aert van die wetten, de welcke de ootmoedigheydt, de moedigheydt, vernederinge des harten, en diergelycke deughden, den Christenen over al voor gheschreven, aenghepresen, ende inghescherpt worden, niet en schijnen te kunnen bestaen, met die uytsteeckentheydt van waerdigheydt en autoriteyt over andere.

Ick antwoorde, soomen door de ootmoedigheydt verstaet, een willighe vernederinge des gemoets, ende een bereydt willigheydt om andere, hoe-wel veel minder zijnde als my luyden, alle dienst tot hare lichaem en ziele noodigh en profijtelijck zijnde, die in onse macht is, te bethoonen, ende oock dadelijcke betooninghe, selfs van bystant ende hulpe; dan ontkenne ick, dat sulcke ootmoedigheydt, met de uytsteeckentheydt niet en soude kunnen bestaen, ja het teghendeel leert Christus uytdruckelijck, met sijn eyghen exempel, Joh. 13. De welcke een Meester ende Heere zijnde sijne Discipulen (de welcke hy op 't 16. vers. des selven capittels) sijne dienstknechten ende ghesanten noemt, de voeten ghewasschen heeft; Duydelijcke daer by doende dese woorden: *want ick hebbe u.l. een exempel ghegheven, dat ghy doen soudt als ick ghedaen hebbe.* waermede over een draeght 'tgene Mat. 13. vers. 11. staet, *die groot (of de grootste) onder u.l. is, die zy u dienaer.* Ich bekenne wel dat het zwaer valt ten zy men naerstigh sorge voor sich drage, een ghelijck ghemoet

[28]

te houden in sulcken hoogen eeren-top, ende dien hooghen staet soo te matighen, datmen niet te hoogh en drave enbe sich verhovaerdighe, ende oock die ghene die onder ons gestelt zijn niet en verachte, dat daerom oock vele meesten tijdt, door de eersucht wech geruckt zijnde, van het spoor der Christelijcke ootmoedigheydt afwijcken, ende aen haren schuldige plicht weynigh gedencken: maer nae dien dat die fauten by de menschen zijn, ende sulcke perijculen in de alderhooghste staten schier altijds plachten te vergheleschappen, soo en behooren wy daer op niet te sien, die daer ondersoecken, niet wat een saecke by toeval kan, oft placht eyghen te zijn, maer watse uyt eyghender aert mede brenght. Nu ist seecker, dat de natuere van de saecke soodanigh is, dat die ghene die de hooghste ofte aldergrootste is, de dienst van ootmoedigheydt, die wy hier vooren bygebracht hebben, wel kan bethoonen ende in't werck stellen.

Maer somen door de ootmoedigheydt verstaet soodanige genegentheydt, of veel liever deugt, waer door dat yemant soo kleyn van hem selven ghevoelt, dat hy sich onwaardigh, of onbequaem oordeelt om over anderen ghestelt te worden, ende te regeeren, de welcke derhalven sich een yder wie datse oock mochten wesen, veel liever wil onderwerpen ende overgheven om gheregeert te worden, als eenighe regeeringe over andere of selve aen te nemen, ofte toelate datse hem van andere opghedraghen werde. Dat stae ick toe, dat soodanighe ootmoedigheydt met

[29]

soodanighe uytsteeckenheydt van waerdigheydt niet en kan bestaen, maer dat ontkenne ick, dat soodanighe ootmoedigheydt door de Wetten Christi, een yeder sonder onderscheydt wordt voorgheschreven en aenghepresen, te weten, als hy de sijne de ootmoedigheydt beveelt ende recommandeert. Jae ich segghe, dat het gheschieden kan, datter veel Christenen zijn inden welcken die ootmoedigheydt niet en kan, jae nae de Wet ten Christi niet en moet plaetse hebben. By exempel, in een Vader des huysgesins, in de Heere, Meester, Man: Want door soodanighe ootmoedigheydt en moet een Vader sich sijne kinderen niet onderwerpen: maer in't teghendeel moet hy nae die uytsteeckentheydt die hem Godt gegeven heeft, met vaderlijke autoriteyt *over sijn huysghesin regeeren, sijne kinderen hebben en houden in onderdanigheydt, met alle deftigheydt,* gelijck als den Apostel sulckx van de opsienders die huys houden (in den welcken de

ootmoedigheydt anders sonderlinghe moet uytsteecken) verheyst. 1. Timot. 3. 4. *Want die sijn eyghen huys niet voor weet te staen, hoe sal die de Ghemeynte Godts kunnen besorgen?* Even alsoo is de saecke gestelt in een man dewelcke (nae dien hy een Heere en Hooft van sijn Wif is, ende over al in de H. Schrift soo ghenoeemt wordt) noyt aen de wet van ootmoedigheydt wordt verplicht ofte gebonden, soo oock dat den Apostel seydt 1. Tim. 2. 12. *Een Vrouwe en laet ick niet toe autoriteyt over haren man te ghebruycken*, en vers. 11. *De Vrouwe leere met stilligheydt in alle on-*

[30] *derdanigheydt*. Hier uyt komt het, dat hy wil dat de Vrouwen hare Mannen onderdanigh zijn, ghelijck de Gemeynthe Christi onderdanigh is, ende dat om dat den Man het Hooft is vande Vrouwe, gelijk Christus is het Hooft vande Gemeynthe Eph. 3. 22. 23. diergelijcke plaetsen vint ghy oock, 1. Corinth. 11. 3. &c. alwaer hy wil, *dat de Vrouwen hare Mannen vreesen*, &c. soo ist oock gelegen met de Heeren, Meesters, &c. voorwaer, soo die tweede maniere van ootmoedigheydt allen Christenen sonder onderscheydt van Christo wordt gheboden, ofte gheboden is, soo mosten alle Ouders uyt kracht van die Wet sich hare kinderen onderwerpen, op datse ootmoedigh mochten zijn, en teghens die Wet Christi niet sondighen. Ten anderen soo soude den Apostel de Kinderen, Knechten, en Huysvrouwen, soo dickwils en soo sorghvuldelijcke te vergeefs gebieden, datse sich hare Ouderen, Heeren, en Mannen, soudent onderwerpen, by aldien sy uyt kracht van het Alghemeen ghebodt van ootmoedigheydt, verbonden wierden niet meer sich te onderwerpen hare ouderen, Heeren, ende Mannen, als dese ghehouden zijn sich die te onderwerpen. Want volgens dese Wet, soose Alghemeyn is, by exempel, most be Man sich soo wel de Vrouwe onderwerpen, als de Vrouwe sich de Man onderwerpen, ende soo doende, sou de de Vrouwe wel altemet het Hooft van den Man worden, als de Man het Hooft vande vrouw, 'twelcke ongerijmt is, ende de reden des Apostels t'eenemael omkeert,

[31] ghelijck een yder sien kan: Op diergelijcke wise dan en kan een Christen niet misdoen teghens de Wet van ootmoedigheydt, als hy't Magistraets Ampt bedient, ende over andere met Autoriteyt regeert, niet als of hy niet ootmoedigh en behoefde te zijn, maer dat de tweede maniere van ootmoedigheydt van hem niet en wordt afgevordert, ende dat daerom, omdatse in hem geen plaetse en kan hebben, voor soo veel en soo langhe hy soodanigh is, by aldien men de orde van alle dinghen niet t'eenemael en wil om verre stooten: waer uyt dan oock blijkt, datmen de wet Christi *zijt d'een den anderen onderdanigh*, als oock meest alle andere wetten Christi voorsichtelijcke en sachtelijcke moet uytleggen, datmen niet wanneermense soo prijs ende soo stijf nae de letter dringht, in openbare ongerijmtheyden ende notoire teghenstrydigheden en versvalle.

Ende dit zijn twee de voornaemste dinghen, die ons dochten dat teghens dit eerste Lidt konden by ghebracht worden: sooder noch eenige andere zijn, die zijn of heel licht of soodanighe, datst uyt het voorseyden licht verstaen kunnen worden.

[32]

Het tweede Lidt.

Oft teghen den aerdt der Leere Jesu Christi strijdt, dat de ghene die belijdenisse daer af doet, wetten ende statuten maecke en gheve den ghenen over de welcke by regeert en ghestelt is.

Dit blickt uyt het voorgaende, want soo het tegens de leere Christi niet en strijdt, dat de ghene die de selfde belijdt, over andere met uytsteeckentheydt en autoriteyt gheset ende ghestelt is, voorwaer, soo en strijdt het oock tegens sijne leere niet, dat de soodanige wetten en statuten maecke, de welcken tot welstant van die gene over welcken hy ghestelt is dienen. Insonderheyte soo die, over welcken hy ghestelt is, het selfde of begheeren, datter sekere wetten en statuten ghemaect werden, nae be welcken sy haer in alle ghelegentheydt hebben te schicken, ofte ten minsten willigh en gaern toe laten, dat de selfde haer ghegeven ende opgheleydt werden, want hem en geschiet geen onghelijck die yets selfs begheert.

Ten anderen, soo is een Vader gheoorloft wetten te maecken, ende te geven aen sijn Huysgesin, een Meester in sijn Schole, een Heere in sijn Huys, d'Apostelen inde Gemeynthe sonder overtredinge der Leere Jesu Christi. Waerom oock een Christen niet in de republicque, die anders niet en is dan een vergaderinghe van huysgesinnen, huysen, menschen, ende Gemeynthen?

Voorwaer

[33]

soo dat in kleyne vergaderinghen geoorloft is, met grooter recht mach men segghen sulckx gheoorloft te zijn in seer groote, daer ghewichtigher en klaerder redenen, dat is, grooter noodtwangh is om wetten te maecken.

Ten derden, het en strijt tegens de Leere onses Heeren Jesu Christi niet, dat alle dingen over al ordentlijcke toe gaen, jae het wort uytdruckelijcken belast, dat alle dingen altijd betamentlijck en ordentlijck soudē geschieden, 1. Cor. cap. 14. 40. *Want Godt en is gheen Godt van ongheregheltheydt*, als vers. 33. staet, *maer van vrede*: maer dat is de beste ordre, wanneer alle dingen nae seeckere en voor geschreven regulen geschieden, soo dat die ghene die over yemandt ghestelt is, wete wat hy mach verheysschen, ende die onder yemant staen, weten mogen, wat haer toe staet te doen, daer alleen de wil, of van de ghene die over yemandt ghestelt is, of van die ghene die onder yemandt staen, de mate is, waer nae men leven moet; daer is alle dinghen vol perijckels van confusie en ongheregheltheydt, ende daer is eynde noch mate van rechtvaerdighe klachten.

't En magh niet ghelden, datmen hier tegen brenghet, dat Christus alleen onse wetgever is. Datter dien volgens geen nieuwe wetten van nooden zijn, en dat een Christen moet wetten ontfangen maer geen gheven: want daer uyt dat Christus onsen eenighen wetghever is, nae wiens wetten een yder, soo wel die over yemant regeert, als die onder yemandt ghestelt is, haer leven moeten [34]

aenstellen, soo en vindtmen nochtans nerghens onder de wetten Christi eenighe wet, de welcke verbiedt in een huysgesin, kerckelijcke, borgerlijcke, ofte eenige andere societeyt, (om goede reghel te houden) wetten te maecken: daer uyt volghet segh ick, dat het tegens de wetten ende Leere Christi niet en strijdt, dat de gene die de selfde belijdt, wetten make, en geve den genen, over den welcken hy gestelt is, als sy maer niet en strijden teghens de wetten van den Oppersten wetghever: want anders soude uyt kracht van die reden volgen moeten, datter oock gheen wetten in een huysghesin, Schole, jae oock niet in de Gemeynthe Christi, vande Apostelen mochten ghestelt worden, behalven die gene die Christus selfs gegeven hadde, ofte haer door den H. Gheeft hadde te kennen ghegheven datse stellen moesten: daermen nochtans siet, datse uyt eygene raet, macht, ende ingheven lettende, somtijds alleenlijck op de naturelijcke betamelijckheydt, eenige wetten van geregheltheydt hebben ghegeven. Siet 1. Cor. 7. 12. Tit. 1. 5. 1. Cor. 11. 13. 14. 15. 16. Ten anderen is Christus onsen eenigen Wetghever in die dingen de welcke noodigh zijn, om de eeuwige saligheyt ende onsterffelijckheydt te bekomen, indier voeghe, datter ghene wet, sy zy dan alghemeyn ofte bysonder, van eenighe Menschen oyt mach gemaectt worden, diemen soude moeten gelooven tot het eeuwige leven noodigh te zijn. Maer wat die dinghen aengaen, dewelcken alleen behooren tot dit naturelijcke leven en burgerlijcken ommevangh, om die [35]

onder alle Menschen behoorlijck en eerlijck aen te stellen; is soo verre van daer, dat onsen Salighmaker eenighe speciale en bysondere gheboden soude ghegheven ende alle noodighe wetten gestelt hebben, dat hy sonderlinghe gheen sorghe daer voor heeft ghedraghen. Het is wel soo, dat Christus hier en daer in sijn Euangelium wel eenige fondamenten geleyt heeft, die alghemeyn zijn, op de welcke alle regeeringen en wetten, insonderheydt die dienen om de eerbaerheydt, vrede, en eendracht met een yder te behouden, kunnen en moeten gebout worden, ende van de welcken gheen Christen oyt om yemandts wille en magh wijcken: waerom oock Christus onsen eenighen Wetghever magh gheseydt worden wat den burgerlijcken ommevangh belangt. Maer seer weynigh bysondere wetten en costuymen daer toe behoorende, zijn van Christo in sijn Euangelio ghegheven, alsoo datter schier ontallijcke kunnen zijn, de welcken nae gheleghentheydt van tijden, plaetsen, personen, omstanden, occasien, oorsaecken, ende andere voorvallen, die ghebeuren kunnen, noch daer-en-boven noodigh of seer profijtelijcke zijn, in dese, of die societeyt van menschen: by aldien dan dat een Christen dese maeckt en gheeft, soo en kan hy gheensins gheseydt worden te doen dat eenighsins den plicht en de waerdigheyt van sijne wetghever naedeeligh is, voor al soo hyse tot dien eynde maeckt en gheeft, dat de wetten Jesu Christi ten eeuwighen leven noodigh, dies te beter onderhouden, en diese noch niet en kennen, [36]

kennen, bequamer aengheraden en geluckiger ingescherpt mochten worden, ende door die wetten soo verre gebracht, datse Christenen, ende tot het eeuwighen leven ghebracht moghen worden.

Aen dit Lidt is noch een ander vaft, te weten, oft tegens den aert van Christi Leere strijt, dat een Christen, de wetten en costuymen die hy maeckt, met loon en straffe mach bekrachtighen? *Antwoort.* Wat het loon aengaet daer is gheen twijffel aen, dat ich wete, of een Christen sijne

wetten daer mede magh bevestighen, alst maer soodanigh is, dat het niet en gaet buyten de Christelijcke middelmatigheydt, ende als een prikkel en spoor is tot de deughdt, en godtsaligheydt, van de straffe ende mate, en trappen der selfde. Sie ick dat gedisputeert wordt: daer zijnder die toe staen, dat een Christen sijne wetten mach bevestigen met dreyghementen van straffen, doch soo dat het meer om welstaens wille dan met ernst en van harten gheschiede: want sy staen toe, dat de onderdanen alleen door bloote vreese van straffe, in haren schuldighen plicht konnen gehouden worden, maer houden datmen de ghedreyghde straffe niet en magh uytvoeren, en deser luyden meninge soude wel wat aengenaem zijn, soo de mannen en oude luyden, als de kinderen, door dien Bulleback konden vervaert ghemaect worden: maer soodanige wetten soudent het Spinne-webbe ghelijck zijn, en soude soo maer een boha maken. In ernstighe saecken en moetmen niet gecken.

[37]

Andere zijnder die meynen, dat een Christen alle straf en uytterlijcke dreyginghe van lichamelijcke straffe, hoe-wel ydel en kints, t'eenemael onghoorloft is, ende dien volgende houden dat een Christen sijne wetten met gheen straffe en mach bevestighen. Dese gaen soo verre, of door kracht van redenen ghedronghen zijnde, of om datse soo ghevoelen, datse niet en schromen te seggen, dat oock selfs de Christelijcke Ouders in haer huysgesin niet vry en staet met eenighe lichamelijcke straffe te straffen.

Andere zijnder, die ghelooven, dat het tegens de wetten Jesu Christi niet en strijdt, dat de wetten met dreygementen van straffe bevesticht worden: Maer willen datter alleene wort ghestelt een geltstraffe, ende gene die den lijve aengaet.

Andere zijnder die de parsonen of lijfstraffe wel toestaen, by Exempel, TuchtHuysen, Roeden, Gheesselen, Brandtmercken, &c. Maer sonderen die uyt die met wechneminghe of verminckinge van eenigh noodigh lidt vergeselschap zijn.

Andere en verdoemen oock dese straffe niet t'eenemael als strijdende tegens de Wetten Christi, maer houden de hals-straffe of het dooden voor onghoorloft: doch dese gantsche sake sal uyt het naevolgende verklaert worden, alsser ondersocht sal worden of een Christen onghoorloft zy tot lijf en halsstraffe, vonnisse te geven, daer aen hangt de verklaringe van dit tegenwoordige Lidt: 'twelck oock de reden is, waerom ick hier van gheen bysonder Lidt gemaect hebbe:

[38]

Want soo bewesen kan worden, dat het teghens de wetten Christi niet en strijdt, dat een Christen aen den halse straffe, soo sal oock bewesen zijn, dat het teghens de Wetten Christi niet en strijdt, dat hy zijne we ten oock met soodanighe straffe bekrachtighe. Laet ons derhalven voortgaen tot het derde Lidt.

Het derde Lidt.

Of het teghens den aerdt der Leere Christi strijdt, dat die ghene die de selfde belijdt soo wel lijf, als Burgher-vonnisse velle.

Dat deel hanght eenighsins aen't voorgaende: want soo 't een Christen geoorloft is wetten te maken en te gheven over den welcken hy staet, soo moetmen oock ghelooven dat hy nae die wetten mach vonnissen strijcken: Want anders soudent die wetten te vergeefs zijn, ten zy men houde, dat het niet geschieden en kan of nimmermeer sal, dat yemant tegens die wette sich verloope. Doch hoe't met dese saecke is, laet ons besien watmen volghens de Schrift, van dit deel mach stellen.

Daer zijnder die houden, dat het teghens den aert van Christi Leere strijt, dat die gene die belijdenisse daer van doet, eenige ware vonniden inde Vyerschare velle, sy schijnen wel toe te staen eenighe vonnissen onder hare Broeders ende Ghemeynte, doch en

[39]

willen niet dat die soo seer den naem draghen van wettelijcke oordeelen, alst segghen en goet vinden van wijse mannen.

Ende dese plachten haer ghevoelen gemenelijcke met twee Schriftuer plaetsen te bewijzen, als Matth. 5. vers. 40. en 1. Cor. 6. vers. 1. 2. 3. &c. Laetse ons eens alle beyde gaen overweghen.

De plaetse Matth. 5. 40. luydt aldus : *En die met u rechten wil (in't Griekx staet Krithenai) en uwen Rock nemen, laet hem oock uwen Mantel.*

Antwoorde. Wt dese plaetse, soose t'eenemael precyelijck na de letter verstaen wort, en kan ten hooghsten anders niet besloten worden, dan dat een Chriften, die ongelijck gheschiet is, ofte die yemant ongelijck heeft willen doen, niet gheoorloft en is te rechten teghens den genen, die hem onghelijck heeft gedaen, of willen doen; maer het aen gedaen onghelijck gheduldigh te verdragen,

en liever een nieuw onghelijck lijden, als om het ontfangen onghelijck te rechte te gaen: maer als men dat al toe laet, daer uyt en soude noch niet volghen dat een Christen onghoorloft soude zijn, de gene die rechten of enckel rechten willen, met eenigh vonnisse te scheyden, of soo veel hy kan, Sorge te dragen dat d'een d'ander geen onghelijck en doe: Ghelijcker, wijs daer uyt, dat de Christenen niet gheoorloft en is te kyven en te vechten, niet wel besloten wort, dat een Christen niet gheoorloft en is, die kijven en vechten te scheyden, of met alle macht te arbeyden dat geen twist noch kyvinge ontstae. Met dese Ant-

[40]

woorde soudent wy't kunnen laten berusten, maer op dat wy den sin van dese plaetse een weynigh naerder soudent moghen overweghen en verklaren, ende de tere conscientien, die veellicht, dit toe ghestaen zijnde, verder soudent kunnen vervallen, moghen voldoen, so segh ick, ten overvloet ten tweeden: Dat oock uyt dese plaetse niet wel kan besloten worden, dat een Christen mensche noyt soude gheoorloft wesen te rechten, teghens den genen die hem onghelijck aen ghedaen heeft, hoe-wel de woorden selfs precijs ende op't aldernauste genomen zijnde sulckx schijnen mede te brenghen. Want 1. Het is onseker en in verschil by de uytlegghers, of hier ter plaetse van eenigh politicq oordeel ghehandelt wordt. Want het wordt of veel liever de maniere van spreekken, die in den oorspronckelijcken text staet, kan het selfde beteecken, *'t welck u strijden, u vechten*. Dat is, ghelijck Beza aenteeckent, als of dit den sin ware, soo yemandt met vechten uwen Rock u wil ontweldighen, laet u veel liever oock uwen Mantel ontnemen, als dat ghy, om uwen rock te behouden, geweld met ghewelt sout keeren, ende alsoo u selven, ende hem, met den welcken ghy strijdt, in grooter ghevaer soudt brenghen. Dese uytlegginghe en is niet vreemt van't voorgaende, ende naevolghende, maer komt seer wel met het selfde over een. Maer oock ghestelt zijnde dat het woordt *Krithenai* hier ter plaetse van een politicq vonnisse verstaen worde (ghelijck het schijnt altydt verstaen te worden, ende ick niet hart teghen

[41]

spreken wil, dat het oock hier soo verstaen wordt) soo segh ick ten tweeden: Dat dan oock den fin van de plaetse soodanigh niet en kan zijn, datmen ghelooven moet t'eenemael en rondt uyt verboden te zijn, dat een Christen om geen oorsaecken en mach rechten. De woorden en brenghen sulckx niet mede. Om de wet te verstaen, moetmen niet staen op de woorden des wets, maer den sin van de selve wel begripen. Dit bewijse ick uyt dese drie dinghen. 1. Wt het ooghwit vande plaetse. Ten 2. uyt de woorden selfs. Ten 3. uyt een klare reden.

1. Wt het ooghwit vande plaetse, 'twelck de voorgaende en de volghende woorden seer klaer verthoonen, anders niet te zijn, als dat een Christen niet gheoorloft is naer't recht van gelijcke vergeldinghe te werck te gaen, of daer op uyt te zijn, dat door de Magistraet ('twelck den Joden doen ter tijdt geoorloft was) het onghelijck, de quetsinghe of schade, sonder eenigh sijn profijt soude vergolden worden; maer het aen gedaen onghelijck ghelijckmoedigh verdragen; ende liever een nieu onghelijck verdragen als vergelden, of te arbeyden dat ghelijck met ghelijck mochte vergolden worden: ende dat is eyghentlicke het quaet ofte den boosen wederstaen. Daer uyt ick af neme, dat den sin van dit versken, soo't nae dat ooghmerck wordt uytgheleyt, ghelijck alst uytgheleyt moet worden, soodanigh niet en kan zijn als die luyden van die meninghe willen; nae dien het gheschieden kan, dat de Christenen rechten, daer gheen vermoeden of vreese van

[42]

vergeldinghe, of wrake, of quetsinghe, of van schade aen te doen plaetse heeft, gelijk wy hier nae sullen sien. 't Is oock klaer dat de voorgaende woorden, dat selfde ooghmerck te kennen gheven. Want als Christus in't voorgaende vers seydt, *die u slaet aen u rechter wanghe, keert hem oock de andere toe*: soo en ghebiedt hy den Christenen niet sonder onderscheydt, een yder, dien de wanghe slaet, de ander toe te keeren, hoewel de woorden uytdruckelijcke soo luyden: maer liever dat te doen, als het onghelijck te vergelden, en die hem slaet weder te slaen ofte te arbeyden dat hem ghelijcke quaedt door den rechter aenghedaen werde, ende dat sonder eenigh sijn profijt, ghelijck alst den Joden doe ter tijdt gheoorloft was te doen, want anders soudemen moeten seggen, dat Jesus Christus, dewelcke door sijn exempel altyt autoriteyt en kracht by sijne wetten ghedaen heeft, de kracht van dese sijne wet met sijn eyghen exempel verswackt soude hebben, als hy van des Over-priesters knecht gheslagen zijnde aen de eene wange, de ander niet alleen niet toe gekeert en heeft (welke nochtans de woorden des wets, soo die daer staen, schijnen mede te brenghen) maer heeft oock de ghene, die hem sloegh, ernstelijck bekeven en bestraft, seggende: soo ick qualijck ghesproken hebbe, soo ghetuyght van het quade, en hebbe ick wel gesproken, waerom slaet ghy my? Joh. 18. 23. Daer mede te kennen gevende, dat het gheschieden kan, dat een Christen de ander wanghe niet toe en keere aen den ghene, die hem

[43]

eene gheslaghen heeft; maer den selfde mach dwinghen reeckenschap te gheven, waerom hy hem gheslaghen heeft, en dat selver voor de rechters, sonder dat tegens dese wet misdaen wordt. Het selfde leert noch klaerder 'texempel Pauli, de welcke, als hy van eene door last des Over-priesters geslagen wert, niet alleen de andere wange niet en heeft toe ghekeert, maer is met een ernsthaftighe reden teghens den Autheur uyt-ghebaren, Actor. 23. 3. *Het sal gheschieden dat u Godt slaen sal ghy ghewitte muyr.* 't En gelt niet, datmen hier teghen in benght, dat Paulus door leet wesen, terstont sijn daedt weer-roepen heeft, daer hy so seer niet weder-roepen heeft die daedt in sich selfs, als wel alleen de omstandigheden van die daet, of veel liever, die daet by toeval, te weten, om dat hy onwyselijck tegens hem uytgebaren was, en hem als vervloeckt hadde, die 't Ampt van een rechter voor dien tijt bediende: want hy en bekent niet, dat hy daer aen qualijck gedaen heeft, dat hy d'ander wange niet toegekeert en hadde, jae oock niet daer aen, dat hy soodanige reden ghebruyckt hadde tegens den genen die hem sloegh, oft Autheur was van't slaen, maer allenelijcke daer aen, dat hy, by toeval ofte door onvoorsichtigheydt, den oversten ofte den Rechter des volckx, die Godt door een bysondere Wet hadde verboden te vloecken, als met den vloeck aengetast hadde, noemende hem een ghewitte muyr, ende seggende, dat het gheschieden soude dat hy van Godt ghestraft soude worden; stilswijgende met die zijne verbeteringe te ken-

[44]

nen gevende, dat het so verre van daer was, dat hy daer aen misdaen soude hebben teghens dese Wet Christi, omdat hy gheen nieum ongelijck ontfangen of d'ander wanghe niet toeghekeert en hadde, dat het daer-en-teghens gheen misdaedt altoos en soude gheweest hebben, dat hy den selfden vloeck die hy den Overpriester gegeven hadde, een ander (die van die qualiteyt en in dien staet niet en was) geseydt hadde: ende dat blijktt moghelijck niet doncherlick daer uyt, dat den Apostel, 2. Timoth. 4. niet en heeft ontsien diergelijcke, oft ten naesten by, de selfde reden te ghebruycken tegens Alexander den Kooperdager. *Hy, seydt den Apostel, heeft my veel quaets ghedaen, de Heere gheve hem wederom nae zijne wercken.* Andere lesen, in plaetse van 't wordeken *geve*, sal *gheven*, als noch toekomende; doch seer weynige, sonder vermaerde Medestanders, en sonder noot. Want Paulus aemmerckte Alexandrum daer niet als hem vyandt en moeyelijck zijnde, voor soo veel hy Paulus was, maer als hem moeyelijck zijnde voor soo vele hy een Apostel was, ende dien volgens den loop vande Goddelijcke waerheyt ende het heerlijcke Euangelium Jesu Christi alle daghen seer hinderlicken zijnde, ende als een vyant Godes ende Christi. Welcke saecke te wege brengen kan, dat hy niet geseyt kan worden tegens de Wet Jesu Christi ghesondicht te hebben, de welcke de wrake en vergeldinghe in zijne eygen saken alleen, of particuliere wrake eygentlicke verbiet. Ten anderen, soo dit yemant gantsch

[43]

hart mochte schijnen, hy en wenscht hem gheen quaet anders, dan onder conditie (die altijd in dese en diergelijcken reden moet onder verstaen worden) te weten, soo hy sich niet ernstelycke en bekeert, ghelijck oock te verstaen is dat hy 1. Corinth. 16. vers 22. seydt, *Anathema Maranatha* (seydt hy) *die Christum niet lief heeft*, en 'tghene hy seydt, Galat. 1, 19. *Soo u yemant Euangeliseert anders, dan ghy van ons ghehoort hebt, die sy vervloeckt.* Ende dus verre van't voorgaende.

Het navolgende gheeft van ghelijcken het selfde ooghermerck te kennen, *die u perssen sal om een mijle met hem te gaen, gater twee met hem:* Want men kan niet verstaen, dat hier een yder Christen sonder onderscheydt gheboden wordt, dat hy altijd twee mijlen met hem gae, vanden welcken hy tot een gheperst wordt. Want waer toe? soo de ghenen die hem gheperst heeft om een mijle met hem te gaen, niet en wil noch van nooden heeft meer mijlen te reysen? waer toe? by aldien hy hem niet verder tot geselschap begeert? waer toe, soo hy hem daer nae beleefdelijcke wil laten gaen? waer toe, so hem een Christen anders wijs maken kan? &c. men moet verstaen dat het een Christen geboden wort ten sekeren opsicht, liever noch ten mijle van selfs met die gheweldenaer te gaen, soo hy't alsoo begeert, als hem in eenigh perijckel, of in eenighe schade te bringen by de Magistraet, om dien gheweldigen dwangh (daer de wetten altijd hart tegens hebben geweest) ende alsoo zijn recht,

[46]

door de wetten toeghelaten, te ghebruycken.

Van diergelijcke stoffe, ist ghene datter volght, *gheeft een yder die't van u begeert:* Want dat en is soo niet te verstaen, als of een Christen plat af van Christo gheboden wiert, dat een Christen, een yder, die't van hem begeert, van stonden aen al 'tgene moet geben, dat hy wil hebben: daer den Apostel uytdruckelijck 2. Corinth. 8. 13. seydt, dat hy de Christenen, aenden welcken hy schreef, niet en ghebodt soodanighe mildadigheyt; waer door gheschieden soude dat ander verposinghe, ende syluyden benautheyt soudén hebben; 't welck nochtans noodigh soude zijn,

niet alleen ten aensien van die gene, die de Aelmoessen van doen soudén hebben, ende de selfde manierlycken begheerden: Maer oock ten aensien van een yeder die begheert, soodanigh dan oock mochte zijn, by aldien dat dese Wet Christi sonder onderscheyt ende naeden letter verstaen moet worden. Ten anderen, naedien't oock geschieden kan, dat d'een, den eenen oogenblick, van ons begeeren soude, al 't ghene ons toekomt, tot het hembde selfs; ende alsoo ons ende de onse tot ben bedelkorf, uyttersten honger en naecktheydt t'allen tijden brenghen. Maer den sin is klaer soomen verstaet, dat Christus gebiedt dat wy een yegelijck, niet die't simpelijcke begeert, maer die't enckel hebben wil, ende ons met het uytterste geweld dreyght, soo wy't niet geven 't gene hy eyscht, liever gheven soudén al 't gene hy begeert, te weten, soo wy't anders niet ontkomen en kon-

[47]

nen, of ten minsten soo dien begeerder onwaerdigh is, datmen't hem gheve; of wy luyden, vanden welcken het begeert wordt, 'tghene hy begheert, sonder schade van ons ende de onse niet geven können, wy veel liever bereyt zijn alle het ghene hy ons aengedaen heeft, of heeft willen aendoen, lijdsamelijck te verdragen, als dat wy hem daerom in eenigh perijckel, ongeluck of op eenighe schade, sonder ons nut of profijt, soudén willen brengen, ofte met recht van ghelijcke vergeldinghe teghens hem handelen, ende alsoo de eyghen wraecke volghen. En op dese wijze wordt het openbaer, hoe Christus dese sijne woorden stelt, tegens het ghene, dat tot den ouden geseyt was, ooghe om ooghe, tant om tant, &c. waer van wy in't naevolgende breeder sullen handelen.

Ten tweeden hebben wy gheseyt, dat het selfde uyt de woorden selfs bewesen kan worden, by aldien noch yemant, niet tegenstaende 'tgene wy geseyt hebben, aen de woorden Christi simpelijck, soo alsse daer legghen, wil blijven. Want soo wy daer vast op willen blijven staen, soo salmen sien, dat Christus alleen van die spreekct, niet die in der daedt nu ongelijck of schade aengedaen, dat is, metter daedt nu den rock ontnomen heeft; maer alleen van die ghene, die onghelijck wil aen doen, dat is, den rock ontnemen, ende alle naerstigheyt doet dat hy ons die ontneme. Want anders luyden de woorden, *die met u rechten (of strijden) wil, en uwen rock nemen*, tegens den welcken dien volghens niet en kan gherecht worden, tot

[48]

ghenen anderen eynde, of met gheen ander harte, als dat den Rechter over soodanighe mensche wzake en straffe doe, alsser teghens de gheweldenaers ghestelt is; de welcke een pder weet seer hart gheweest te zijn, ende hedendaeghs noch is. Want tegens soodanighe en kan men niet procederen om weder te krijghen 'tgene hy ontnomen heeft: want hy en heeft het noch niet ontnomen, die't alleen heeft willen ontnemen: noch oock tot dien eynde alleen, dat hy van den rechter in ghehouden soude worden, om op dierghelijcke wijze hem voortaan niet meer te verlopen, want op soodanighe waren van de Wetten andere straffen ghestelt. Derhalven ist van nooden, dat teghens hem ghehandelt wordt alleen met een voornemen om te wreecken ende te vergelden den wille om ons onghelijck aen te doen. Waer uyt ick vorder besluyte, dat dit ghebodt Jesu Christi vorder niet mach uytghestreckt worden, als tot soodanigen casum en voorval: by aldien men, segh ick, op de woorden enckel wil blijven staen, dat dien volghende daer uyt niet beslooten kan worden, dat een Christen met dese wet gantsch en gaer sonder eenigh onderscheydt verboden wordt te Rechten, misschien sult ghy seggen, dat de woorden *die wil*, verder uptgestreckt moeten worden, oock tot die gene, die den Rock nu al ontnomen heeft. Want soomen niet en mach te rechte gaen tegens die heeft willen nemen, dat is, die bestaen heeft die te ontnemen, hoe-wel hy noch metter daedt niet ontnomen en heeft: veel minder teghens hem,

[49]

die nu in der daedt al ontnomen heeft, en daerom aen groter misdaedt, en ghevolgelick aen zwaerder straffe, nae de wetten, schuldigh is. *Antwoorde.*

Wel aen, laet de woorden oock uytghestreckt worden tot soodanige daedt; 't welck men nochtans niet en behoeft toe te staen uyt kracht van dese woorden. Want in dese voorval is een bysondere en nieuwe gheleghentheydt, te weten, dat ick het mijne wederom eyssche, 't welck my met geweld ontnomen is, 't welck altemet sonder wraeckgierigheyt, en sonder eenigh voornemen van quetsinghe kan gheschieden: het welck in den eersten voorval geen plaetse en heeft. Wel aen, het sy soo, segh ick, ten minsten sal't van nooden zijn, dat de woorden van anders niemant verstaen worden, als van de gene, niet die met schijn van recht, of onder eenigh pretext van recht, maer van die met ghewelt of openbaer bedrogh den rock ontnemt, en diemen derhalven by den rechter in eenigh perijckel kan brenghen, soo hy om dat feyt werdt beschuldigh: want anders soude't ghene datter volghet, *laet hem oock den mantel*, gantsch geen pit of kracht hebben. Want soo de ghene, die den rock ontnomen heeft, rechten wil, dat is, niet en

weygere van u voor recht geroepen te worden, om dat hy seydt dat den rock hem met recht toe komt, maer niet den mantel; hoe, en waer toe salmen hem oock den mantel laten volghen? by aldien hy oock seydt, dat hem den mantel toe komt, ende te rechte wil gaen, en bewijzen dat hem die toe komt;

[50]

soo moet ghy hem, uyt kracht van 't selve ghebodt, soo wel den mantel als den rock laten volghen: ende of soodanighe het recht wint of verliest, soo en kan hem doch daer over gheen zwaarigheydt overkomen. 'tIs Derhalven van nooden, datmen dese woorden verstae van een die met ghewelt den rock wil nemen. Want soo yemandt den rock ontnomen heeft, 't zy door ghewelt, 't zy door bedrogh, en hy, daer over in't recht beroepen zijnde, schuldigh bevonden wort, 'tgaet vast, dat hy met eene zware straffe, die op soodanighe booswichten ghestelt is, ghestraft sal worden, en dat daer van de oorsake sal zijn, die gene, die hem in recht heeft gheroepen: 't welck op dat niet en soude gheschieden, soo vermaent Christus, dat ghy hem liever den mantel sult laten volghen, en van selfs gheven; dan dat ghy hem in soodanighe ghevaerlijckheydt brenght, ende alsoo uwe wraeckgierigheydt met sijn ghevaer voldoet.

Het welcke by aldient soo is, ghelijck het openbaer is, dat het soo is, soo besluyt ick, dat den sin der woorden Christi soodanigh niet kan zijn, als sy luyden willen.

Want so den genen, die my den rock ontnomen heeft, sulckx niet door bedrogh, maer door eenigh misverstant ghedaen heeft, om dat hy meynde datse hem toe quam ende de sijne is, bereydt zijnde de selfde weder te geven, soo den rechter, de redenen ghehoort hebbende, my de selfde toe wijst. Wat! salmen segghen, dat de wet Christi my in de weghe sal zijn, dat ick met soodanighe men-

[51]

sche niet te rechte soude gaen, en 't vonnisse vanden rechter begheeren en dat meer is, dat hy oock wil, dat ick liever mijnen mantel geven soude, als dat ick 't mijne onschuldigelijck en met recht weder eysschen soude! O harde Wet!

Ten anderen, ghenomen dat yemandt die met bedrogh en gewelt my ontnomen heeft, maer nochtans met redenen sijn ghewelt en bedrogh soo soeckt te decken en te bekleden, datse van rechts weghen de sijne schijnt te wesen, ende den welcken (soo hem het recht t'eenemael wort teghen ghewesen) het seecker is, dat daer over geen zwaarigheydt kan over komen, om dat hy schijn van recht voor wendt: wat? sal my de Wet Christi hier oock teghen houden, dat ick het mijne niet wederom magh eysschen, en met recht weder krijghen, oock als ich verstae, dat het selfde van nooden is, (ghelijck het dickwils ghebeurt) tot onderhoudt van't leven van my, ende ben ghenen die my aen gaen? wat? sal ick, ende de mijne, liever gaen bedelen ofte van hongher vergaen, nae de Wet Christi, als het mijne sonder onghelijck, quetsinghe, of naedeel van yemandt, door den rechter weder te eysschen? wie soude gelooben dat Christus soodanighe ongerijmde, hatelijcke, en schier Barbarische dinghen, vreemt van alle liefde, wijsheydt en billickheydt, voor sijne wetten soude bevesticht hebben? Daerom moet de wet niet licht buyten de voorvallen, die de wet uytdrukt, uytghestreckt worden, (ten zyse gantsch gelijck zijn, ende de sake opentlijck

[52]

met de selfde alsoo ghelegghen is) insonderheydt van de ghene, die precijs aen de woorden en syllaben van Christi wet willen blijven hanghen.

3. Ten derden, de openbare reden, die wy nu ten deele aengeroert hebben, bewijst, dat de woorden Christi niet soo simpelijck sonder eenigh onderscheyt moeten verstaen worden. Want men anders soude moeten segghen, dat Christus met dese sijne Wet ten naesten by de billickheydt, en de rechtvaerdigheydt selfs, soude hebben willen verbannen en verdoemen, of ongeoorloft gemaect heeft, waer in niet het minste teycken van onbetamelijckheydt of quaedt kan ghesien worden, maer waer in openbare rechtvaerdigheydt en billickheydt ghespeurt wordt. Want wat quaedt is daer in ghelegghen, of wat kander billicker of rechtvaerdigher gevonden worden, als dat ick het mijne, sonder yemants onghelijck of nadeel, wederom eyssche? 't zy dat ick het doe door my, ofte door den rechter, insonderheydt, by aldien die ghene, van den welcken ick het mijne weder eyssche, bereydt is met my by den rechter te gaen, ende sich met my het oordeel van den Rechter te onderwerpen, ende oock in't goede te nemen watter ghevonnist sal worden? Ten anderen, ghenomen dat hy my onghelijck ghedaen heeft, ende mijn goet door valsch bedrogh besit. Wat isser billicker, als dat ick hem, soo hy de reden geen plaetse gheven en wil, door den rechter daer toe soecke te brengghen, dat hy doe, het ghene hem toe staet te doen, dat is, my het

[53]

mijne wederom gheve, soo ich verseeckert ben, dat hem daerom geen zwaarigheydt sal over komen, hoe-welhy 't recht verliest, ende ick niet anders voor hebbe, als dat my het mijne weder bestelt worde? wat isser billicker als door den rechter te wege brenghen, dat hy, die my ghequetst heeft, mijne schade vergoede? want daer in en is gheen wraeck van hem, die my ghequetst heeft, gheleghen.

Dese billickheydt blijkt klaerlijck, soo men daer op lette, dat het gheschieden kan, dat die ghene, die sijn goedt weder eyscht, het selvighe van doen heeft tot onderhoudinghe van sijn leven, ende der ghener die hem aengaen; ende die het ontnomen heeft het selfde mel missen kan, of ten minsten onwaardigh is datment hem laet behouden, om vele en ghewichtige oorsaken. Voorwaer de ghesonde reden leert, dat het seer onbillick moet schijnen, dat een Christen met recht, daerom om dat hy een Christen is, het sijne niet mach wederom eysschen: insonderheydt in soodanighe gelegentheydt, als het selfde sonder eenighe wraeckgierigheydt, ende niet alleen sonder ware quetsinge en schade, maer oock selfs sonder eenigh perijckel van dien kan gheschieden. Ende voorwaer soo dat t'eenemael onghoorloft ware gheweest, den Apostel Paulus en hadde niet moghen aen den Keyser appelleren, ofte van den eenen rechter tot den anderen hem beroepen: want soo van Christo plat af verboden is te rechten, soo moetmen oock voor onghoorloft houden voor appel of

[54]

beroepinge te rechten, doch van dese plaetse is nu ghenoech gheseydt.

De tweede plaetse staet 1. Cor. 6. vers. 1. tot het 9. vers toe. Ende luyt aldus:

Derf yemandt van u. die wat met sijnen Broeder te rechten heeft, onder de onrechtvaerdighe te rechte gaen, ende niet onder de heylighen? weet ghy niet dat de heylighen de wereldt oordeelen sullen? ende ist dat de werelt van u. gheoordeelt sal worden, zijt ghy dan niet waerdigh de minste dinghen te oordeelen? weet ghy niet dat wy de Enghelen oordeelen sullen? hoe veel te meer tijdelijcke dinghen? soo dan, ist dat ghy tijdelijcke dinghen te oordeelen hebt, die verachtelijck zijn in der Ghemeynte; set die [tot Rechters.] Ick segghet u ter schaemte; is alsoo gheen Wijs [Man] onder u. oock niet een die soude kunnen oordeelen tusschen sijne Broeders? maer de Broeder gaet met den Broeder te rechte, ende dat onder de ongheloovige. Soo is daer nu immers gebreck onder u. dat ghy met malkanderen te rechte gaet waerom en lijdt ghy niet liever onghelijck; waerom en lijdt ghy niet liever schade? maer ghy-lieden doet onghelijck en schade, ende dat den Broederen.

Dese plaetse, soomense wel insiet, is soo verre van daer, datse een Christen het vonnissen (of oock simpelijck in't recht roepen, hoe-wel van dese sake het dispuyt niet en is) soude verbieden, datmen het teghendeel niet duysterlijck daer uyt kan besluyten. Datse een Christen alle vonnissen niet en verbiedt, blijkt klaerlijck uyt de teneur of ghevolgh

[55]

van't gantsche capittel, ende ten eersten uyt het begin des capittels selfs, als den Apostel seydt, *derf yemandt van u l. een saecke (of twist) hebbende teghen den anderen, onder onrechtvaerdighe en niet onder den heylighen te rechte gaen?* Want uyt die woorden blijkt dat des Apostels oogherck ende voornemen is, die van Corinthen te bekijven, niet simpelijck om datse ghedingen hadden, (want die kunnen altemets onnooselijck ende door misverstandt, behoudens de Christelijcke liefde, ontstaen, tusschen de alderbeste vrienden) maer datse te rechte gingen ofte donghen onder de onrechtvaerdighe, dat is, ongheloovighe rechters, want sy worden ghestelt teghens de heylige. Ten anderen, datse te rechte ginghen niet geroepen zijnde van andere ongheloovighe; maer om datse van malkanderen, den eenen broeder van den anderen voor recht gheroeppen zijnde, d'een d'ander daeghen onder die profane en onheyliche rechters, als hy seydt, *d'een teghens den anderen*, 't welcke uytdruckelijcke vers. 6. gheseydt werdt, *den Broeder met den Broeder*. Ten derden, datse dat niet en deden om verschillen, die door misverstant onder de beste en grootste vrienden altemet kunnen rijsen, maer om oorsaeken, die den Christen-naem onwaardigh waren, ende de onrechtvaerdighe rechters occasie gaven de gantsche Christelijcke Religie te bespotten, dat is, om de bedriegerije en 'tonghelijck, dat d'een den anderen verweet ende te laste leyde; gelijkmen uyt het 8 vers. sien kan, daer den Apostel seydt,

[56]

maer ghy-lieden doet onghelijck en bedriegerije, ende dat den Broederen. Hier uyt besluyt ick aldus: soo Pauli oogherck en voornemen hadde gheweest, alle rechten onder de Christenen te verbieden ende te verdoemen, voorwaer hy soude vry anders in't begin van sijne berispinge ghesproken hebben, ende dat op dese wijze: *derf yemandt ban u l. te rechte gaen teghens yemandt, en dat noch tegens de Broederen, ja dat schandelijcker is, derf hy te rechte gaen onder ons rechtvaerdighe Rechters? maer nu seydt d'Apostel slechts, derf yemandt van u l. tegens sijnen*

Broeder te rechte gaen onder onrechtvaerdighe, ende niet onder de heylige? 't welck voorwaer te kennen gheeft, dat hy alleen dat verdoemt en tegen spreekt, datse onder onrechtvaerdighe te rechte ginghen, maer niet soose dat selfde gedaen hadden onder den heylighen. Waer uyt volght, dat men met gheen waerschijnelijke redenen bewijzen kan, dat van den Apostel dese dinghen in dit capittel als ongeoorloft berispt en verboden worden.

1. Dat een gheloovighe, soo hy van een ongheloovighe (als hy alle remedien vergheefs heeft aenghewent) voor recht ghetrocken wordt, door een onheyligh rechter, of die gheen Christen is, voor't recht gae, insonderheydt, soo hy een groote schade te vreesen heeft soo hy niet en verschijnt, ende de ongheloovighe met dit middel, soo den Christen sijn recht voor d'ongheloovighen Magistraet weygart te vervolgen, pooght te verkrijgen 't ghene hy onrechtvaerdigh-

[57]

lijke begheert, ende 't ghene men klaerlijcke bethoonen kan dat hem niet toe en komt.

2. Ten anderen, dat een Broeder met een Broeder, dat is een Christen met een Christen te rechte ga, soo den rechter Christelijck, gheloovigh, of heyligh zy. Het derde doe ick'er by.

3. Dat een Christen of gheloovige vonnisse wijse of recht spreke, onder de Christenen, die d'een d'ander voort recht roepen. Nu dat dit leste (dat ick daer by doe) niet alleenlijcke niet berispt wort van den Apostel, maer duysterlijck, als geoorloft en goet, toeghelaten, jae schier bevolen en ernstelijck ingescherpt wort, kanmen klaerlijck uyt dese drie tekenen afnemen.

1. Als d'Apostel in't begin des capittels tegens-stellenser wijse spreekt. *Ende niet onder den heylighen*. Want daermede betuyght hy klaerlijck ghenoech, dat de heylighen Richters moghen wesen, ende vonnissen strijcken, ende dat heylighen blijvende: want soo sy den naem van heyligh of waerachtighe Christenen verlooren, om datse vonnissen streken, dan soudt even veel zijn onder haer, als onder de onrechtvaerdige richters, te rechte te gaen. Ten 2. om dat den Apostel anders soo veel niet soude gheseydt hebben, dat de Heylighen of de Christenen alder-bequaemst waren om te oordeelen. Want waer toe soude sulckx dienen, soo de Christenen gheensins rechters en mochten zijn? Ten 3. om dat hy noch veel minder soude gheboden hebben, datmen uyt

[58]

het getal der Christenen selfs rechters soude stellen, over soodanighe verschillen, alsser onder haer in swangh ginghen; maer den Apostel beveelt ende dringht dat, jae seydt, dat het beter is dat eenighe, de gheringhste uyt het ghetal der broederen, verkoren worden, om vonnisse te wijzen onder de Broederen, als datmen gaet by de ongheloovighe Magistraten: hoe-wel hy daer nae seydt, dat sulckx niet van nooden is te geschieden, om datter onder haer wel waren, die haer op't vonnisse-wijzen verstonden, ende meest bequaem waren, om soodanighe verschillen te beslechten. Voorwaer soo den Apostel de Christenen verboden hadde voor recht te roepen, ende vonnissen te strijcken, hy en soude niet ront uyt gheseydt hebben, datter rechters souden gestelt werden uyt de broederen selfs, alsser soodanighe verschillen voor vielen; maer hy soude gheseydt hebben, soo't gheensins gheschieden kan, dat de Christenen van de sonde, van te rechten met de Christenen, haer gheensins konnen onthouden, datmen dan ten minsten niet en gae by den ongheloovighe; ende op datter geen grooter quaet uyt die twist-sieckte mochte op borrelen, soo laet liever eenighe uyt den Christenen ghestelt worden, dan datmen by die ongheloovighe loope; om dat dat minder quaet is dan dit. Maer na dien hy ront uyt seydt, datmen in soodanighe voorvallen rechters uyt den Broederen stelle, soo toont hy genoegh, dat sulcx een Christen niet ongheoorloft en sy, of dat hy dat voor ongheoorloft niet en heeft ghehouden.

[59]

Misschien sal yemandt segghen, dat den Apostel hier ter plaetse wel toe laet, dat uyt de Christenen eenighe ghestelt worden, die verschillen tusschen de Broederen effenen; maer dat die effeningen niet en zijn politicque vonnissen of oordeelen, maer alleen goet vindingen van Godtvruchtighe Mannen, de welcke sonder eenige autoriteyt en macht tusschen de verschillen gestelt worden: maer ick antwoorde, dat het wel waerschijnelijck is, dat den Apostel van soodanige goetvindingen hier spreekt, om dat den Christenen doen ter tijt niet geoorloft was Richters te zijn, ende met autoriteyt (ick swijge van Richter-stoel) vonnissen te wijzen: maer daer uyt en kanmen niet wel besluuten, dat den Christenen van den Apostel verboden wort vonnissen te strijcken, als sy de Rechter-stoelen en publicke Recht-bancken in souden hebben. Het tegendeel mocht yemant veel liever besluuten, soo den Apostel ghewilt heeft, dat soodanige goetvindingen, onder de Christenen soude plaetse hebben, om de verschillen, onder de broederen ontstaen, te effenen, ten tijden als haer niet gheoorloft was publijcke vonnissen te strijcken, ofte doe't anders niet gheschiede en konde, dat de verschillen onder de broederen

souden geeffent worden, als door goedt-vindinghen. Ergo, soo en verbiet hy de publijcke vonnissen onder haer niet, alsser occasie van die sake wort ghegeven. Want, ick bid u, soo wy de sake recht overweghen. Wat scheelt een gheloovigh en heyligh rechter, (insonderheyt daermen met beyder zijden goede bewillinge by gaet)

[60]

van een Seghsman, dan dat hy publickelijk verkozen is tot een Dienaer van't Recht

Ten anderen, dat meer is, soo wy den text des Apostels ende de openbare reden insien, soo sullen wy bevinden, dat den Apostel ghewilt heeft, dat soodanighe goetvindinghen, ordinare vonnissen souden zijn onder de Christenen, dat is, dat dese seghslyuden vande gemeente souden verkoren, ende als Rechters op den Recht-banck souden gestelt worden, die van alle saken en geschillen, onder den Broederen geresen, souden vonnissen wijsen, ende onwedersprekelijk oordeel vellen; even als de onheylighe Rechters deden van haren Rechterstoel, al soo datse alle, die onder de Christelijcke vergaderinghe behoorden, daer mede te vreden mosten zijn; maer niet die over alle geschillen van beyde partijen met beyde bewilliginghe altijt als een goetvindinghe souden verkooren worden. Dit bewijse ick uyt alle de maniere van spreeken die inden text zijn, vers 1. *Derft yemandt gheoordeelt worden (seydt Paulus) onder ongheloovige ende niet onder heylighen?* vers 2. *Weet ghy niet dat de heylighen de werelt sullen oordeelen?* vers 3. *Soo ghy dan te oordeelen hebt, stelt de gheringste inde Gemeynte (tot Rechters)* vers 5. *Is dan onder u lieden gheen wijze, oock niet een, die oordeelen kan in 't midden van zijn Broederen?* voorwaer dese dinghen geven te kennen, dat den Apostel ghewilt heeft dat ter seeckere en ordinare seghs-luyden souden ghestelt worden, die de verschillen tusschen

[61]

de partijen souden effenen, ende dat de wijste ende bequaemste: in dier voeghen, dat soo daer maer een wijze en bequaem was die alle tijdt soude ghebruyckt worden. Te segghen dat den Apostel ghewilt heeft, dat de seghslyuden na yders goet-duncken souden ghenomen worden, die allen ooghenblick over alle saecken vande partijen van beyde zijden souden verkooren worden, dat en laet de reden niet toe: want het kan lichtelijck ghebeuren, dat in't verkiesen vande seghslyuden de partijen niet souden over een komen, of ten minsten d'eene partij, insonderheydt schuldigh, ende des bedroghs bewust zijnde, soude bezwaert zijn over een te stemmen; ende alsoo en souder gheen eynde zijn van verschillen, of door teghenspertelinghe van d'eene partij, soude weder occasie ghegeven worden om tot de onheylighe Rechters te loopen. Wat uytkomste? by aldien dan den Apostel ghewilt heeft, dat soodanighe goet-vindingen eenighe ordinare vonnissen souden zijn, vanden welcken (nae dat de gantsche Ghemeynte die eens toeghestemt hadde) men niet en mochten appelleeren of tot andere Rechters beroepen, ick bid u, wat waren die doch anders als ware vonnissen ende wat waerschynelijcke reden kander bedacht worden dat een Christen soodanighe goet-vindinghe mach uytten, maer de oordeelen niet? 'ts een en 't selfde aen beyde zijden; uytghenomen dat de eene publijck en ghemeen zijn, de andere heymelijck en bysonder: want aen beyde zijden is selfde macht om te oordeelen, ende de ver

[62]

schillighe dingen te effenen. Voorwaer, die bekent dat die vanden Apostel bevolen zijn, die moet oock toe staen, dat dese van hem toeghelaten zijn, by aldien hy niet ontrouwelijck in 't oordeelen wil handelen, ende alte gaeren twisten.

Misschien sal yemandt teghen al 't voozgaende in brengen, de woorden, diemen int 7. vers. leest, *so is daer nu immers ghebreck onder u, om dat ghy oordeelen onder u hebt. waerom en lijdt gy niet liever ongelijck?* &c. Want hier worden alle oordeelen onder de broederen, als ghebreecken, vanden Apostel veroordeelt, en wort belast dat het ongelijck liever verdraghen werde, als dat den eenen broeder vanden anderen voor recht soude geroepen worden.

Antwoort. Dese woorden worden alleen met eenen glimp uyt dese plaetse voortghebracht, tot bevestinghe vande meninge van dieluyden, de welcke ghevoelen, dat alle oordeelen den Christenen verboden zijn: maer soose wel worden aenghemerckt, en heeft het niets met allen vastigheys, om sulckx te bewijzen. Want

1. Eerst soo en kan daer uyt ten hoogsten niet anders besloten worden, als dat te rechten teghens een broeder, of een broeder, dat is, een Christen voor Recht te roepen, een ghebreck is, ende dat het beter is onghelijck te lijden, als om het aenghedaen onghelijck by de Rechters te pleyten: maer gheensins, dat het een ghebreck is vonnissen te wijsen, of de verschillende te scheyden, waer van nochtans hier eyghentlijcke de questie is.

[63]

Want dat en salmen met de duysenste ghevolgh-reden daer uyt niet kunnen halen.

Maer ten tweeden, so wy de saken dieper insien, men sal bevinden, dat oock dat vanden Apostel hier niet gheseyt wort, dat selfs het voor-recht roepen, of een broeder voor Recht daghen, in sich selfs, een Christen verboden zy, ende alsoo een ghebreck of foute zy. Op datmen dit wel verstae, so segh ick, dat dese plaetse op verscheyden wijze kan uytgeleydt worden, ende dat in dier voeghen, dat het openbaer zy, dat 't gunt die luyden willen gheensins vanden Apostel voorgenomen of verstaen wordt. 1. Dat den Apostel hier niet en leert, dat de gedingen selfs een foute zijn; maer dat daer uyt, dat Broeders onder haer (gelijck sy deden, recheden, bleeck, datter eenighe foute onder haer was, te weten, dat d'een van d'anderen bedrogh gheschiede, niet dat sulckx uyt alle ghedinghen openbaer werdt. (Hoe-wel de woorden onbepaelt voortgebracht, alghemeen schijnen te wesen:) maer uyt soodanighe Pleydoyen alsser doen ter tijdt onder haer waren, van ongelijck en bedrogh, dat d'een den anderen dede of aengedaen hadde: want so beschrijftse den Apostel uytdruckelijcken vers 8. daer hy seydt, *maer ghy doet onghelijck: ende bedrieght ende dat de Broederen*. Soo worden dan die, of soodanighe vonnissen verstaen, inde welcke van bedrogh en onghelijck te vlieden wierdt gehandelt. Waer uyt volghet dat de naevolgende woorden vers 7. *Waerom en lijdt ghy niet liever onghelijck? waerom verdraeght ghy niet liever bedrogh?*

[64]

in desen sin vanden Apostel voortghebracht zijn, datse betekenen, waerom en lijdt ghy niet liever 'tonghelijck, en laet u bedrogh gheschieden, als dat ghy, naedat ghy d'een d'anderen bedrogh en onghelijck ghedaen hebt, ten lesten oock noch gaet rechten? ten zy men *het rechten of oordeelen hebben*, soo verstae, dat het betekene, d'een d'ander tot rechten dwingen, te weten, door bedrogh en ongelijck. Alsoo dat gheensins Pauli meeninge zy, dat een Christen-mensche het onghelijck en bedrogh liever moet verdragen als eenighsins Rechten of Pleyten met de Broederen.

Ten anderen, by aldien desen sin yemant mishaeget, die besie of dit de meninghe van dese plaetse niet en zy: hier uyt besluyt ick dan, naedien ghy soo licht seghs-luyden of Rechters stellen kondt, uyt het midden van uwe Broeders, ende by aldien ghy soo, gelijck ghy doet, d'een met den anderen te rechte gaet by be onheylighe Rechters, soo stelt ghy de Christelijcke Religie, soo veel als in u is, ten spot en ten toon by haer, datter onder u l. foute is, om dat ghy ghedinghen en oordeelen hebt onder u l. (te weten, soodanighe onder die ongeloovighe en onheylige Magistraten) alsoo dat het woort *Vonnissen of Oordeel*, hier ter plaetse alsoo verstaen werde als offer stonde, soodanighe, of diergelijcke oordeelen, voor soodanige: ende dat het soo verstaen moet worden, schijnt den text niet donckerlijcke te kennen te gheven, om dat daer in duydelijcke gheseydt wordt, *om dat ghy oordeelen hebt met haer*, ende

[65]

niet *wanneer ghyse hebt*. Soo spreekt hy dan van die vonnissen, die sy doen ter tijdt hadden: maer soo den Apostel ront uyt verboden hadde vonnissen te hebben, hy soude (waerschijnlijk) geseyt hebben, 't is een ghebreck, soo daer eenighe vonnissen onder den Christenen plaetse hebben; of, onder ul. is gebreck; wanneer ghy pleyt, ende hoedanighe vonnissen ghy onder u hebt.

Ten anderen, soo wy het soo niet en verstaen, den Apostel soude oock moghen schijnen een gebreck te noemen *vonnissen of pleydoyen te hebben* voor de broederen of Christenen ende dat hoedanigh sy oock mocht tenwesen: want des Apostels redenen zijn algemeen, het soude schijnen of den Apostel Het segghen en oordeelen van goede luyden, voor ghebreck hieldt, ende het selfde als onghoorloft keurde; 't welck hy nochtans te vooren den heylighen duydelijck heeft toeghelaten. Want soo een Christen niet gheoorloft is sijn oordeel te gheven, soo en mach de selfde oock geen oordeel aennemen; want hy soude sonde begaen. Doch hoe dit zy, men soude moeten segghen, dat dit van den Apostel sonde ghenoeemt wordt, wanneer by exempel, twee ghebroeders, onsecker zijnde van haer recht, by de Broederen der Christenen ginghen: of soo yemandt, op dat hy een Weduw of Weese beschermen soude, of voor sijn huys sorghe dragen, of dat hy hebben soude dat hy den armen gheven mochte, vertrouwende op sijn recht, op't oordeel oft goet vinden der Broederen, de Christenen beriep, sonder eenighe haet, ende in't goede

[66]

willende nemen watter gheoordeelt sal zijn. Wat billick oordelaer soude ghelooven, dat den Apostel soo eene openbare rechtvaerdigheydt en billickheydt een gebreck soude noemen by aldien men nochtans de woorden van den Apostel onbepaelt ghesproocken gantsch en gaer sonder onderscheyt van alle oordeelen verstaen wil, 't welck nochtans onbillick soude zijn, nae dien de onbepaalde woorden, nae den aert van't gene daerse van gesproken worden, besonderlijck of bepaelt moeten worden verstaen.

Die wete ten derden. Ghenomen oock schoon dat het so zy, dat daer uyt ten hooghsten, somen oock op de woorden stijf wil blijven staen, niet anders kan besloten worden, als dat het van den Apostel gheen sonde, maer een ghebreck ghenoeemt wordt, om dat, te weten, ghelijck het een teken is van een treffelijck en hoogh ghemoet, liever het sijne te verliesen, als met recht te vervolgen: alsoo oock gheen ghebodt van Christo van die saecke was ghegheven. Ende dese uytlegginghe sal niet alleen de eyghenschap, of eyghentlijcke ende ghebruyckelijcke betekenis van't woordt *Ghebreck*, dat den Apostel hier ghebruyckt (daer ettelijcke uytlegghers oock op ghelet hebben.) bevestighen: maer oock de maniere van spreekken die den Apostel terstont daer aen gebruyckt, als hy seydt: *waerom en lijdt ghy niet liever ongelijck, waerom en lijdt ghy niet liever schade?* want soo en soude den Apostel niet spreken, soo een Christen gheensins vry stondt sijn recht te vervolgen, ende te pleyten; maer

[67]

soude noodtsaeckelijck, naer 't voorschrift Christi, van alle recht-saecken sich moeten onthouden. Want die maniere van spreekken, *waerom niet liever?* en brengt niet mede, datse qualijck doen of sondighen, die de ghedinghen hebben, maer alleen ten alderhooghsten, datse soo genereus en hooghartelijck niet en handelen, of datse soo sterck van gemoet niet en zijn, die haer recht vervolgen, als die van haer recht liever willen wijcken, op datse haer in de moeyelijkheden en gheraes van 't pleyten niet en souden begheven en verwerren, insonderheydt, die sonder schande en blame van d'eene partije konnen ghe-eyndight worden, soodanighe dese waren, van den welcken den Apostel hier handelt. Soo het den Apostel eyghentlick voor sonde hadde ghehouden, hy soude geseyt hebben, *waerom doet ghy dat?* ende niet, *waerom doet ghy dit niet liever als dat?* want men moet de deught niet liever doen als de sonde, maer de deught moetmen simpelijck en alleen doen, maer niet de sonde. Ick bekenne wel, dat het verghelijck-woordeken *liever*, al-te-met in de Schriftuere schijnt over te schieten ende te veel te zijn: maer dat en is niet licht in soodanighe ernstighe vermaningen en gebeden toe te laten.

Ondertusschen nochtans, sou dat wy dit tot meerder verklaringhe daer by voeghen, als den Apostel seydt, dat een Christen liever het ongelijck moet verdraghen, als met het recht sich behelpen, staet te noteren, dat het niet schijnen en moet, als of dat van

[68]

den Apostel soo absoluyt sonder bepalinghe ghesproken wierdt, als of een Christen dan altijd alderbest dede, als hy soo doet. Want daer konnen soodanighe dinghen voorvallen, dat een Christen, die soo handelt, noch hoogh-hartigh noch wijselijck te handelen te achten zy. Waerom het segghen van den Apostel een conditie, en seker beding van doen heeft, (ghelijck oock alle soodanighe, dewelcke door de maniere van spreken, *waerom niet liever?* aengeraden plachten te werden) en dat dusdanig; wanneert, te weten; den gene die't bedrogh en 't ongelijck aengedaen is, het sijne niet kan weder eysschen, sonder eenighe groote schade en perijckel, ten minsten van hem, die't onghelijck of bedrogh heeft aenghedaen: te weten, wanneer uyt een gedingh, anders onschadelijck zijnde, groote onprofijten, gheschillen en afkeerigheden der ghemoederen, ofte andere dierghelijcke quaden soudent ontstaen: of wanneer de schade, die yemandt gheleden heeft, soo zwaer en groot niet en is, dat daer door hy, ofte de sijne, ofte die ghene daer hy voor te sorghen heeft, hongher sullen hoeven te lijden, ofte ghebreck hebben van het ghene, datse van nooden hebben om af te leven, en men gheloof, datter ondertusschen eenighe grooter schade of naedeel, soo hy daerom te rechte gaet, de Ghemeynte soude konnen overkomen. Maer by aldien, door't lijden en versloffen van't ongelijck en bedroch, gebeuren soude, dat yemandt hem selven ende de sijne van't noodigh onderhoudt soude berooven, als hy anders oock sonder schade, of

[69]

ten minsten groote schade van de ghene, die't ongelijck ghedaen heeft, het sijne konde weder eysschen, voorwaer, 't en waer gheen teycken van een wijs en hoogh-hartigh gemoet, in soodanigh gheval liever te willen sijn recht laten varen, ende met de sijne, sonder noodt, hongher en ghebreck te lijden, als sijn recht te vervolgen. Het soude veel eer een teycken van een sloffigh mensche wesen, die sijn huys, ende de ghene, voor den welcken hem te sorghen staet, als Wijf, Kinderen, Weduwen, Wesen, &c. of niet en kan, ofte niet en wil voorstaen, soo weynigh op sijn dinghen te letten: Ende hier uyt ontstaet oock eene openbare en tastelijcke reden, waarmede bewesen wordt dat een Christen niet is verboden te met voor recht te roepen en vonnisen te wijsen. De daden van rechtvaerdigheydt, waer deur een yder het sijne weder eyscht, of een yder het sijne wordt toe ghewesen, sonder yemandts onghelyck oft schade, zijn in haer selven, en uyt eyghender aerdt, innerlijck goet: Derhalven den Christenen van Christo niet verboden. Maer de daden van rechten, voor welcken yemandt gheroepen wordt, of die ghewessen worden, zijn daden van rechtvaerdigheydt, waer deur yemandt het sijne weder eyscht, of waer door een yder

het sijne wordt toe ghewesen, sonder yemandts schade of onghelijck (want daer of wraecke, ofte groote schaede van een anderen tusschen komt, dat is eene bysondere gheleghentheydt, de welke t'eenemaal by toeval is) ergo zijne in haer selven goet, ende van

[70]

Christus den Christenen gheensins verboden.

Andere dinghen, die teghen de ghedingen plachten in-ghebracht te worden, die schijnen my (op dat ick de krachtighe woorden vanden vermaerden ende allerley geleertheys liefwaerdigen heere, *HUGO de GROOT* gebruycke) meer te sien op de gemeene omstanden vande Pleydoyen, als de oordeelen selfs. Ich en ontkenne oock niet, soo wy onse ooghen slaen op de dinghen, die de Pleydoyen ghemeenelijcken plachten te vergheselschappen, een quaedt herte deurtapte practijcken, het oneyndelijck opschorten, schade, belett van beter affairen, van noch haet en nijdt, dat een goet en wijs man, buyten twijffel, soo hy kan, liever oock soo vele moeyelijckheden door een lijdelyck verdrach sich ontslaen sal. Den Schout houdt niet voor quaedt (seydt *Ulpianus*) de daedt van den genen, die't goet derven soo waerdigh hieldt, dat hy daerom niet dickwils wilde rechten: Want dit heusch gevoelen vanden ghenen, die de Pleydoyen vervloeckt, en is niet te misprijzen. Voorwaer de oude Christenen, die soo subtyl, als nu gheschiedt, de raden vande gheboden, niet en onderscheyden, maer in allen dinghen volghden 't gene best was, seydt Athenagoras, en recheden niet teghens de ghene, die haer beroofden. Dus verre de GROOT.

'Tis billick dat het selfde vande Christenen heden ten daghe gheschiede, moeten derhalven naerstelijck op dese drie dinghen letten.

[71]

1. Dat sy't liever met eenigh lijdelyck verdragh soecken af te maken, dan sy tot het rechten soudén komen.

2. Dat sy niemant, sonder sware noodt voor 't recht roepen, of voor recht gaen.

3. Datse haer gemoedt altijt verre van eyghen wraecke, en eens anders schade bewaren en bevrijden.

Doch alle dese dinghen, betreffen meer de gene, die voor recht roepen, als die recht spreekén en vonnissen wijsen, om de Pleydoyen te slechten, waer van niet een tittel inde boven-ghemelde plaetse en werdt ghevonden, die eenighsins te kennen gheeft dat sulckx soude verboden zijn. Dit is de oorsake, waerom andere meenen, dat een Christen niet t'eenemaal verboden is, die oordeelen te vellen, te weten, Burgher-oordeelen, sy zijn dan woord of geldt-vonnissen, maer alleen de lijf-vonnissen, soomense noemt, en die eenige lichamelijcke straffe mede brenghen als dewelcke sonder ware schade en verseeringhe des naesten niet en kan bestaen; die sy houden tegens de wetten Christi ende den aert zijnder leere te strijden. Laet ons daerom, soo't u ghelieft, dit tweede deel van dit ons Lidt over-weghen.

[72]

Het tweede deel van't derde Lidt.

*Of het teghens den aerdt der Leere Jesu Christi strijdt,
dat de gene, die de selfdighe belijdt, lijf-vonnissen velle?*

Die in die meninghen zijn, die steunen meest, nae dat ick sien kan, op die wetten Jesu Christi, deur de welke den Christenen gheboden wort den quaden niet te wederstaen, Mat. 5. 38. haer selven niet te wreecken, den toorn plaets te geven, 't quaedt met goet te vergelden, Rom. 12. 19. 20. 21. ende meer andere. Als hare vyanden lief te hebben, &c. Matth. 5. 43. Hare schuldenaren te vergeven, Matth. 5. 16. en 18. Colloss. 3. 13. Ten laetsten op alle die plaetsen, in de welke de sachtsinnigheydt, sachtmoedigheydt, en goedertierenheydt den Christenen wort bevolen en voorgeschreven. Laet ons elck bysonder gaen aenmercken.

De eerste plaetse is Matth. cap. 5. vers. 38. Daer Christus seydt: *ghy hebt gehoort datter gheseyt is, ooghe om ooghe, tandt om tant. Maer ick segge ul. wederstaet den quaden niet, maer die u aen de rechter wanghe slaet, keert hem oock de ander toe, &c.*

Antwoorde. By aldien dese plaetse (die schier de voornaemste is onder de andere) wat vlijtigher ondersocht wordt, soo sal men bebinden, datse niet met allen vastigheydts en heeft, om te bevestighen de meninghe der ghener, de welke meenen, dat een Christen ongheoorloft zy lijf-vonnissen

[73]

te vellen, 't welck op dat van ons geschiede, soo segh ick:

Voor eerst, dat het met recht wonder moet schijnen, op wat wijze dese luyden dese plaetse by brenghen, om haer ghevoelen te bevestigen. Want sy houden dat dese woorden voor hare

meeninghe zijn nae de letter, soose daer luyden, of nae seecker besluyt, of ooghmerck Christi, die de wetten ghegheven heeft.

Op d'eerste wijze en konnense niet seggen datse hare meninghe bevestigen, om dat de wetten in't gros seggen, datmen de quaden niet moet wederstaen, datmen de vyanden moet lief hebben, de schulden vergeven, &c. sluyten derhalven buyten niet alleen de lijffelijke wederstant; maer allerley, soomen op de bloote letter siet.

By aldiense de selfde op de tweede wijze meenen voor haer te doen, soo moetense segghen en bewijzen, dat het voornemen Christi, als hy dese wetten geeft, is, te verbieden alle en yeghelijcke straffinghe, en lichamelijcke kastijdinge vanden quaden. By aldien sy dat niet krachtelijck en kunnen doen, jae soo bewijzen kan, dat het ooghmerck Christi heel wat anders is, te weten, te verbieden alleen soodanighe straffe, de welcke met wraeckgierigheydt en vergeldinghe vergeselschap zijn, dewelcke eyghentlijck niet in haer, die vonnissen wijsen, maer in die voor Recht roepen, kunnen plaetse hebben, soo en kan de bybrenginghe van soodanighe plaetsen geensins dienen, om haer voornemen te bewysen en te bevestighen.

[74]

Sy sullen misschien seggen dat het ooghmerck van de plaetse ghenoech blijkt daer uyt, om dat dit segghen Christi, *wederstaet den quaden niet*, ghestelt wordt teghens het seggen, *ooghe om ooghe, tant om tant*: ende dat derhalven nootsaeckelijck moet uyt-geleydt worden, en wederstaet niet alsoo, dat ghy ooghe om ooghe, tant om tant weder eyscht.

Antwoorde. Wel aen, ghenomen (want dat heeft wat waerschijnelijckheys) het zy soo, maer daer uyt en wordt met geen seerker, jae met gheen waerschijnelijck fundament besloten, dat Christus sijn ghebodt stelt tegens het gene, dat tot den ouden gheseyt was, voor so veel het de Jootsche Magistraten en publijcke oordeelen aenginghe, also dat daer uyt besloten soude kunnen worden, dat Christus den Christenen verboden heeft, datse publijcke oordeelen, oock na die wet, soudén vellen. Jae daer zijn klare teeckenén, uyt den welcken blijktt, dat Christus dit ghebodt niet en stelt teghens dat; voor so veel het den Magistraet aenginght, maer alleen tegens de vyrigheyt of verlof, dat een yder onder den Joden vergunt was, dat hy tegens den ghenen, vanden welcken hy ghequest of beschadight was, mochte met recht van vergeldinghe handelen; ende van hem, die hem een ooghe hadde uytgeslaghen, een ooghe weder mochte eysschen: desghelijcx oock een tandt, voor een uytgeslagen tandt, door den Rechter mochte eysschen. Ick seghe verlof en vryheydt, om dat ick geloove dat het waerschijnelijck, jae seecker is, dat

[75]

de bysondere persoonen niet geboden, maer toegelaten is geweest, datse door den rechter de vergeldinghe van 't aengedane ongelijck mochten eysschen; hoe-wel het ons te deser plaetse even al eens is, ofmen seydt, dat het haer gheboden, of toegelaten is gheweest: want wy en spreekén nu van particuliere personen niet. Ende van beyden zijden wort bekendt, dat haer hier ter plaetse verboden wordt, naer't recht van gelijcke vergeldinghe te handelen. Ofmen gheloofd, dat het haer te voren alleen toegelaten was, of oock geboden is geweest, gelt hier ghelijck. Om tot de saecke selfs te komen.

Soo wy houden, dat Christus sijn gebot stelt, tegens dat gebot, voor soo veel alst den Magistraet aengingh, die Godt gheboden hadde het recht van vergeldinghe in 't werck te stellen, dat is, gelijck met gelijck vergelden, soo moetmen seggen dat Christi gebodt aldus moet uytgeleyt worden: Ghy hebt gehoort, dat eertijts inde wet Mosis den Magistraet geboden is geweest, datse ooge om ooge, tant om tant weder soudén eysschen, Maer nu beveele ich u lieden, mijn Apostelen en Discipulen, dat ghy voortáen soodanigh vonnis dat niet in 't werck stelt, ende dat ghy voortáen, nae luyt deses wets, geen oordeel sult vellen. Welcke uytlegginge, wie en siet ten eersten niet, datse ghedwongen en beuselachtigh is. Want hoe kanmen gelooven, dat dit wel en bequamelijck geseydt is tegens de onderdanen, die gheen Magistraten en waren, jae, teghens de Apostelen, die geen Magistraten immermeer soudén wor-

[76]

den? Soo men evenwel houden wil, dat het tot haer geseydt is, soo moetmen dan nootsaeckelijck dese tusschen-stellinghe daer onder verstaen, wanneer 't ghebeurt dat ghy het Magistraets Ampt mocht voeren. Maer siet! hoe verre is dat gesocht? hoe magher, hoe slecht is het?

Ten anderen, sal niet ten minsten daer mede voorseecker gestelt worden, dat Christus te kennen heeft gegeven, dat sy't Magistraets Ampt soudén mogen voeren, ende ondertusschen niet soudén, mogen of kunnen den quaden wederstaen, op de wijze als geseydt is? Maer hoe strijden dese twee dingen tegens malkanderen?

Vorders 'tghene stracx tot uytlegginghe van't Alghemeyn segghen, *wederstaet den quaden niet*, van Christus daer by wordt ghevoeght, geeft opentlijck genoegh te kennen, datmen dat segghen

Christi soo gheensins mach uytlegghen. Want, ey lieve, als Christus terstondt, sich selfs verklarende, seyt, *Maer soo u yemant slaet aen d'een wange, biedt hem oock de andere. Item, by aldien u yemandt perst een Mijle met hem te gaen, gater met hem twee. Item, geeft een yeder die van u eyscht, &c.* Kan dat eenigh, sins den Magistraet toe-ghe-eyghent worden? voorwaer de Magistraet, als Magistraet wordt de wanghe niet geslaghen, of kan niet gheperst worden. De Magistraet als soodanighe, en wordt den Rock niet benomen, noch kan eyghentlijck den Mantel niet laten volghen. Met den Magistraet, als Magistraet, wordt niet gherecht. Alle
[77]

dese dingen bewijzen klaerlijck genoegh, dat Christus dit ghebodt den particuliere luyden, ende de onderdanen geeft, voor soo veel sy soodanigh zijn, dewelcke de Wet toeliet naer 't recht van vergeldinghe te handelen, teghens den ghenen, vanden welcken sy gequetst waren, ofte eenighe schade gheleden hadden. Ende dienvolgens, dan de woorden des wets, *ooghe om ooghe, tandt om tandt*, voor soveel sy van Christo hier bygebracht worden, anders niet beteekenen, als ick en wil niet dat ghy eenes anders ooghe voor uwe eyghen ooghe, die hy u uytghesteecken heeft, noch eenes anders tant, voor den tant die u van een anderen uyt-gheslagen is, sult weder eysschen: (want dat en is anders niet dan alleen u selven wreecken, en alleen uwe wraeckgierigheydt volghen, om dat het u sonder eenigh profijt van ul. alleen, met nadeel, onprofijt ende seer groote schade van een anderen moet geschieden, het welcke de rechte reden leert leelijck te zijn.)

Maer ick en wil niet segghen, dat ghy Magistraet zijnde yemandt straft, ende, so het so van nooden is, hem een ooge uyt steecket, niet die uwe ooghe maer eenes anders heeft uytghesteecken; want hier is gantsch gheen reden, jae dat kan t'eenemael sonder wraeckgierigheydt, ende wreack-lust alleen uyt liefde vande gerechticheyt en 't gemeene best, geschieden, ende kan met groot profijt van anderen, den welcke dat exempel van ghelijcke sonden kan doen afschrieken, vergheselschap zijn. Doch hoe't zy, dat Christus daer op soude ghesien hebben,

[78]

of soude hebben willen leeren 'tgene die luyden meenen, is soo vreemt vanden tekst, alst aldervreemste.

Ghy sult misschien teghenwerpen, dat Christus niet voor heeft, ten eersten de lijfvonnissen directelijck wech te nemen, ende den Christenen te verbieden, datse die niet en vellen; maer dat hy nochtans indirectelijck wil, dat de Christenen niet en staen na dat Ampt, of, alst haer opgedragen wordt, weygeren te bedienen, op datse niet gedwongen worden, ooge om ooge, en tant om tant weder te eysschen, ende alsoo den quaden te wederstaen.

Antwoordt. Dat en kan gheensins uyt dese woorden besloten worden, naedien wy te vooren ghenoech betoont hebben, dat uyt de woorden Christi ghenoech blijktt, dat Christus van gheen ander luyden handelt, als die onghelijck lijden, ende die onder den schijn of vrystellinghe van de Wet, ooghe om ooghe, &c. vergeldinghe van haer gheleden schade of onghelijck, door den Magistraet, die van Godt ghestelt was om die wet uyt te voeren, mochten begeeren; 't zy datse dat deden uyt wraeckgierigheydt, ofte uyt eenighe andere oorsaeken: want op de aenporrende oorsaeken en wierdt doen ter tijdt niet gelet, als hy alleenelijck niet door hem selven, maer door den Magistraet wrake verschaft; doch de Magistraet als soodanigh zijnde, lijdt gheen onghelijck (want den Magistraet wort gheen ooghe uytghesteken, noch tant uyt gheflaghen, noch rock benomen, &c.) de Magistraet als Magi-

[79]

straet zijnde, eyscht gheen vergeldinghe of vergoedinghe van't onghelijck of schade, die hem eygentlick is aenghedaen, dat is, en eyscht gheen wraeck voor de ooghe die haer uytgesteecken, of tant die haer uytgheslaghen is, &c. maer doet alleenelijck haer Ampt haer van Gode bevolen, ende bedient de gerechticheyt door de wet Gods voorgeschreven, sonder eenighen haet of wraeckgierigheydt.

Derhalven en kan daer uyt, om dat een Christen verboden wort het onghelijck, dat hem aengedaen is, voorrecht van vergeldinghe te wreken, noch directelijck, noch indirectelijck besloten worden, dat hem oock verboden wort het Magistraets-Ampt te bedienen; naedien hem als Magistraet zijnde, geen onghelijck wort aenghedaen, ende het aenghedaen ongelijck kan en moet wreken, sonder eenighe eyghen wraeck-gierigheydt, alleen uyt liefde vande gherechticheyt, ten goede van die Ghemeente, over de welcken hy gestelt is.

Ten anderen dat meer is, naedien het niet geschieden en kan, dat hem als Magistraet zijnde kan onghelijck aenghedaen worden: of, soo't hem wort aenghedaen, dat hy dat onghelijck als Magistraet kan wrecken, of met recht van vergeldinghe vergelden, dat en lieten selfs de wetten vande Heydenen, noch de Goddelijcke Wet selfs niet toe. Want als die onghelijck en schade was

aenghedaen, die moest vergeldinghe vande selfde niet door sich selven, maer door een ander, te weten, alleen door de Magistraet, die in

[80]

haer persoon eyghentlijck met niet beschadicht was, ende derhalven bequaem was om vonnisse te wijsen van het feyt; eysschen Want niemandt was gheoorloft rechter te wesen in sijn eyghen saken. Soo yemandt nochtans teghen alle reden staende wil houden, dat Christus oock directelijck alle soodanighe oordeelen heeft willen af-schaffen, die wil ich ghebeden hebben op dese twee dinghen te willen acht slaen.

1. Of hy dan oock niet toe moet staen, dat ick met even groot recht daer uyt besluyte, dat Christus door de afschaffinghe van dese eene particuliere wet, oock de gantsche Joodssche Republicke afschaft, ende te kennen wil geve, dat het niet geschieden kan dat yemant warelijcken een Christen soude zijn, en behouden en saligh worden, die eenigh oordeel-Ampt nae die tijdt soude bedienen ghewisselijck. Doch, wat verstandigh mensche salmen sulcx waerschijnlijk kunnen vroet maecten, dat Christus doen ter tijdt veroordeelt heeft de gantsche Jootsche Republicke, als onheyligh zijnde; ende dat hy alle de ghene, die onder haer eenigh Magistraets Ampt bediende, buyten hope vande zaligheydt, den Christenen beloof, heeft ghesloten en dat meer is, dat Christus door de afschaffinghe van een particuliere Wet, de gantsche Joodtsche republicque ende regeeringhe, soodanigh als die doe ter tijdt was, soude hebben willen verswachen, en om verre werpen? En konde de gantsche wet van vergeldinge niet afgheschaft worden, ende niet-te-min de republijcque ende

[81]

de oeffeninghen van lijf-vonnissen in haer gheheel blijven? wat volck of natie isser heden ten daghe, daer de wet van vergeldinghe wordt aengenomen? en nochtans heeft daer het Magistraets-Ampt, oock de lijfvonnissen plaetse.

Ten anderen sal ich daer uyt mede met recht besluyn, dat Christus oock indirectelijck heeft willen wechnemen het recht der ouderen, om hare quaetdoende kinderen te straffen, en eenighe lichamelijcke straffe aen te doen, die hare broeders, met vuysten, stocken, ofte op andere wijzen verseere: 't recht der Meesters, om hare wederspanninghe Discipulen, hare mede-discipulen slaende, ofte ander groot onghelijck aendoende, te straffen: 't recht der Heeren, om hare leuye en traghe, wederspanninghe, ontrouwe, ende hare mede-knechten slaende dienaren, met ghelijcke straffe te kastijden, te weten, op datse op dese wijze den quaden niet soudan wederstaen, hoe-welse niet ooge om ooghe, slagh om slagh, en lemte met lemte en vergelden, wat kander doch ongherijmder, en krachtigher om alle tucht en reghel onder allen menschen om verre te werpen, bedacht werden?

Ghy sult misschien wederom tegen brengen, bp aldien dat oock Christus niet indirectelijck die wet heeft willen afschaffen, voor soo veelse de Magistraet aenging, soo sullen de oordeelen, waer door ooge om doge, tant om tant, &c. ghe-eycht wordt, noch kunnen plaetse hebben onder de Christenen, behoudens de wetten Christi.

[82]

Antwoordt. Daer uyt en soude niet ong rijmts volgen, soo ick't al toe stont. Want doen ter tijdt, als dese wet van Christus gegheven werdt, en kondemen met recht niet besluyn: by aldien Christus den gene die ghequetst is, de straffe van wraeckgierigheydt verbied, teghens den ghene die hem ghequetst heeft: soo verbiedt hy oock sulckx den Rechter nae de wet te handelen, als de saecke van soodanighe quetsinghe voor't recht komt. Want den Rechter en mocht niet alleen, maer was ghehouden nae de wet te handelen, ende vonnissen na de wet te wijssen, soo langhe de wet, voor soo veelse hem aengaet, noch plaetse hadde, ende niet uytdruckelijck afgheschaft was. Ende het teghendeel is hier openbaer, om dat de Wet Mosis, te deser tijdt als Christus dese Wet gaf, noch gheheel bleef in genen deelen van hem ghekrenckt of vermindert, ghelijck hy selfs bekendt in't 17. vers. van dit capittel. Christus konde, behoudens de Wet, den gequetsten bevelen, dat hy geen vergeldinghe soude begheeren, om dat hem de Wet dat niet en gheboodt, maer toe liet; ende hy en misdoet teghens de Wet niet, die het vergunde of vry-ghelaten niet en ghebruyckt. Alsoo en heeft Joseph teghens de Wet niet ghesondight, als hy Maria niet en wilde ten toon stellen, doe hy vermoede datse een Over-speelster was: want daer staet, dat hy't niet wilde doen, om dat hy t'recht rechtvaardigh was. Hy haddet wel kunnen doen, hadde hy sijn recht willen ghebruycken; maer hy en was door de Wet daer toe niet

[83]

verbonden: want de saecke was anders geleghen met de Over-speelders, als sy met den Afgoden-dienst was: maer hy en konde den Rechter niet verbieden, dat hy nae de Wet niet en soude oogdeelen, behoudens de Wet, om dat de Wet sulckx den rechter niet vry en stelde, maer

duydelyck, ende met bygaende dreyghementen gheboodt, als te sien is, Deut. 19. 11. 't Welck by aldien 't soo is, soo volght, dat den Christen Magistraet, door kracht van dese Wet, gheensins wordt verplicht, dat dese Wet, *ooghe om ooghe, tant om tant, &c.* niet meer onder haer plaetse soude mogen hebben, ende haer niet mede gheoorloft soudén zijn, volghens die Wet, sententien te wijsen. Ich segghe uyt kracht van dese ghegeven Wet. Want het kan om een ander oorsaecke geschieden, dat het billick zy, dat de Christenen die Wet, die den Joden eertijds was ghegeven, af-schaffen: hoe-wel ick aen de ander zijde bekennen moet, dat het ghebeuren kan, datter soodanighe tijden komen, ende sulcke onghébondene en bedorven manieren onder de Christenen plaetse grijpen, dat het van nooden soude zijn, dierghelijcke Wet te vernieuwen ende te gheven, te weten, by aldien eenighe groote quaden niet anders geweert konnen werden. Want hoe-wel de Wetten Mosis door den ondergáng van de Joodtsche republicque vergaen zijn, evenwel en strijdt het teghens het gebodt Christi niet, dat de ghene (die oock doen ter tydt, als sy berkondight wierden, daer aen niet verbonden waren) de selfde, of dierghelijcke wetten

[84]

maecken heden ten daghe, wanneer het den uyttersten noodt alsoo verheyscht. Waer uyt volght, datmen de selfde oock moet ghehoorsamen, niet voor soo veel het de Wetten Mosis zijn, maer voor soo veel het wetten zijn van de ghene, die de selfde ten besten van de Societeit, of Gemeente, daerse overghesteldt zijn, ende om grooter quaden te mijden, t'eenemaal noodtsaeckelijck achten.

Doch ick segge ten tweeden, datmen segghen kan, dat het gheensins en volght, datse besluyten, soo waerachtigh is, dat van sommighe ghestelt werdt, te weten, dat de Joodtsche Magistraet gheensins ghehouden was, dese wet uyt te voeren, ten zy dat den ghequetsten vergheldinghe van het onghelyck van haer selfs quam begheeren; want in soodanigen kas meenen sy den Magistraet alleen verbonden gheweest te zijn, uyt kracht van de wet, vonnissen te wijsen, volgens het voorschrift vande wet: 'twelck soo 't waerachtigh is, soo blijkt daer uyt selfs, om dat Jesus Christus sijne Discipulen niet meer toe en laet vergheldinghe te eysschen door de Magistraet, (want door hem selfs en wast niemant geoorloft te eysschen) dat dese wet onder de Christenen geen plaetse meer hebben kan, noch moet: naedient onbillick is, dat een Christelijcke Magistraet, soo een harde en wreede wet stelt, ende nae believen uytvoert, die de Joodtsche Magistraet selfs niet en behoefden uyt te voeren, ten zy de ghemeene Persoonen wraecke begheerden, ende men kan redenen

[85]

by brenghen voor de meninghe der ghenen, die soo ghevoelen; hoe-wel dat de selfde my niet onwederleggelijck en schijnen.

Voor eerst, om datter Exod. 21. vers 22. soo daer van't Recht van vergeldinghe ghehandelt wort, staet: *Soo daer twee Mannen gekeven, ende een swanghere Vrouwe geslagen mochten hebben, also dat haer Kinderen uytginge, &c. die sal seeckerlijck ghestraft worden, doch (Nota) ghelijck den Man vande Vrouwe hem opgeleydt sal hebben, ende sal't geven nae de Richters:* waer uyt waarschijnlijk besloten wordt, by aldien de Man vande Vrouw hem niet beschuldighde, ofte hem boete of straffe op leyde, dat de Rechters niet soude ghedaen hebben.

Ten tweeden, om dat Deut. 19. vers 15. 16. t. tot het eynde des Capittels, den Rechters bevolen wordt, dat sy, wanners der eenighe twist tusschen twee is voor haren Recht-banck, ende de ghene die beschuldighet een ghetuyghe voortbrenghet, met den welcken hy pooght te bewijzen, dat hem dat ongelijck of die schade ghedaen is, naerstigh moeten ondersoecken, wat vande gantsche saecke zy, ende soose de getuyge logenachtigh bevinden, datse hem dan doen, ghelijck hy selfs ghedacht hadde (Nota) zijnen Broeder te doen, ende dan tegens soodanige handelen met Recht van vergeldinghe, ziele om ziele, ooge om ooge, &c. Dit vrywilligh voor-Recht-roepen, dese voortbrenginghe van ghetuygen, ende ondersoeckinghe, schijnen te kennen te geven, dat den Rechter niet eer verbonden was om vonnisse te wij-

[86]

sen, boer en aleer die dingen eerst vooz gingen, ende de reden vereyste schier dat het soo soude geschieden; om dat naedien dese quetsinghen meest heymelijck zijn tusschen twee of drie, soo d'een d'ander niet wilde beschuldigen, het nauwelijck geschieden konde, dat de Magistraet de gantsche saecke ende de gelegentheydt van dien, naer eysch van saken, soude kennen, ende alsoo met rechtvaardige vergeldinghe straffen. De getuygen, alsoo't hier schijnt, en wierden niet bygebracht als van den beschuldigher selfs: alsser dese ghebrack, soo was hare ghetuygenisse weynigh te beduyden, of en wierden niet afgevordert. Doch watmen van dese reden houden moet, en ondersoeck ick nu niet; 't is ghenoech de selfde nu aenghewesen te hebben, want ick en stel inde selfde gheen kracht van redenen.

Wt dese dingen blijkt ghenoech, (mijns oordeels) dat dese plaetse niet en doet om te bewijzen, 'tgene die luyden voor hebben; ende datse anders niet en leert, als dat de eygen wrake en vergeldinge, die den Joden voormaels vry stont, onghoorloft is, 't zy de selfde in 't Recht of buyten 't Recht, dat is, met eygen handt ('twelck nochtans den Joden oock verboden was, een of twee voorvallen uytgesondert) of door de Magistraet, dat haer vry stont, wordt afgevordert.

Yemande sal misschien segghen, datom dese oorsake selfs, om dat de straffe, die door de Magistraet gheschiet, eenige wrake is, de lijf-vonnissen, die eenighe straffinge mede brengen, van Christo verboden zijn.

[87]

Antwoordt. By aldien het woort Wrake in 't generael ende in 't gros genomen wort, ghelijck het somtijts ghebeurt, soo mach de straffe, die door den Magistraet gheschiet, eenighsins wraecke ghenoeemt worden; om dat door de straffe eenighsins het bedreven feyt gewroken wort. Waerom de Magistraet Rom. 13. 4. genoemt wort *een wreckster tot gramschap, den genen die quaet doet*, ende 1. Petr. 2. 14. wordse gheseydt te zijn *tot wraecke der quaetdoenders*, doch soo dat woordt *wraecke* eygentlijck, ende nae de gemeene wijze verstaen wort, so en kan geensins 't ghene de Magistraet doet, wraecke, of schijn van wraecke ghenoeemt worden. Want wraecke straft uyt eyghen aert 'taengebaen ongelijck inden ghenen, die wraecke doet. Maer als de Magistraet straft, dan en heeften gheen onghelijck plaetse, dat sijn persoon, maer een ander, die met hem geen ghemeenschap heeft, is aenghedaen. Ten anderen, de wraecke en straffe scheelen veel, 't zy dat ghy siet op den oorsprongh, 't zy dat by beyde vergheselschap is, 't zy oock ten lesten op het eynde. De wraecke wordt uyt gramschap ghe-eyscht, maer *den Rechter* (seyt *Seneca*) is *nimmermeer minder vergramt, dan als hy straft*. De wrake wort met een wellust gedaen, *want de wraecke is soeter goet dan het leven selver doet*: De straffe word't meestentijdt met pijn en innerlijcke barmhertigheydt aenghedaen, oock aen de aldergrootste Schelmen, en die de wreetste straffen verdient hebben. De wraecke wort ghevordert, op dat den lust der ghenen, die

[88]

ghequetst is, gheboet worde: De straffe, op dat de rechtvaerdigheydt voldaan werde, op dat de misdadige van 't quaet-doen soud'en getrocken worden, op dat de goede en vrome een gerust en stil leven leyden, met alle godsaligheydt ende eerlijckheydt, ende op dat alle de andere, door vreesse van dien, (soose voor liefde vande deught niet en willen) in haren schuldighen plicht gehouden, of in 't quaet doen gestuyt mogen werden. Hoeveel dat dese twee verschillen, kan een yeder lichtelijck sien.

Hier uyt kanmen klaerlijck besluuten, dat alle de plaetsen, in de welcke de Christenen bevolen werdt, haer selfs niet te wrecken, den toorn plaetse te gheven, het quaet met goet te overwinnen, ende diergelijcke, gantsch niet en dienen om te bewijzen het gene, waer van hier ghedisputeert wort. Want wat anders ist, sich selven te wrecken, toornigh te worden, van 't quaet of aenghedaen onghelijck overwonnen te worden, wat anders te straffen. Jae Godt wil dat het gheschiede, en het moet geschieden, dat die ghene die straft, oock als hy seer hart en zwaer straft, sich selven nochtans niet en wrecke, ende seer vreemt en verre zy van toornigh te worden: ende die gene die straft, komt so noode tot het straffen, dat 'ten ware daer groter perijckel te vreesen stont, hy veel liever van 't straffen soude ophouden, als 't selvige doen; Ghelyck alst in een Vader, die sijnen wederspannigen sone straft en kastijdt, soo klaer als den dagh te sien: doch de gene die wraecke soeckt, en heeft niet lie-

[89]

vers dan dat hy sijnen lust boete, met het quaet of schade vande ghene, vanden welcken hy beschuldicht is,

De tweede plaetse staet in 't selfde 5. Capittel Matth. vers. 43. *Ghy hebt gehoort, datter gheseydt is ghy sult uwen naesten lief hebben, ende uwen vyant haten: Maer ick segghe u l. hebt uwe Vyanden lief. Zegentse die u vervloecken, doet wel die u haten, ende bidt voor die u vervolgen.*

Voeght hier by, alle de plaetsen, die de liefde, sachtsinnigheydt, en ingewanten der barmhertigheydt den Christenen bevelen, ende ernstigh inscherpen.

Hier uyt besluuten die Luyden, dat een Christen onghoorloft is, lijf-vonnissen te vellen, om datse niet en kunnen bestaen met de liefde des Vyandts, die doorgaens, ende bysonder vers. 43. van dit 5. Cap. Mat. een yeder word't voorgheschreven en gheboden. want het werck en vrucht van liefde is, zegeninge, weldadigheydt, biddinge, &c. Maer het werck van de lijf-vonnissen is verseringe, quetsinge, &c.

Antwoort. Op dat de zwackheydt vande reden, die genomen wort, uyt dese en diergelijcke plaetsen mach blijcken, soo sal ickse in hare volle leeden stellen, en dat op dese wijze:

Die haren Naesten, jae hare Vyanden, moeten lief hebben, &c. die en ist niet geoorloft lijf-vonnissen te vellen. Dat dit vast gaet is boven genoeg bewesen.

Nu de Christenen moeten hare vyanden lief hebben, zeghenen die haer vloecken, &c.

[90]

Ergo, soo en moghen de Christenen gheen lijf-vonnissen vellen.

Antwoort. By aldien dit Argument wel ghestelt wordt, het sal seer krachtigh zijn, ende dan sal't wel ghestelt worden, soomen by't eerste Lidt voeght, datter by moet gevoeght worden: te weten, *dien en is niet geoorloft lijf-vonnissen te vellen teghens hare Vyanden.* Want dat is vast en seker, ende wort door gemeene toestemminge van allen volcken goet gekent, dat niemant in sijn eygen saken mach rechter zijn, ende dat den bezwaerden teghens den Rechter, die zijne vyant is, met recht mach excipieeren. Want hoewel het wel soude kunnen geschieden, dat de gene, die de lijf-vonnissen velt, inde saecke van zijn vyandt, bereydt soude moghen zijn, sijn vyandt vry te spreken, ende teghens sich selfs vonnisse te wijsen, by aldien hy merckt dat het Recht aende zijde van zijn vyandt is; ende dat bewoghen zijnde of door de Wet Christi *ghy sult uwen vyandt lief hebben*, of door de wet van billickhey: Maer naedien het vermoeden altijd ten erchsten valt, soo wort het selfde nochtans, door het gemeen Recht van alle Natien en volckeren, voor onghoorloft gehouden. Maer soo het argument ghestelt wort, so wy het gestelt hebben, en gelijck het ghestelt moet worden, sooder yets uyt dese plaetse wort toegenomen om te bewijzen; so sietmen ten eersten, dat het eerste Lidt niet vast en gaet. Want wat reden ist, om dat de gene, die haren naesten, ja hare vyanden moeten lief hebben, niet geoorloft noch toe ghelaten is lijf-vonnissen te wijsen; naedien

[91]

dese vonnissen komen, en moeten ghewesen werden tegens andere, de welcke geen vyanden en zijn? jae dat meer is, nae diense kunnen, en dickwils moeten ghewesen worden teghens de gene, die de Rechters niet alleen moeten lief hebben, maer diese alder-meest beminnen; teghen de alderliefste, segh ick, en diese meest ghesint hebben: ende in't ghemeen, nae diense kunnen en moeten gewesen worden tegens de onderdanen als onderdanen, die des Magistraets vyanden niet en zijn, noch ghenoeft kunnen worden, alsse onder haer wat begaen, dat een lijf-vonnisse waerdigh is: ghelijck de kinderen, die onder hare ouderen, en knechten die onder haren Heere staen, hare ouders en heeren geen vyanden kunnen geseydt worden te zijn, als sy onder haer oneenigh zijnde, yets strafwaerdigh begaen.

De Magistraet als Magistraet heeft noch vriendt noch vyandt, derhalven wordt haer oock niet voorgeschreven haer vyandt lief te hebben, noch kan oock niet sondighen teghens de wet van de vyanden lief te hebben, daer mede dat hy lijf-vonnissen velt. Maer op dat dese saecke wat klaerder mach blijcken, ende de kracht vande reden meerder verswackt werden, soo seg ick aldus:

God heeft in zijne Wet alle de Joden geboden haren naesten, dat is, de Joden hare Landtslyuden lief te hebben, als haer selven: ende dien selfden Godt heeft geboden, dat onder de selfde Magistraten en Rechters soudien zijn, die lijf, jae hals-vonnissen soudien wijsen (alst van noode soude zijn) te-

[92]

gens haren naesten, dat is, haer Lantslyuden. Daer uyt ick aldus besluyte: by aldien de lijf-vonnissen vande Joden teghens hare eygen Landtslyuden gewesen konden werden, behoudens de Goddelijcke Wet, die haer geboodt haren naesten, dat is, hare Lantslyuden lief te hebben, als haer selven. Ergo, soo kunnen de Christenen de selfde vonnissen wijsen onder de Christenen, haren naesten, behoudens de wet der liefde, die haer gebiedt haren naesten lief te hebben. Te seggen, dat de Christenen gheboden wordt, datse oock hare vyanden moeten lief hebben, en gheldt niet, naedien (gelijck wy nu geseyt hebben) de liefde des vyandts door de lijf-vonnissen niet wordt wech ghenomen: want vrientdschap, noch vyandtschap, en kan tusschen de Magistraten en onderdanen, voor so veel sy soodanigh zijn, door sich selven en eygen aert, geen plaetse hebben: onder particuliere en gemeyne persoonen vintmen die eygentlic: indier voegen, dat by aldien eenige vrientschap of vyantschap tusschen den Rechter en beswaerden plaetse heeft, den Rechter daer door een particulier persoon wort, en gheen vonnisse mach wysen: want dat soude uytneeminghe der persoonen zijn, die by gheen wettelijck vonnisse mach gevonden worden.

Ten anderen, so is den Joden selfs duydelijck gheboden geweest, datse haren naesten, haren vyandt zijnde, dat is, hare Lantslyuden, vanden welcken sy beschadicht waren, soudien lief hebben, Levit. 19. 17. *En haet uwen broeder in u herte niet*, vers 18. *Ghy en sult u niet wreken, noch ghy en sult genen*

[93]

[haet] behouden teghen de kinderen uwes volcx, maer ghy sult uwen naesten lief hebben als u selven, ick ben de Heere. Met welcke plaetse over een komt Exod. 23. Deut. 22. Daer een yeder belast wordt, de beesten zijner vyanden, sose sanden wege dwalen, te rechte te brenghen, en soose ergens onder den last steken bleven, te helpen, en te verlichten: en nochtans hebben met die Wet vande vyanden onder 't volck lief te hebben, jae met die liefde selfs, de lyf-vonnissen bestaen, onder het selfde volck; in dier voegen, dat de gene, die't Magistraets-Ampt onder de Israëlijten voerden, de lijf, jae hals-vonnissen niet alleen mochten vellen, maer oock metter daedt in't werck stelden, tegens haren naesten, hare Landts-luyden, teghens de kinderen hares volckx, behoudens de liefde der vyanden, die haer niet min als andere Joden was voorgheschreven en gheboden te onderhouden, dat is, niet misdoende tegens 't ghebodt, noch sondigende tegens de Wet, van de vyanden harer luyden lief te hebben. 't Welck nae dien't soo is, wat waerschijnelijke redenen dringht ons doch te ghelooven, dat Christus, om dat hy de liefde des Vyandts onder 't Nieuwe Testament verder uytghestreckt heeft, ende gheboden, datse niet alleen hare vyanden, die Lantsluyden zijn, maer oock allerhande, van wat volck ofte natien sp wesen moghen, soudens lief hebben, daerom alle lijf-vonnissen ons der de Christelijke Societeyt soude hebben willen wech nemen? voorwaer gene. Want de uytstreckinghe der liefde, ofte om dat wy

[94]

meer andere vyanden, als die onse Lantsluyden zijn, moeten lief hebben, dat en verandert de ghedaente der liefde niet, en daer uyt en kanmen niet wel besluyten, dat de lijf-vonnissen nu onghoorloft zijn. Want by aldien de lijf-vonnissen onghoorloft te achten zijn, soo moetense onghoorloft ghehouden werden, niet om datse strijden teghens de uytstreckinghe der liefde van de Vyanden, maer om datse eyghentlijck teghens de liefde der Vyanden selfs, of voor soo veel alst liefde der Vyanden is, strijden; maer nae diense niet ghestreden hebben teghens de liefde der Vyanden ondert Joodtsche Volc, daer uyt is klaerlijck af te nemen, datter gheen reden is, waerom de selfde nu ter tijdt daer tegens soude strijden.

Dat ghy voortbrenght, dat Godt in't Oude Testament, soodanighe onderscheyden wetten heeft ghegheven, van de Vyanden onder't Volck lief te hebben, ende te gelijck van hals-vonnissen te oeffenen, doch dat onder't Nieuwe Testament soodanighe onderscheyden wetten van Christo niet en zijn ghegeven, maer een alleene van de vyanden lief te hebben. &c. dat en magh niet helpen: want daer en wordt nu eygentlijck niet van gedisputeert, offer oock eene bysondere Wet in't nieuwe Testament gegeven is, ghelijck onder't oude Testament, vande lijf-vonnissen, ofte offer een bysondere wet toe van noden is, op dat de lijf-vonnissen uytghevoert mochten worden onder de Christenen: maer ofmen daer uyt, dat in de Wet Christi den Christenen geboden wert, datse hare vyan-

[95]

den lief moeten hebben wel mach besluyten, en offer krachtelijck uyt volght, datter geen lijf-vonnissen onder haer geoorloft zijn. Ick hael alleen bewijs van een gelijcke sake: by aldien de lijf-vonnissen tegens de Lantsluyden onder 't Joodsche volck int Oude Testament konden bestaen met de wet vande vyanden lief te hebben, so en isser geen reden, waerom de selfde van ghelijcken niet soude kunnen bestaen met de liefde vande vyanden, die Christus heeft gheboden lief te hebben, want dese liefde en strijt niet meer tegens de selfde vonnissen dan die; want 't is inder daedt de selfde liefde, om dat het liefde des vyants is.

Seght ghy dat de lijf-vonnissen onder 't Oude Testament ongeoorloft soudens zijn gheweest, uyt kracht der wet vande vyanden lief te hebben, ten ware Godt de selfde met een uytgedrukt en nieuw gebodt hadde bevolen, soo seght ghy wat, dat ghy nimmermeer sult bewysen. Waerom en mochtmen niet liever het tegendeel besluyten, by aldien dat die twee gheboden, d'een d'ander om verren stieten, oft teghens haer selven reghel-recht strijdigh waren, soo en soude Godt de selfde niemant te gelijck gegheven, ende zijn volck belast hebben; ende dien-volgens, naedien Godt die te ghelijck gegeven heeft, ende seer naeuw heeft willen onderhouden hebben; datter geen reden is, om te geloven dat 't een door 't ander wordt wech ghenomen, ende dat dese met die, sonder uytgedrukte wet, te gelijck niet kunnen plaets hebben.

[96]

En voorwaer, by aldien wy dese saecke wel overweghen, wy sullen bevinden, datter gheen vaste reden is, om te ghelooven dat neffens de Wet van de Vyanden lief te hebben, de lijf-vonnissen gheen plaetse soudens kunnen hebben, ten zijder een uytghedrukte wet van ghegheven, ende alsoo als van nieuws gheoorloft ghemaect worde: want het Woordt *Vyandt*, en beteekent eyghentlijck niet eenen, die onvroom, schelmachtigh, een overtreder van de Goddelijcke Wet, ende een verstoorder is van de menschelijcke ghemeenschap, te weten, den

ghenen die een Dief, Overspeelder, Doodtslagher, Vals ghetuyge, Verrader of Conspirateur is; maer alleen, die ons te kort doet of eenighe schade aen ghedaen heeft, ofte die ons soeckt te verkorten, ende te veronghelijcken, of te beschadighen. Nu wat isser in den wegh, dat ick niet soude konnen lief hebben, wel doen, zeghenen, en alles goets wenschen soodanighen Vyandt, ende ondertusschen oock te ghelijck vonnisse wijsen, teghens onvrome en Schelmachtighe Menschen, als Dieven, Moordenaers, &c. van den welcken ick noyt eenigh onghelijck of schade gheleden hebbe, jae die my niet eens ghedacht hebben onghelijck of schade te doen?

Seght ghy dat dit oock mijne Vyanden zijn? Ick Antwoorde dat het wel vyanden zijn, soomen het woordt van vyandtschap wijdt ghenoech nemen wil, voor soo veel alle de ghene die Vyanden Godts zijn, oock Vyanden der Godtzalighen zijn moeten:

[97]

maer niet eyghentlijck vyanden, die my onghelijck of schade aen gedaen hebben, of hebben poghen aen te doen, die my van Christo belast worden lief te hebben. 't Welck soo waerachtigh is, dat ons de Schriftuere uytdruckelijck beveelt soodanige menschen, voor soo veelse soodanigh zijn, *niet lief te hebben, te haten, te verachten, te vlieden, ende niet te groeten*, ende by aldiense broeders ghenoecht worden, *met haer niet te eeten*: want, 'tis anders ghestelt met de onvrome, alst doet met onse Vyanden. Den Apostel Paulus leert dit klaerlijck genoegh, 1. Co. 16. 22. Hy seydt, *Soo yemant den Heere Jesus niet lief en heeft, die zy Anathema Maranatha*, dat is, ten uyttersten vervloecht; daer Christus nochtans op dese plaetse sijne Discipulen ghebiedt, *datse hare Vyanden moeten zeghenen*, ende Paulus selfs de gheloovighe Christenen, aen den welcken hy schrijft, dickwils vermaendt datse zeghenen die haer vervolghen, zeghenen, segh ick, en niet vloecken, Rom, 12. 14. ende op ander plaetsen meer.

Doch by aldien ghy, om u voorgaende reden staende te houden, seght, dat Christus, als hy dese Wet gaf, met een oock de gantsche Wet Mosis te niette heeft gedaen, ende datter dienvolghens een ghebodt en nieuwe Wet van oordeelen zijn moet, ende dat de selfde van Christus den wetghever ghegheven moet worden: Soo Antwoorde ick, hoe-wel men dat stelt, 't en doet evenwel ter saecke niet, daer top nu van spreecken. Want wy en ondersoecken hier nu niet, offer

[98]

een nieuwe Wet zijn moet, door de welcke de lijf-vonnissen bevesticht worden; maer of door kracht van die wet, die ons ghebiedt onse Vyanden lief te hebben, &c. alle lijf-vonnissen gheseydt moghen worden afgheschaft te zijn. Of, dat de Christenen alleen om dese wet de lijf-vonnissen verboden zijn. By aldien men dat niet en bewijst, soo seydt men niets, 't welck ter saecke dienstigh is.

Ten anderen, segh ick, hoe-wel Christus de gantsche Wet te niette hadde ghedaen, daer uyt en volghet nochtans niet, dat het van nooden is, dat hy wederom, door een bysonder Ghebodt, soodanighe lijf-vonnissen en 't gantsche Magistraets-Ampt soude bevestighen. Want het is ghenoech, soomen niet bewijzen kan, dat die vonnissen soodanigh zijn, datse teghen eenighe Wet, die Christus alrede ghegheven heeft, strijden. Want daer uyt volghet, datse een Christen niet verboden zijn, voor soo veel hy hem de Wetten Christi onderwerpt; jae, datse in haer selven niet onghoorloft zijn, soo wy alleen die dingen houden onghoorloft te zijn, de welcke van Christo zijn verboden, ghelijck de luyden die in dese meninghe zijn ghevoelen.

Ten derden, segh ick, dat het ghevoelen, van dat Christus, als hy dese Wet gaf, de gantsche Wet Mosis te niet soude ghedaen hebben, op seer onvaste redenen steunt, voor soo veel ick tot noch toe hebbe konnen sien, ende dat het al te vrymoedigh wordt aenghenomen, 1. Om dat Christus dat

[99]

opentlijck ghenoech ontkent, Matth. 5. 17. ende ons sulckx verbiedt te ghelooven, als hy seydt, *denckt niet dat ick ghekomen ben, om de Wet en Propheten te ontbinden, maer om te vervullen*. Wat het zy *de Wet te ontbinden*, blijkt genoegh uyt ghelijcke plaeten, Joh. 10. 35. Joh. 7. 23. ende alder klaerst uyt het volghende 19. vers. *Wie een van dese minste gheboden ontbindt, ende de mensche alsoo leert, die sal de minste in't Coninckrijcke der Hemelen gheacht worden: maer diese leert ende doet, die sal groot ghenoecht worden in het Rijcke der Hemelen*. Waer uyt klaerlijck af te nemen is, dat Christus doe ter tijdt de Wet, noch met woorden, noch met daedt, eenighsins heeft teghen gesproken, ick swijge, t'eenemael te niette ghedaen.

Ten anderen, by aldien Christus de Wet eens voor al hadde willen afschaffen, hy soude niet een of twee geboden des Wets hier of daer uyt ghepickt hebben, en door by-voeginghe oft klaerder voorstellinge van beter gheboden vermeerderd of verklaert; maer hy soude opentlijck, ende onbeveynsdelijck beleden hebben, dat een Christen die Wet niet meer en moste onderhouden: ghelijck wy sien dat nae der handt van de Apostelen gheschiet is, ontrent het ghebodt van de

besnijdinghe, van reyne of onreyne spijsen, vande Sabbatten, en ander dinghen. Doch nu sietmen dat Christus alleen besich is geweest, met eenighe particuliere gheboden, of te vermeerderen, of (soo andere gevoelen) te verklaren; ende dat hy eenighe weynighe

[100]

te niette ghedaen en verboden heeft, ende die niet, die in de Wet gheboden waren (Dat zy verre) maer die alleen in de Wet toeghelaten waren, om des volckx harten hardigheydt, ofte om eenighe andere oorsaken, uyt de welcke licht af te nemen was, datse maer onvolmaecktheden, en fauten, smetten, en vlecken waren, als de Echt-scheydinghe, en af-scheydt-Brief, om allerley oorsaeken, &c.

Ten derden, om dat Christus, by aldien hy dat voor hadde ghehadt, tegens die wetten, die't Magistraets Ampt aengaen ende meer andere, die van dese luyden meest teghens de Leere Christi geloofd worden te strijden, ende die behalven de eeuwighe verdoemenisse, veel ander onghelooflijcke quaden en ghebaerlijckheden den Christenen kunnen aenbrengen, ten zyse voor vast houden datse afgheschaft zijn, sijne wetten veel liever soude ghestelt hebben als tegens eenighe mindere, ende die daer mede niet eens en zijn te vergelijcken, maer nu sien wy, dat Christus heel anders te werck gaet.

Waer uyt ick besluyt, dat Christus geen dingh minder als dat voor ghehadt heeft. Ende voorwaer, wy en kunnen niet ontkennen, of de Pharizeen en Schriftgheleerden, by aldien onsen Salighmaker haer soo veel stofs hadde ghegeven soudent het selfde buyten twijffel teghens hem in ghebracht hebben; ende dat met een grooten schijn en voortganck. Maer ghelijck Christus van gheen dinck meer hem schijnt ghewacht te hebben, als van dat: (want hy is schier al

[101]

tijdt besich gheweest in het berispen van hare ydele gebodekens, en onnutte traditien ofte overleveringhen, ende in de selfde met de Wet Mosis selfs te wederlegghen) alsoo en hebben sy hem oock diergelijck niet derven verwijten, jae dat meer is, op datse Stephanus, sijne ghetrouwe ghetuyghe, met eenigen schijn van recht van kante soudent helpen, leestmen, *datse valsche ghetuyghen by brachten, ende hem lasterlijcken opleyden, dat hy Godts lasterlijcke woorden teghens de Wet ghesproken hadde, ende gheleert, dat Jesus de Insettinghen, die Mosis ghegeven hadde, veranderen soude; maer niet* (Noteert) *verandert hadde*, Acto. 2. 6. 13.14. 't Welck hoe dat het van valscheydt hadde konnen beschuldicht worden, kan ick nauwelijckx sien, by aldien men houdt dat Christus nu langhe te vooren, jae strackx in't begin de gantsche wet te niette ghedaen, ende afgheschaft hadde. Men moet oock niet twijfelen, of 't selfde is alsoo van sijne Discipulen gheleert en inghescherpt. Dese dinghen hebben wy alleen ende in der ijl, en sonder eenighe noodd (want 't en doet ten minste ter saecke niet, of men seyt, of Christus doe al de Wet afgheschaft, of niet afgheschaft, of volkomen ghemaect, of verklaert heeft) als in't voorby gaen willen seggen, ter occasie van de teghenwerpingh, die wy by ghebracht hebben.

Tot noch toe hebben wy genoegh (onses bedunckens) bethoont, dat het teghens de Wet Jesu Christi (van de vyanden lief te hebben), niet en strijdt dat een Christen lijf-

[102]

vonnissen velle. Een dingh sal ick alleen by al't voorgaende voeghen, 't welck eenigh twijffel misschien in yemandts ghemoedt mochte laten: *Of de lijf-vonnissen, ende lichamelijcke straffen, die daer door gheordineert werden, ten minsten niet en strijden teghens de liefde, nae haren innerlijcken aert en volkomenheydt: nadien eyghentlijcke en naturelijcke werck van de liefde is 't goet of weldaet; maer 'twerck des straffings 't quaet des ghenen die ghestraft wordt?*

Antwoort. Soo de daedt der straffe bloot in sich selven wordt inghesien, 'tis seecker datse niet geseydt kan worden een werck der liefde: maer soose aangemerckt wort naer't voornemen en 'teynde des ghenen, die dat selfde werck doet, dat is, straft, mach met het grootste recht een werck der liefde ghenaemt worden. (Wy spreecken nu van alle straffe, behalven die den hals aengaet.) Gelyck oock eene bittere dranck den siecken ghegeven, branden, eenige lidt des lichaems af te setten, soo yder van dien in sich selven wordt aenghesien, geen wercken der liefden konnen gheseydt worden, komen nochtans waerlijcken uyt loutere liefde des Siecken voort. Ende de reden is openbaer, om dat het oogherck des ghenen, die alsoo straft, is't voordeel des ghenen die gestraft wordt. Soo de straffe alleen wierdt voorghehouden van de ghene die straft, als yetwes dat alleen de schult oft begaen feyt verghelt, volghens de Wet van de ghelijck-uytdeylende gherechtigheydt, soo en kan die niet voort komen uyt liefde van die ghene die ghestraft

[103]

wordt: maer naedien de straffe voorghehouden wordt, als een remedie teghens de sonde, ende daer op volghende straffe, of als yetwes dat dient tot verbeteringhe van die ghene die ghestraft

wordt; soo wortse goet: ende kan eyghentlick uyt ware liefde tegens den ghenen die ghestraft wordt, spruyten. 't Welck den Schrijver des Briefs aen den Hebreënen fraey voor ooghen stelt, ende bevestigt, cap. 12. vers. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Doch dan is de straffe een remedie van 't quaedt, wanneer hem die ghestraft wordt de verdiensten sijner in-toekomende sonden ghevoelen doet, ende bedwinght en treckt alsoo, als door een toom, van ghelijcke sonden te begaen. Even als de Vaderlijke kastijdingen plachten te doen, van den welcken wy gheseydt hebben dat den Schrijver tot den Hebreënen cap. 12. handelt, de welcke hy oock daerom de Ouders hooghlijck beveelt, ende van de kinderen hoogh gheacht wil hebben. Maer de openbare lijf ja halsstraffen, die door de Magistraet gheschieden, hebben boven de heymelijcke dat goetd noch, ('t welckmen houden moet voor een 't aldergrootste werck en vrucht der liefden) datse met haer exempel dienen ten besten van veelen, de welcke andersins, door't vertrouwen van onghestraftheydt, tot alderley Schelm-stucken soudē konnen vervallen. Want het ghebeurt, dat de ghene, die haer door liefde tot de deughtd, ofte sachte redenen niet laten bewegen, door't middel van harde straffen alse ophouden van sondighen, ende in haren schuldighen plicht gehouden wer-

[104]
den: vermits de straffe over weynige, en de vreesse over veelen komt. Ende hoe-wel die vreesse in haer eerste begin tot de deught niet en drijft, 't ghebeurt nochtans niet seldom, datse den mensch allengskens meer en meer bereydt en schickt, om de deughtd te beminnen, en nae beter tucht te luysteren, alsoo dat hy in 't leste de sonde begint te haten, niet voor vreesse van straf, maer door liefde des deughts. Anders ist ghelegen met de halsvonnissen, van de welcke wy een weynigh hier nae sullen spreken.

De derde bewijsreden.

Ende die wordt ghehaelt uyt alle die plaetsen, inden welcken de Christenen geboden worden *te vergeven, God te bidden, dat hy haer de sonde vergeve vanden welcken sy beschadicht worden*, Mat. 6. en 18. Col. 3. en meer ander plaetsen: soo datter bygevoeght wordt, *ten zy ghy malkanderen de misdaedt vergeeft, soo en sal ul. oock niet vergeven mijnen Vader, die inden Hemel is*. Maer lijf-vonnissen in't werck te stellen, of de schuldige te straffen, strijft snoer-recht, met het vergeven. Want vergeven is niet willen straffen. Derhalven te moeten vergeven, is niet te moeten straffen, ergo, &c.

Antwoordt.

DEse reden is ten deele in 't voorgaende beantwoordt, doen wy van de wrake en toorn handelden, dient nu hier eygentlick tot antwoorde, dat de Heylighe Schrift, wanneer se

[105]
de Christenen ghebidt, datse den een den anderen vergheven moeten, niet en spreekt anders dan van die verghevinghe, waer deur eenigh beletsel, of onghelijck *waer door* d'een d'ander, of waerlijck, of alleen wanelijck ghedaen heeft, wordt vergheven, dat is, de wraeck-gierigheyt soo wort verboden, datse niet en wil datse quaet met quaet vergelden, ende alsoo straffe aendoen den genen, die haer 't quaet heeft aenghedaen. Het woort van *vergeven* bewust dat klaerlijck, alsoo gheboden wordt malkanderen te vergeven hare overtredingen, of (ghelijck in 't Vader Onse gheseydt wordt) *de schulden hare schuldenaren*, Matth. 6. 12. Want sodanige vergevinge stelt alijt, datter yet-wes misdaen is, den genen, die gheboden wordt te vergeven, ende de schade der straffe daer uytbloeyende, de welcke de gene, die misdaen hebben, schuldig is, of die hen de gene die misdaen is aen doen mach, 'twelck den Apostel tot den Romeynen Cap. 12. 19. krachtelijck noemdt *haer selven niet wrecken: u selven niet wreckende*, seyt hy. Ende in 't leste vers 't *quaet*, dat is, het aengedaen ongelijck *niet vergelden met quaet*, dat is, met diergelijcke schade, die't Recht van ghelijcke vergeldinghe voormaels toe liet. Soodanighe wraecke en straffe strijft regelrecht tegens het vergeven: maer de wraecke of straffe, die de Magistraet doet, en heeft gheen ghemeenschap met die straffe: want sy en wreckt haer selven niet, of het onghelijck dat haer aengedaen is. Niets minder; (want sy straft dickwils die ghene, vanden

[106]
welcken sy niet alleen niet eenichsins beschadicht is, maer die sy soo lief heeft als de oogh-appelen haerder ooghen, ende vanden welcken sy veele weldaden en diensten heeft ontfanghen, diese liever vande straffe soude willen bevrijden, soose konden, sonder 't Recht te quetsen: (even als een vader in zijn Huysghesin placht ghemoedt te zijn tegens zijn eygen kinderen, als hyse kastijt.) Maer sy soeckt het onghelijck, dat een ander gheschiedt is, door de straffe te stutten en tegen te houden, op dat de onghestraftheydt ende vrylatinge, den genen die beschadicht heeft,

meer andere niet en locke ende wapene (ghelijck ghemenelijck gheschiedt) tot dierghelicke of noch ergher sonden, ende alsoo her quaedt voort kruypt tot verderf van veele. Ende soodanige straffe heeft geen ghemeenschap met de wraecke, die den Christenen wordt verboden; ende strijdt derhalven niet tegen de wet, van't vergeven, die den Christenen bevolen wordt tegens haren Naesten te oeffenen. Om kort te segghen, de verghevinge, die alle Christenen wordt gheboden, en kan nimmermeer bestaen met de ware wraecke, maer met eenige straffe kanse seer wel bestaen, niet die den beschadighden aendoet, want die kan qualick vande wraecke onderscheyden worden, maer die van den Magistraet gheschiedt, die niet beschadight en is, ende dat met geen ander hert, eynd', en oogh-wit, als op dat de gene die beschadight heeft, in't toekomende weer-houden werdt van sondigen, ende andere luyden onnooselheyt heyligh zy, ofte, op dat uyt een

[107]

by-een-wooninghe van menschen, geen vergaderinghe van Rovers, Moordenaers, en Boeven werde; maer alle d'onderdanen, gelijk d'Apostel 1. Timor. 2. spreeckt: *Een gherust en stil leven moghen leyden, met alle eerbaerheydt en godtsaligheydt.*

Moghelijck sult ghy segghen, by aldien de gene die beschadight is, moet vergeven, hoeveel te meer de gene die niet en is beschadight; welcke derhalven 't onghelijck, en 't recht om te straffen, niet toe komt.

Ick antwoorde, dat het gheensins en volght, om dat de gene die beschadight is uytdruckelijck gheboden wordt hem selven niet te wrecken, dat de Magistraet, die eygentlick niet beschadight is, sulcx niet soude mogen doen. Want den Magistraet als Magistraet nergens bevolen wordt, dat hy den genen die andere beschadight heeft soude vergeven, dat is, hem gheensins straffen, 't welck ick tegenwoordigh genoegh houde te zijn, om te besluyten, dat het gheschieden kan, dat de Magistraet de schuldige straffe sonder overtredinghe van dit ghebodt van vergeven, dat is, dat hy nochtans niet en misdoet teghens het gebodt, waer door een Christen geboden wort, door het aengedaen ongelijck of leet, te vergeven; om dat dit gebodt den Magistraten niet aen en gaet, ende dienvolgens haer niet en verbint, om hem te vergeven ende niet te straffen.

Soo ghy vorder aenhout, ende seght, dat naedien 't onghelijck haer niet aen en gaet, oock het Recht om te straffen haer niet aen en gaet? soo sal ick antwoorden, dat het te-

[108]

ghendeel waerachtigh is, dat hem het recht om te straffen daerom aengaet, om dat het ongelijck hem niet aengaet. Want by aldien hem het ongelijck aengaet, soo moet hy sijn recht laten vallen, uyt kracht van dese Wet Christi van't vergeven, die alle Christenen, die eenigh ongelijck aengedaen is, aengaet.

By aldien ghy vorder vraeght, waerom dan de Magistraet, die niet beschadight en is, die macht heeft, ofte waer hy dat Recht verkregen heeft? Soo sal ick segghen, dat sulcke hier niet behoort ondersocht te werden, ende sal in't naevolghende nae eysch der saecke aangewesen werden.

Ten anderen, die ghene, die toestaen dat een Christen gheoorloft is 't Magistraets Ampt te voeren ende Burgher-vonnissen (als woort en gelt-vonnissen) te vellen, die en staet sulcx niet toe te vragen: Want met even groot recht konde men hem oock vrAGEN waer vandaen een Christen dat Recht heeft, om Magistraet te zijn? En sodanige vonnissen te wijsen. 't Is niet van nooden, dat wy ons in dien doolhof begheven, ofte laten voeren; 'tis genoegh soo wy betoonen (soo wy in't begin gheseydt hebben) dat de daden ende wercken, van den welcken wy ondersoecken ofse geoorloft zijn, niet en strijden tegens eenigh Ghebodt ofte Wet Christi: want dat bewesen zijnde, en ist niet van nooden te ondersoecken, waer van daen de Christelijcke Magistraet dat Recht heeft. Jae men sal lichtelijck bethoonen, dat het Recht om te straffen haer niet kan geweyghert werden, daerom, om dat de Magi-

[109]

straet is een Vader, vooght, beschermheer ende voorstander van zijn Gemeente of Republijcke, en dat (soo wy hier nae bewijzen sullen) uyt last Godts.

Ende voorwaer, soomen het gevolg van de boven-ghemelde reden moet toestaen, siet eens, bid ick u, wat groote en handt-tastelijcke ongherijmtheden men sal moeten toestaen, als:

Soo sal een Vader, uyt kracht van dit Ghebodt, of liever, by gebrachte reden, veel meer sijn Soon vergeven moeten, dat is, hem niet straffen, dewelcke sijn broeder geslaghen, ghequetst, veronghelijckt, en beschadight heeft als sijn Broeder, die van hem geslaghen en beschadight is, ghehouden is sijnen broeder te vergeven, te weten, om dat den vader niet beschadight is. Van ghelijcken sal een Heere veel meer ghehouden wesen zijnen Knecht de quade feyten en schelmstucken en boose daden, die hy sijnen mede-knecht heeft bewesen en aenghedaen, te vergeven; als die knecht oft knechten, die het onghelijck van haren mede-dienaer gheleden hebben,

daerom, om dat hy selfs niet en is beschadight, en dese knechten beschadight zijn. Alsoo ist gheleghe met de Meesters, Vooghden, &c. Wat kanmen ongerijmder bedencken, of seggen?

Ten tweeden de Ghemeente sal de dieven, doodtslaghers, fenijn-ghevers, vechters &c. hare misdaden en sonden moeten vergeven, en de selfde met geen straffe straffen, als die gene, die daer door eenighe schade gheleden hebben, of den welcken het on-

[110]

ghelijck is aengedaen. De reden is: Want soo de beschadighde ghehouden zijn te vergheven: Ergo, veel meer de Ghemeente, die niet beschadight en is.

't En gelt niet, by aldien ghy hier seght, dat de straffe, die de Gemeente aendoet, niet en is eenighe lichamelijcke straffe, datmen derhalven haer hier in niet moet betrecken. Want het is ghenoech, dat het ghene, welck de Kercke doet, waerlijck een straffe is. Want daer uyt sal volghen, dat wel eenighe straffe bestaen kan met de gheboden vergiffenisse of ten minsten, dat het al te met wel gheoorloft is te straffen, die eygentlijck niet en is beschadight; daer 't nochtans den genen, die beschadight is, niet en is geoorloft. Want wy en ondersoecken nu niet hoeverre, ofte op wat wijze hy straffen mach, die niet en is beschadight, maer of hy eenighsins straffen mach.

Ten anderen, by aldien wy gelooven willen, 't gene van ettelijcke Oude voorwaer, achtigh is gehouden, dat de Apostelen selfs, ende de gantsche Ghemeente by een vergadert zijnde, soodanige menschen somwijlen den Sathan hebben overghegheven, om lichamelijck ghestraft en ghequelt te werden, met siekten, smerten, tormenten, ende andere lichamelijcke quaden, na de groote of hoedanigheden der misdaden, diese begaen hadden; ende dat tot verdervinghe des vleeschs, op dat haren gheest behouden soude wesen inden daghe des Heeren, ghelijck den Apostel Paulus, als hy dien bloedt-schender, den Sathan gheboodt over te gheven, spreekt.

[111]

1. Corinth. 5.5. Ja oock somwijlen met de doot, als in Anania en Saphyra te sien is. Act. 5. Soo salmen bevinden waerachtigh te zijn, dat hy niet altijd, late staen aldermeest, ghehouden is te vergheven, of niet lichamelijck te straffen, die niet en is beschadight, om dat die gene die beschadight is, ghehouden is te vergheven en geensins te straffen: hoewel het voorwaer, wanneer de Ghemeynte yemant uyt hare vergaderinge alleenlijck sluyt, die het huys Godes is, ende hem daer uyt verwerpt en verbant, gheen minder straffe en is, als of een vader zijn ongheloorsamen sone ten huysen uyt stiet, ende de Magistraet yemandt uyt de stadt seyde en verbande, begeerende met hem geen gemeenschap meer te houden, &c.

Het vierde Lidt.

Vervatende de hals-vonnissen; ende bestaet hier in, te weten:

Of het teghens den aert van Christi Leere strijdt, dat de gene, die de selfde belijdt, hals-vonnissen velle en uytte, dat is, eenighe misdaders met de doot straffe.

DE ghene die gelooven, dat dit met den aert van Christi Leere strijdt, die plegen schier alle andere vonnissen, ende straffen die daer door gheordineert werden, als slaghen, geesselinghe, roeden, ghevanckenisse, tucht-huysen,

[112]

ende andere straffen (als alleen daer door geen Lidt, dat noodigh is om 't leven te onderhouden, wierdt benomen) soo't van nooden is, ende de ghemeene Societeyt en ruste niet anders en kan behouden werden, gaerne toe te staen een Christen gheoorloft te zijn, behoudens altijd de matigheydt vande ghesonde Reden, ende Christelijcke billickheydt, sachtsinnigheydt, ende goedertierenheydt. Ende schijne haer gevoelen staende te houden, soo veel ick sien kan, niet met eenighe bysondere Wet Jesu Christi, maer alleen met den regel van algemeyne liefde, denwelcke sy in alle andere vonnissen en straffen, hoewel wreet en hart, bekennen eenighsins plaetse te kunnen hebben. Doch segghen, datse alleen inde hals-straffen t'eene, mael wordt te niete gedaen, naedien de gene dienen kunnen tot verbeteringhe der gener, die gestraft worden, als de vaderlijcke kasstijdinghen, ende anderen tot een exempel, om afstant te doen van't sondighen : Maer dat dese alleen den tijdt van beteringhe afsnijdt, ende de hope van bekeeringhe, tot de eeuwighe saligheydt noodigh zijnde, gemeenelijck beneemt: dat dienvolgens een Christen, die den regel der liefde, van Christo gegeven, altijd in groote waerden moet houden, dese straffe ongeoorloft is.

Dit ghevoelen is voorwaer vry anghenaem, om dat het schijnt uyt ernstighe en ware liefde vande saligheyt des evennaesten te spruyten, ende de loffelijcke betrachtinge van matigheydt voorwent. Want, ghelijck het de wet der liefde, (die Jacobus de Ko-

[113]

nincklijcke wet noemt) aen d'eene zijde voorstaet, soo soeckt het aende ander zijde Rechten en banden der wetten, dewelcke schijnen noodigh te zijn, om den Ommegangh onder den Menschen te behouden, niet alleen niet te ontbinden, maer veel liever in haer gheheel te bewaren ende het maeckt dat gevoelen oock seer aenghenaem, om datmen siet, dat niet weynigh Christelijcke Overigheden, in't oeffenen van de hals-vonnissen, ende in't straffen, soo verre wijcken van de billickheyt ende goedertierentheydt, ende buyten de palen vande menschelijcke, ick late staen Christelijcke moderatie en matigheydt gaen, dat de hals-vonnissen schier een schrick zijn voor een godtvruchtich gemoet. De vonnissen der *Joden* schijnen sacht en licht by de vonnissen der Christenen, de Rechter-stoelen der Christenen zijn over al met menschen vellen bekleet, en hare wetten (als eertijts de wetten van Draco) zijn met bloet geschreven; men springht met s'menschen hals om, oft niet en was, Somma, de Christenen verlopen haer soo seer door wreetheydt en hardigheydt, datmen met menschen vleesch, oft beesten waren, dickswils te werck gaet: dat hy soo licht ter galghen wordt verwesen die ettelijcke Schellingen heeft ghestolen als ten Swaerde, die een mensche heeft omghebracht. Een godtvruchtigh mensche kan sulcx dagelijcx sonder tranen niet aenschouwen, of hooren, in sonderheydt in Engelandt en Vrankrijck, en op ander plaetsen meer. Also dat het niemandt wonder moet geven, soo yemant een

[114]

afschrick heeft van alle hals-vonnissen, ende beter acht de selfde t'eenemael te laten varen, als een, oock het alderrechtvaardighste, by der handt te nemen. Want men let niet, of yemandt ghebetert soude kunnen worden, of hy in den fleur van sijne jeughdt verleydt is, of hy door jonckheydt, onbedachtheydt, of by gebreck of faute van gheselschap, van goede opvoedinge vervoert is, of niet. Jonghens, jae schier kinderen, soo wel als de ouden, worden 'k weet niet om wat misdaden, dickwils aen een Galghe ghehanghen. En 't ghene daermede men dese wreetheydt verschoont, is alleen, dat de ghemeene ruste niet anders en kan behouden worden. Quansuys of de verstanden der Christenen nu ter tijdt soo plomp waren, datter gheen sachter remedie soude kunnen bedacht worden, ende al of hare autoriteyt soo gheringh ware, dat by aldiense met Galgen, stroppen, ende andere straffen van een haestighe doot niet en wierden beschermt en vast gemaect, t'eenemael te gronde soude gaen. Luysert toe ghy rechters, ende letter op. Daer zijnder die u bequamer en safter straffe, voor schrijven. By aldien ghy Christenen wilt zijn, siet toe, ende weest daer op uyt, dat ghy de ghemeene ruste, met soo weynigh bloedts, als ghy kondt, bewaert ende onder houdt. Men kan sich niet te langh over yemandts doot beraden.

Maer ten propooste, laet ons de kracht van de reden, die van dese luyden wordt bygebracht besien, ende overwegen wat kracht daer inne zy.

[115]

't Welck op dat van ons geschiede, staet voor al te letten, waer in het point, of de kern des gheschils eyghentlijcke ghelegghen is. Want de questie en is nu niet, of een Christen die lijf-vonnissen, die nu in't ghebruyck zijn, om dusdanighe of soodanighe misdaden, mach in't werck stellen, dat zy verre, die sake verheyscht een ander dispuyt. Noch de vrage en is oock niet, of een Christen geoorloft is, hals-straffen te ordineren, by aldien het niet kennelijck, of in twijffel is, of die misdaden die straffe verdienen?

Noch oock, of een Christen, wanneer de sonden toe-nemen, de straffen magh vermeerderen en verzwaren? in't minste niet. Maer dit is alleen de vraghe, of een Christen nimmermeer gheoorloft is, tot halsvonnissen te komen, ofte geen misdadigers met de doot te straffen?

Die ghene die segghen, dat het een Christen noyt geoorloft is, die plegen aldermeest dese reden te gebruycken: Nadien alle Christenen, elck in't bysonder, nae de Christelijcke reghel der liefden, altijd, soo veel in haer is de eeuwige saligheydt hares naesten ghehouden zijn te besorgen ende te bevorderen, doch dat die ghene die de hals-straffen ordineren jegghens haren naesten, aen groote ende zware sonden schuldigh zijnde, niet alleen hare saligheydt niet en besorghen en bevorderen, maer haer van alle hope der saligheydt gaen berooven, om datse den tijdt van bekeeringhe, die soodanige sondaren door al van nooden is, haer door hare ombrenginge benemen ende afsnijden.

[116]

Op dat dese reden grondigh mach wederleyt worden, soo Antwoorde ick aldus:

De eerste propositie en voorstellinge ontkenne ick, soomense verstaet (gelijkse verstaen moet worden) dat de liefde vereyscht, dat alle Christenen, wie datse oock zijn, 'tzy Overheden, ofte gemeene personen, de selve van haren even-naeste, soo nae haer vermoghen moeten vorderen, datse hem het leven altyt sparen, 'tWelck op datmen wel verstaet, soo seggh ick aldus :

1. Ich stae toe, dat de Christelijcke liefde vereyscht, datmen meest lette op de behoudenisse ende eeuwighen behoudenisse des naesten.

2. Dat een Christen, sijnen even-naestens aen groote sonden, of een zware sonde schuldigh zijnde, den tijdt van bekeeringhe en hope van saligheydt niet licht af en snijde.

3. Dat hy hem liever seeckere en langhe tijdt gheve om te bekeeren, als dat hy haestigh met zijn doot voort gae, te weten, als dat veylighlijck kan gheschieden, ende den noodt niet anders en vereyscht.

4. Ick stae oock toe, dat de hals-straffen niet voort en komen uyt liefde teghen den genen die daer mede gestraft worden.

5. Oock datse niet voor hebben kunnen de beteringe van hem, die de selfde wort aenghedaen.

Doch ick ontkenme evenwel, dat de Christelijcke liefde vereyscht, dat een Christen, die een Overheyt is, de saligheydt van alle ende een yder van sijne onderdanen soo moet

[117]

bevorderen, dat hy haer, hoe boos en schelmachtigh sy oock zijn, altydt het leven spare. Ja ick segghe dat het gheschieden kan, dat de liefde vereyschen kan dat het niet en geschiede. Want de liefde, die een Christen, voor soo veel hy een Overheyt is, toonen moet, vereyscht, dat het gantsche lichaem bande Gemeente en Republijcke, waer over hy staet, liever moet behouden worden, als eenighe weynige leden des lichaems, schier verrot en verdurven zijnde, dat is, dat hy de saligheydt van vele ofte den meesten part vanden ghenen, over den welcken hy staet, ende wel een onschuldigh borghelijck leven leydende, maer nochtans noch weynigh Christelijck zijnde, veel liever bevordere, op dat, te weten, haren tijdt en hope van een heyligher leven niet en werde afghesneden, als van eenighe weynighe bedorvene, ende onrustige menschen, die haer schier ongheneselijck en onverbeterlijck, door lange gewoonte van sondigen, gemaect hebben.

De reden is openbaer, want by aldien hy uyt liefde ghehouden is de saligheydt van zijnen Naesten te besorgen, soo is hy oock ghehouden, uyt kracht vanden selfden regel (die nimmermeer vanden regel der wijsheyt moet scheyden) liever de saligheydt van vele, die beter tot de eeuwige saligheydt geschickt zijn, te bevorderen ende te besorgen, als van weynighe, ende schier bedorven luyden, by aldien, te weten, beyder saligheydt te ghelijck niet en kan bevordert worden. Even als een Mensche, die de behoudenisse ende welvaren van alle zijne leden, ende elck in't

[118]

bysonder, ghehouden is te besorgen, (want niemandt haet zijn eygen vleesch, seyt Paulus Ephes. 5. 29.) liever besorgen moet datter veel leden behouden blijven, als 't een, daer den kanker in is, of in't perijckel staet van te krijgen, ende d'andere leden door zijn verrottinge bederven, doch het kan gheschieden, ende soude buyten twijffel geschieden, dat de Christelijcke Overheden de saligheydt van vele, ende anders de beste Onderdanen, niet soude kunnen besorgen en vorderen, by aldiense altydt ghehouden waren, nae den reghel der liefde, het leven van weynighe schelmachtighe te sparen.

't Welck ick bewijse dat tweesins soude, of kan gheschieden. Eerstelick om datter noch eynde noch mate soude zijn, van dootslaghen, moorderije, vernielinghe, en verscheuringe, die insonderheydt aenden onnoselste en zwackste menighe soudens geschieden. Gheen muyren gheen wachten, soude den drangh van die schelm-stucken kunnen stutten, de straten, marckten, en weeghen soudens overvloeyen van't bloedt vande beste menschen, want dewijle soo vele dootslagen begaen worden in 't midden van steden, en ghemeene wegen, die met Kruysen, Galgen, en raders beset zijn, ende als verschrickelijcke spieghels voor den quaetdoenders staen, ende datter soo veel straffe en haestige dooden daghelijcx hier ende daer den quaetdoenders worden aengedaen, om het quaet te stutten, ende den quaetdoenders van't quaet doen te weerhouden, als door schutboomen; en alles noch qualijck helpen mach:

[119]

Wat meentmen dat gheschieden sal, soo de vrees des doods wordt wech ghenomen? nergens en soudens de onnossele vry zijn. Ontallijcke duysenden van Menschen soudens daghelijcx, inde Christen-werelt, de hope van een beter leven van dat boose schuym der onrustighe Menschen, afghesneden worden.

Te segghen, datmen andere remedien by der handt soude nemen, is niet met allen. Laetmen de Tuchthuysen so vol proppen, ende de Galeyen vullen, ende alderhande Mueren en Kerckers vol

stouwen met dat gheboefte; (hoewel dat die alleen noch niet ghenoech sullen zijn) neemtmen alleen de vrees des doods wech, soo ist ghedaen met het leven van de alderbeste. Alleen de hope van loskominghe kan eenen schelm de Wapenen doen inde handen nemen, dat hy duysenden zielen ter doot, ende ter hellen brenghe, ende nergens op en passe.

Ten anderen, naedien schier onder allen menschen, meer Schelmen, Boeven en onvrome, als goede en vrome zijn. Stelt dat het gebeurt, (want wat souder beletten) dat desen ongherusten en boosen hoop by een spant, ende met gelijcke krachten vallen en de handen slaen aen Stadt-huysen, Palleyen, publijcke plaetsen, en selfs de vooghten en beschermheeren vande gemeente aenranden, de Tuchthuysen op-breecken, de Ghevanckenissen, Galeyen, ende wat erghens meer voor't geboefte is (ghelijck het kennelijck is dat eertijds de knechten ghedaen hebben, daer den knechten-krijgh ha-

[120]

ren naem afdraeght, aen hare zijde krijgen, voor seecker houdende, datse dat soudén mogen doen sonder vreesen van doot, ofte aen den halse gestraft te worden, wat meentmen datter sal gheschieden? Meentmen datse de Touwen, Roeden, Boeyen, Geessels, Papiere-placcaten, dreygementen en woorden sullen vreesen, die met Swaerden, Ponjaerden, Hellebaerden, Moort-priemen, Vorkens, Roers, &c. gewapent komen? 't Sou al verloren zijn, nergens sou yetwes veylich zijn. Die ondeughende en verwoeste menschen en soudén nergens op passen: sy soudén man noch vrou, jonck noch oudt, noch niemant sparen: ende alsoo soude door haer gewelt en wreetheyt, ontallijcke menschen, die tot de kennisse, ende de hope der eeuwighe saligheyt hadden konnen komen, soose door de Magistraet in't leven waren behouden gheweest, vande behoudenisse, ende hope der saligheyt berooft worden, ende door een on-tijdighe en seer beschreyelijcken ondergāgh vergaen, terwijl dat het vuylste en verachtste schuym vande Schelmen behouden bleve. 't Welck soo zijnde, soo besluyt ick, dat het gheschieden kan, dat de liefde waer door een Christelijcke Overheyt ghehouden is, liever her gantsche lichaem vande Gemeente of Republijcke lief te hebben, als eenighe weynige schelmachtige en boose menschen, altemet vereyssche datmen de quaetdoenders het leven altijdt niet en spare, maer de selfde aenden Halse straffe. Want, ick bidt u, wat komt meer met de liefde over een, dat soo veele, dat goede, en

[121]

onnoosele zielen, door den rechtvaerdighen en wel verdienden ondergāgh van eenighe weynige schelmen, behouden, en tot de hope om tot het eeuwige leven te komen, niet belet werden, als datmen eenighe weynighe schelmachtige en profane Menschen (met de onbillicke, en onverdiende doot van soo veel duysenden) onnoosel laet leven, op datse van de hope des eeuwighe levens niet soudén berooft worden? de saecke gaept als een oven; en geen wijs mensch en kan't ontkomen. De liefde eyscht meer dat het gheheel behouden werde, als een lidt. Jae by aldien eenighe leden met ghebaer van't gheheel Lichaem, dat is, alle d'ander leden eenigh accident hebben, soo eyscht de liefde dat liever die weynighe leden afghesneden, ghebrandt, ghesaeght, ende van't ander deel des Lichaems afgheruckt werden, als dat het gantsche lichaem in gevaer kome. En dien, volghens, ghelijckmen niet kan segghen dat hy tegens de liefde sondicht, die eenigh lidt, dat verrot is, van sijn lichaem laet afsnijden, op dat de reste van 't lichaem ghesont blijve: maer teghens de liefde soude hy sondighen indien hy anders dede. Soo en kan een Christelijcke Overigheyt, niet geseydt worden teghens de liefde te misdoen, als hy eenighe boosdaders, insonderheydt die ongheneselijck schijnen, of die anders aen een doot-waerdigh feyt schuldigh zijn, van de reste van 't lichaem afscheydt en afscheurt, soomen ghelooft, dat anders een grooter en zwaerder quaetd, dat het gantsche lichaem van haer (soose in't leven bleven) soude kon-

[122]

nen overkomen, niet en kan ontgaen worden.

Seght ghy, dat nochtans op dese wijze, die luyden den tijdt van bekeeringhe wordt afghesneden, 'twelck de Christelijcke liefde niet betaemt. Ick sal tot Antwoorde gheven:

1. Dat Godt by avontuere wil, dat haer den tijdt van bekeeringhe afghesneden werde, ende dienvolghens bestelt dat sy in handen van sijn Stedehouders vallen: ende dat, of om datse verhart zijn in 't quaetd, ende de mate van hare boosheydt vervult hebben, of op datse vry en onghestraft zijnde, andere ontallijcke, die op den wegh des levens ghestelt zijn, of noch ghestelt sullen worden, den tijdt om haer leven te beteren niet af en snijden, ende alsoo veel meer eeuwelijck doen verloren gaen.

2. Soose niet verhart zijn, maer noch geneesselijck, dat Godt misschien soodanighe door dit selfde middel, dat is, vrees van een seeckere doot, tot boete en bekeeringhe wil brenghen,

dewelcke anders door onghestraftheydt, of seeckere inbeeldinghe des levens, noyt op bekeeringhe soudén ghedacht hebben, jae in hare schelm-stucken en quade daden verhart, ende schier ongeneselijck soudén hebben gheworden, ghelijck de ondervindinghe, helaes! meer als ghenoech betuyght. Want wie zijne doch, van die overghegeven menschen, die de Galeye, Tuchthuysen, Boeyen, Roeden, &c. hebben doen omsien, ofte ernstelijck doen dencken om haer leven te beteren, oock nae dat aen haer

[123]

in't werck gheleydt zijn schier alle dinghen, die om haer te beteren schenen te dienen? sy schijnen, even als de wilde beesten, aen ketenen ghebonden of in kouwen opgheslooten zijnde, eenighsins mack te worden of liever haer mack te houden, terwijlse onder de roede, en voor de ooghen van de Overigheydt zijn; maer in't verborghen, ende uyt den kercker gekomen zijnde, volghen weder haren aerdt, ende zijn de selfde diese te voeren waren, alleen de vreesse vande seeckere doot, werptse ter neder, breektse ende doetse alte-met ernstelijck omsien, alsse ghewaer worden datter gantsch geen uytvlucht open is, ende dat haer alleen de Goddelijcke barmhartigheydt, om eenighen hope van een beter jae eeuwich leven te krijgen, over blijft.

Ick weet seer wel, wat van sommighen hier tegens wort gebracht, dat sulcx galgen berouw is ende meer door vreesse af-geperst als van selfs ghekomen, datmen dat niet en moet achten als oft God aengenaem ware, ende op 't welcke de hope van een eeuwich leven ghegront zy.

Doch, met verlot van die luyden, segh ick, de Christenen betamen moderate en middelmatige vonnissen: en billicke ende goedertieren Rechters en vervallen niet lichtelijck tot de uytterste. Wat my belanght, ick en houdet geensins met die gene, die alle misdaders een seer lichte hope gheven van vergiffenisse en eeuwich leven, ende haer meest altijt met het exempel vanden *Moordenaer aen't Cruys* vertroosten, alse maer seggen het berout my,

[124]

ich wenschte dat het niet geschiet en ware, ick hebbe misdaen, ick bekent, ick gheloove dat alle mijne sonden vergeven zijn, ende doort bloedt Christi gereynight. Want wat isser lichter als dat voorwaer de boete moet ernstachtich zijn, ende die met tranen ende gebeden vanden mensche selfs, ende van ander heyligen, de Goddelijcke barmhertigheydt schier afgheparst worden. Anders, soomen't Paradijs, den Hemel, ende het eeuwige leven, alle schelmen lichtelijck belooft en toeseydt, men vordert hare saligheydt niet, noch men sluyt ander de deure niet toe tot de selfde vryheydt van sondighen, maer in't teghendeel opent men een wijde poorte, ende geeft een geweldigen spoor tot de selfde, dewijlse haer voor laten staen, datse soo licht met God versoent konnen worden, ende nae eene korte straffe, de eeuwighe Hemelsche blijdschap dadelijck sullen genieten, tot dewelcke de Christenen niet dan met grooten arbeyt, ende langhe doodinghe der vleeschelijcke begeerten, jae altemet selfs door kruys, martelisatie, zware en langdouerighe verdruckinghe moeten komen: die sachte meesters, ende soete vertroosters, moghen sien, ofmen dese maniere van doen, niet onder de oorsaecken stellen mach, waerom selfs onder de Christenen soo een hoop van schelmen wort gevonden, ende men soo lichtelijck tot wreede straffen komt te vervallen.

Doch ghelijck ick soodanighe niet toe en stae, soo heb ick oock een afkeer vande rouwe maniere van spreekén der gener, die alle soodanigh leet-wesen pleghen kleyn teach

[125]

ten, en schier voor niet te houden en te begecken. Ich weet dat het laet berou oock alte met gemaect, en dickmaels gheveynst is: Maer ick en twijffele gheensins, of het kan ernstachtigh zijn, ende is altemet ernstachtigh, inden ghenen, inde welcken noch een vonckjen van goetaerdigheyt is, soose maer eenen ghetrouwen, ernstachtighen en wijsen berouw-leeraer by haer krijgen.

Doch hier en kan ich wederom niet naelaten te beklaghen de ghemeene, ende dat te verwonderen is, onder de Christenen over al aenghenomen maniere van doen, dat is, datmen de hals-vonnissen niet langh uyt en stelt, maer haestelijck daer mede doorgaet, ende schier voort jaeght, ende datmen, nae dat de sententie ghewesen is, dan eens een Leeraer of Vermaender, tot den verwesene en ellendighe Mensche seyndt, die haer nu door schrick des doodts verslaghen ende ten naesten by buyten haer selven, geruckt zijnde, weynigh uyrtyes te voren onderwijsen, onderrichten, en vermanen sal, om tot leetwesen te komen, ofte liever tegen den doot, met een milde belofte van het eeuwige leven, te vertroosten ende moet te geven, op datse bly ende vaerdigh in haren Hemel soudén dalen. Och of alle Christelijcke Rechters verstonden, datmen hier langhsaem behoort te werck te gaen, men soude beter van sommiger leet wesen hopen ende oordeelen mogen. Nu dat wy niet beteren konnen, mogen wy beschreyen, ende wenschen. Doch van dese reden is genoegh gehandelt.

Al't ghene wy gheseydt hebbe, pooght

[126]

eener krachteloos te maecken, op dese wijze: om dat het eynde en ooghwit, van het welcke wy seggen, dat de halsvonnissen de Christenen niet verboden zijn, noch niet en strijden teghens de Christelijcke liefde, is vrede en gherustheydt in desen leven, of een Godtvruchtigh leven, vry van kruys en verdruckinghe; daer nochtans de Christenen 'tselfde niet moghen voorhebben, of soecken, *om dat haer Rijcke, als oock hares Princen en Capiteyns Jesu Christi, niet en is van dese werelt, om datse door verdruckingen moeten ingaen in't Koninckrijcke der Hemelen, haer selven versaecken, ende haer Cruys opnemen, ten lesten om datse hier geen blijvende Stadt hebben, maer de toekomende soecken, ende om dat hare Stadt inden Hemel is, ende alle andere dingen meer, die seer waerschijnlijk kunnen, en pleghen uytghebreyt, ende wijt, loopigh voorhestelt te worden.* Maer ick antwoorde:

Eerst, dat dese reden onbequemelijck wort bygebracht vanden ghenen, die toestaen dat een Christen gheoorloft is niet alleen een Overigheydt te zijn, maer dat hy oock alle vonnissen (uytgenomen alleen die den hals betreffen), mach wijsen ten eynde de gemeene vrede en ruste behouden werde. Want soo't een Christen ongheoorloft waer soodanighe vrede en ruste te soecken, soo mostense oock toestaen dat het gheensins gheoorloft is, eenighe middelen by der handt te nemen, om dat eynde, te weten, de ruste en vrede te bekomen: doch hoe het zy, de reden is waerdigh datmense overweghe.

[127]

Wy Antwoorden dan. 1. Dat het wel waer is, dat de Christenen in dese wereltd, geen seecker rijcke, geen seecker en blijvende Stadt, Republijcke, Provincie, of Landt belooft is.

Ten tweeden, noch dat haer oock gheen uptterlycke ruste of stilte toe geseydt en is, datse de selfde, als offe door belofte haer toe quam, of seeckerlijck soude geworden, met recht soude moghen soecken, doch segh ick niet-te-min nochtans:

Ten derden, dat haer nerghens verboden en is, de selfde met eerlijcke, ende niet teghens de Godtsaligheydt strijdende, middelen te soecken en te beschermen, soose maer bereydt zijn de selfde te ontbeeren, alst Godt anders sal goedt vinden, dat is, wanneer Godt hare wercken en voornemen niet sal willen zegenen, maer kruys en vervolginge overseynden. 't Welck ghenoegh is, om staende te houden, dat een Christen sulcx niet ongheoorloft en is. Want ghelijck als de Christenen, van Godt hier gheen frisch, ghesont (ende van sieckte, pijn, ende meer andere ellende vry zijnde) leven belooft en is: Soo is haer nochtans niet verboden, ende dienvolghens niet ongheoorloft, dat te benaerstighen, ende te besorghen; ja dat meer is, alle middelen, die sy kunnen, te soecken en te ghebruycen, datse een frisch, ghesont, ende van siekten en ellende vry zijnde, leven leyden. Ende voorwaer, dit en is niet het minste deel van de ruste en vrede in dese werelt, die de luyden van dese meninge houden, dat een Christen niet en mach soecken.

[128]

Ten vierden, segh ick, dat den Apostel Paulus 1. Tim. 2. 1. opentlijck ghenoegh te kennen geeft, dat de Christenen dat geensins ongheoorloft is; als hy seydt: *Ick vermane voor al datmen bidde, en smeke, en verbidde, ende dancke, voor alle menschen, voor Koninghen, ende alle die in hoogheydt zijn, op dat wy een gerust en stil leven mogen leyden, in alle Godtsaligheydt en eerlijckheydt of betamelijckheydt.* De kracht van dese Apostolische reden sullen wy wijdtloopigh in't naevolghende betoonen, als wy dese plaetse wat nauwer sullen ondersoecken. Doch dat den Apostel door een gerust en stil leven niet en verstaet een leven; dat sacht, delicaet, wellustigh, ende vry is van de kruysinghe en doodinghe des vleeschs, de welcke alle Christenen in't gemeen, ende sonder onderscheyt, ten allen tijden wordt voorgeschreven; maer een leven dat van verdruckinghe en vervolginghe, of uytterlijcke quellinghe en moeyelijckhepdt vry is. Gheeft te kennen, dat in den text gheseydt wordt, *met alle godtvruchtigheydt en eerlijckheydt.* De dinghen die van de Christenen in de Heylighe Schrift gheseyt worden, ende een weynigh hier vooren van ons bygebracht zijn, en bewijzen het teghendeel niet.

Eerst, dat haer rijcke niet en is van deser werelt, hoe-wel niet *haer*, maer *Christi rijcke*, inden text geseydt wordt van dese werelt niet te zijn; 't welck misschien wat bysonders te seggen is.) Want als Jesus Christus ontkent dat sijn rijcke van deser werelt is, soo ist seker, dat hy spreeckt van't rijcke

[129]

dat hem belooft was, dat hy vanden Vader seeckerlick verwachte, ende in het welcke de ware ghelucksaligheydt en heerlickheydt plaetse soude hebben: 't welck voorwaer niet en was noch in, noch van deser werelt. Ende soo kan van de Christenen oock gheseydt worden, dat haer rijcke, dat haer als Christenen belooft is, en 't welck sy van Godt hare Vader door Christum verwachten, niet en is van deser Wereltd, maer in den Hemel, alwaer het Rijcke Jesu Christi, hares Heeren,

Hooft en koninck is, vanden welcken sy Christenen gheuoemt worden. Doch dat het Rijke, dat wy segghen datse hier op Aerden hebben moghen, maer 't welcke sy als menschen, in de menschelijcke en burgherlijcke Gemeenten ommegaende, van Godt als alle andere aerdsche weldaden, om dit leven bequamelijck te leven, of andere te besorghen datse bequamelijck leven, door eene sonderlinghe ghenade Godts verkrijghen. Want offe al schoon dit rijcke seer groot, machtigh, ende rijck zijnde, verkregen, ten is nochtans het rijcke niet, in het welcke sy eenige vaste, of ware ghelucksaligheydt ghelooven ghelegghen te zijn, in het welcke sy altijd begheeren te blijven en te wonen: Dat zy verre, maer alleen een bequaem middel, van Godt ghenadelijcke vergunt, om lichter en ghemackelijcker tot het waerachtige rijcke te raken. Even als het leven, 'twelck frisch, ghesondt, ende van verdruckinghe vry is, 't welckse in desen leven, door de weldaet Godts, leven, het waerachtighe

[130]

leven niet en is, dat haer belooft is. Want dat leven is met Gode in Christo verborgen, Coloss. 3. 3. Maer alleen een bequaem middel, waer deur sy, en andere deur haer, bequaem gemaect worden, om Godt ende den naesten, sonder bekommeringhe ende te vrijer, te dienen. Ende dit selvighe rijcke, voor soo veel het ten desen eynde gherecht wordt, ofte daer in of deur het selfde de onderdanen besorght wordt, datse een gherust en stil leven leyden, met alle Godtsaligheydt ende eerlijckheydt: of het een rijck ghenamt magh werden dat van deser wereldt is, ghestelt teghens het rijcke 't welck is van d'ander en toekomende wereldt, gheve ick alle Godtvruchtighe Menschen te bedencken. Dat het in dese wereldt is, en kanmen niet ontkennen: Doch die seydt dat het van dese wereldt is, die seydt wat meer; een Rijck, te weten, 'twelck ghestelt is of teghent Hemelsche, of ten minsten Gheestelijck Rijck Jesu Christi, dat de Christenen in den Hemel eens krijgen sullen, of ten minsten datse hier op der aerden hebben, de wereldt, met haer eyghen vleesch, en alle sijne begeerlijck, heden t'onder ghebracht hebbende. Wat my belanght, naedien dat de dinghen, die onder malkanderen staen, niet en strijden, ick en kan niet sien, hoe dit rijck geseydt kan worden gestelt te zijn teghens het Hemelsche, of Gheestelijck Rijck; naedien het heel ende al onder die beyde ghestelt wort, en 't eene soo wel als 't ander soeckt te vorderen. Voorwaer, by aldien dit leven even-wel gheseydt kan worden van dese wereldt te zijn, soo

[131]

maghmen met even-gelijck recht oock segghen, dat het leven, dat de Christenen hier in desen vleesche leven, een leven van deser wereldt is: ende dienvolghens dat de Christenen (oock de alderheylighste) nochtans van deser wereldt te zijn, een leven van deser wereldt te leven, gheseydt sullen kunnen werden; daer nochtans den Apostel seydt, dat de Christenen het leven, datse in den vleesche leven, door't gheloove des Zoons Godts leven, jae, dat sy selfs niet en leven, maer Christus in haer, en andere dierghelijcke dinghen.

Ten anderen, ten strijdt niet tegens 'tgene datter gheseydt wordt, *dat de Christenen door vele verdruckinghen moeten ingaen in't Koninckrijcke der Hemelen Actor. 14.* Dat sy dewijlse *Godtsaligh willen leven, vervolginghe sullen lijden, 2. Tim. 3. 12. &c.*

Antwoordt. Want, soo wy dit verstaen vande verdruckinghen, die alle Christenen ende yeder in't bysonder altijt moeten lijden, van de onheyliche en onvrome Spotters, Godt-versaeckers, ofte die van verscheyden Religien ofte secten zijn, niet selven oock van hare Vrienden, gierige, nijdighe menschen, onder den welcken sy inder Weereldt verkeerren; of om datse haer met haer niet en willen begeven tot ghelijcke onheylichheydt ende ongebondenheydt des levens, als Petrus seydt, 1. Petri. 4. 4. of om datse de selfde altemets vryelijck berispen, ende alsoo van haer niet alleenelijcke beschimpt, belacht, bespot, verguyst ende begeekt worden, maer oock, neffens alle dien smaet, veron-

[132]

ghelijckt, ghelastert, ende op andere onbehoorlijcke wijsen van doen ghehandelt moeten leven, om datse allerley ongelijcken ghelijck-moedighlijck moeten verdragen, ende geensins door de Overigheyt wreecken: by aldien, segh ick, datmen dese plaetsen van soodanighe verdruckinghen die dickwils zwaerder zijn als eenige anderen vervolgingen, verstaet, soo en diense ter saecke niet. Want soodanighe verdruckinghen zijn den Christenen altijt onderworpen, 't zy ofse onder de bescherminge van Godtvruchtige Coninghen leven, of niet. Doch, soo wy dese spreucken verstaen vande verdruckinghen of vervolgingen, van ballingschappen, ghevanckenissen, ende andere lichamelijcke quellinghen, van welcken de byghebrachte plaetsen eyghentlijcken handelen, soo segh ick, datmense van soo precijs, sonder eenigh bedingh en voorwaerde, niet moet verstaen, als oft geen Christenen konden zijn, die soodanighe vervolgingen, &c. niet en hebben, maer onder sekere conditie, altijt daer onder verstaende ('twelck den Apostel Petrus wel duydelijcken uytdruckt, 1. Petri. 3. 17.) *by aldiens Godes wille alsoo is.* Want dat dient doen ter

tijdt, als de Apostelen dat schreven, Gods wille was, dat de Christenen soudē vervolght worden, ende met hare lijtsaemheydt de Euangelische waerheydt, volkomenheydt, en kracht verklaren, ende bekendt maecken: soo hebben de Apostelen alsoo ghesproken, als of dat den Christenen t'eenemael noodtsaeckelijck ware, datse door verdruckinghe in't rijke der Hemelen sou-

[133]
den gaen. Doch niet als of dat altijdt de wille Godes ware, datse over al, ende altijdt soudē verdruckt ende vervolght worden: want anders. 1. Waerom soude Petrus gheseydt hebben, *by aldient Godt alsoo wil?* want by aldien nu dit de wille Godes vastelijck ware Petrus en soude niet gheseydt hebben, by aldient soo Gods wille is, maer om dat dit den wille Godts is, dat het altijdt alsoo soude geschieden. Ten 2, tot wat eynde soude Christus de gheloovighe bevolen hebben, dat sy, soo wanneerse saghen, dat in de Stadt, in de welcke sy woonden, vervolginge op quame, in een ander soudē vlieden? want by aldien haren staet over al de selfde soude zijn, ende soo wel in de stadt, in de welcke sy vlooden, als in die, uyt des welcke sy vlooden, vervolginge soudē moeten lijden, volghens Gods seeckere ende altijdt duyrende wille: voorwaer hy soude haer te vergheefs bevolen hebben uyt d'een Stadt in d'ander te vlieden, ende door't vluchten de vervolginge te ontgaen. Ten 3. Waerom soude den Apostel de gheloovighe vermaent hebben datse bidden soudē, voor Koninghen, ende alle die in hoogheydt ghestelt zijn, op datse een gherust en stil leven mochten leyden, met alle godtsaligheydt en eerlijckheydt want of wy verstaen dat den Apostel de gheloovighe vermaent datse bidden voor de Koninghen, ten dien eynde op datse onder hare regeeringe, een gherust en stil leven soudē konnen leyden, met alle godtsaligheydt, &c. 'tzy of wy verstaen dat hy alleenelijck seydt dat de koninghen, ende

[134]
andere, daerom in hoogheydt ghestelt zijn, op dat de Christenen onder haer beleydt, een gherust en stil leven leyden met alle godtsaligheydt en eerlijckheydt, ende by aldien wy segghen dat dat daeromme gheschiedt, om dat het Godt altijdt door haer tedoen voor neemt, oft ten minsten begheert ende wil, datse dat doen: op wat wijze, segh ick, wy dese woorden uytlegghen, 'tsoude alle beyde vanden Apostel seer slecht gheseydt zijn gheweest, by aldient enckel Godes wille was, dat de Christenen in dese wereldt nerghens gheen gerust en stil leven soudē hebben, oft vinden.

Wy besluyten derhalven, datmen daer mede, dat de Schriftuere seydt, dat de Christenen verdruckinghe moeten lijden, als't Gode alsoo belieft, niet en kan bewijsen, dat haer niet gheoorloft en is te ghebruycken, oft te ghenieten de middelen, de welcken van Gode, om een gherust en stil leven in alle Godtsaligheydt en eerlijckheydt te leyden, vergunt zijn, oft al-te-met voor komen: maer datmen het teghendeel, veel eer moet besluyten, als Godt sijne gheloovighe, langhe en veele vervolght zijnde, of door sijn sonderlinghe ghenade, of hare langhe ende gheduyrighe gebeden bewogen zijnde, godtvruchtighe Koninghen en Princen, often minsten soodanighe, (wie datse oock wesen moghen) door de welcken sy van de vervolginghe en quellinghe verlost werden, vergunt, dat sulckx een teken is, dat het Gods wille niet en is, datse alsoo langher vervolght worden; ende dat derhalven haer ge-

[135]
oorloft zy, door den wille Gods, die ruste en stilte (soo veel in haer is) te beschermen en te behouden, sonder eenighe ghevaer van hare saligheydt, soose maer toesien, datse, om die te bewaren ende te beschermen, niets en begaen 'twelck strijdigh is, teghens de wetten hares Heeren Jesu Christi.

3. 't En strijdt oock niet tegen 'tghebodt Jesu Christi, waer door den Christenen geboden wordt *haer selfs te versaecken, haer cruys op te nemen, ende Christum te volgen*, Matth. 16. 24.

Want dese reden komt ten naesten by over een met de voorgaende, de welcke nu van ons beantwoort is, ten tweeden om dat een yder Koningh en Prins sich selven kan versaecken, oock als hy de Konincklijcke Authoriteyt en waerdigheydt niet en verlaet, ende het stuyr vande Republijcke en rijke, daer over hy gestelt is, niet en laet gaen; ja als hy den misdadigers en die't wel verdient hebben, aenden halse straft, tot gheen ander eynde als dat de Ghemeente over de welcke hy staet, een gherust en stil leven leyden, met alle Godtsaligheydt ende eerlijckheydt, de reden is om dat sich selven versaecken ende zijn kruys op nemen, niet anders schijnt verstaen te worden (soomen den Text wel insiet) als bereydt en willigh zijn het leven, ende wat tot desen leven behoort, liever te verlaten, (als het so van nooden is) als yetwes, dat de Christelijcke Religie onbetamelijck is, te begaen, ofte de belijdenisse vande selfde te verlaten, ende Christum alsoo versaecken. Dit blijkt uyt de reden, die Chri-

[136]
stus dadelijck daer onder voeght, *want wie sijn ziele wil behouden die salse verliesen, doch diese verliesen sal.* (Noteert) *om mijnent wille, die salse vinden.* Waer uyt ick dan besluyte, dat een yder

particuliere Christen kan gheseydt worden zijn gemackelijck leven en ruste te versaecken, die maer bereyt is de selfde te verlaten, alst van nooden is, ofte bereydt is te lijden dat de selfde sich liever gheweldighlijck ontnomen wordt, als dat hy belijdenisse vande heyliche Christelijcke Religie verlate; die nochtans gheoorloft is, jae die gehouden is, de selfde niet ter zijden te stellen, of van selfs te verlaten, jae die de selfde op alle manieren en middelen gheboden wordt te behouden en te bewaren, met te vlieben, sich selfs te versteecken, te wachten, met bidden, smeecken, &c. soo kan oock een Christen, een Overheydt zijnde, ende siende dat hem, ende sijne Onderdanen, een gherust en stil leven voorkomt ofte vergunt werdt, sich selfs versaecken, dat is, bereydt zijn liever alles te verlaten, als yetwes te doen, dat de Christelijcke Religie onwaerdigh is: hoe-wel hy het selfde van selfs niet en verlaete, maer oock alst hem al vergunt is, voor sich, ende de zijne soeckt te behouden, met sulcke eerlijcke, ende rechtvaardighe, en wettelijke middelen, als hy kan: onder de welcke wy gheseydt hebben, dat oock de hals-vonnissen kunnen ghereeckent worden.

Ghy sult misschien seggen, by aldien een Christen een Overigheydt zijnde, dat altijsfoecken en benaerstighen mach, dat hy zijn

[137]

Authoriteyt, waerdigheydt ende macht, gerustelijck en stil mach behouden, met het straffen, kastyden, ende ombrengen der gener, door de welcke die soude kunnen gheschonden, en te niet ghedaen werden, hoe, en wanneer sal een Magistraet, als soodanigh, sich selfs versaecken, ende zijn krups op nemen?

Antwoort. Alsdan en even al eens na proportie, als een Godtsaligh Vader, geloovige Heere, ende Christelijcken Man, haer selven versaecken, hoe-welse haer Authoriteyt, waerdigheydt, en macht over den haren ongeschonden behouden, slaende, straffende, en kastydende de gene, door de welcke die soude kunnen geschonden en vernieticht worden. Want hy versaectt zijn Authoriteyt, waerdigheydt, en macht, die de selfde soo niet en geniet, soo dat hy zijn hart daer op stelle, ende daer een behagen in scheppe, als of daer in eenige gelucksaligheydt ware ghelegen; maer de selfde als een dienaar ende knecht Godts ghebruyckt, ten dien eynde, tot het welcke die gheschickt zijn, te weten, als bequame middelen en instrumenten om het welvaren vande Gemeente te besorgen, dat een yder daer in een gherust en stil leven leyde, met alle Godtsaligheydt ende eerlijckheydt.

Ten tweeden als hy altijdt bereydt is, alle waerdigheydt, en hoogheydt te verlaten, en gaerne te verwerpen, alsoe sonder ongherechtigheydt, ende overtredinghe vande wetten Jesu Christi, niet kunnen behouden worden. En op dese wijze wordt ons

[138]

gheboden te versaecken, jae te haten, Vader, Moeder, Huysvrouwe, Broeders, Susters, besittinge, alle onse goederen, jae oock ten lesten, onse eygen leven.

Ten derden, wanneer een Christen, by aldien 't ghebeurde, dat eenige nae zijn Autoriteyt, ende daer by gaende gebiet stonde, ende hem sochte te ontnemen, niet en vertrout op zijne Autoriteyt en macht; maer tot Godt zijnen Heere, die de Rycken geeft ende neemt wien hy wil, ootmoedigh zijnen toevlucht neemt, ende van hem alleen in sodanigen ghebaer, raet, hulpe, ende bystant bidt, ende alle mogelijke dingen eerst byder hant neemt, de welcke dienstigh soudon kunnen zijn, om de ghemoederen der Vyanden te buygen, te versachten, ende oock te verschricken, ende alsoo hy niet te min siet dat alles te vergeefs is, noch dat het niet en kan geschieden, dat sonder eenigh onrechtvaerdigh ghewelt ofte bedroch, oft ander ongeoorlofde manieren, en seeckere onderganch en bloedstortinghe vande onnoosele onderdanen, 'tghebidt ghehouden kan werden, liever van selfs van zijnen thron afaet, den Scepter afleydt, ende 't Purpere Kleedt uyttreckt, als dat hy door onbillijcke, ende door de wetten Christi verdoemde middelen, zijn Majesteyt soude soecken te behouden: voor seecker houdende, of dat Godt de herten der vyanden in een beter veranderen sal, of, by aldien hem sulcx niet en belijft, dat hy door kruys en verdruckinge, hem, en zijn volck wil kastijden, oft dat hy zijne ende zijner ghehoorsaemheydt door lijdtzaamheydt

[139]

wil beproeven) tot haerder eeuwigher welvaert,

Ten laetsten, kan een Christelijcke Magistraet gheseydt worden sich selven te versaecken, oock daer in als hy eenige schuldige metter doot straft, om dat hy hem selven als gewelt doet, dewijle hy tot de straffe hedwonghen wordt, ende niet anders daer over treurt en bedroeft is, als of hy gedwongen wierd eenigh lidt van zijn lichaem af te snijden, ende het selfde niet meer alst sijne te achten ende wech te werpen.

Voorwaer, die soo tegen zijnen danck tot de straffe komt, ende ghedwonghen wordt 't gewelt van die Vaderlijcke mede-dogentheydt te dulden en te draghen, kan oock met recht gheseydt

worden sich selfs te versaecken. Want dat is so vreemt van zijnen wil, ende natuerlycke genegentheyt, dat by aldien hy, behoudens de Gemeente, ende sonder verstoornghe Godts, en perijckel van meer andere, van soodanighe straffe soude konnen op houden, hy duysent-mael liever laten wil, als tot de selfde komen; ghelijck een Vader, wanneer hy ghedwongen wordt zijnen eyghen Sone te kastijden. Wat my belanght, ick laet my voorstaen, dat een Christen mensche, dat soo zwaer, moeylijck, en lastigh kan en moet zijn, als het vele andere is ballingschap, en schier grooter tormenten, uyt te staen.

Ten vierden, teghens ons en doen oock niet de plaetsen, inden welcken gheseydt wordt dat de Christenen gheen vaste en blijvende Stadt hebben, Hebr. 13. 14. *datse een Stadt*

[140]

Stadt verwachten, die Fondamenten heeft, Hebr. 11. 10. *haer Vaderlant soecken* vers. 14. *ende een Stadt die baer Godt bereydt heeft*; vers. 16, *datse hare Stadt inden Hemel hebben*.

Want als de Christenen geseeydt worden, hier gene blijvende ofte vaste Stadt te hebbe, datse haer Vaderlant soecken, &c. dat en is anders niet te beduyden, dan dat de Christenen hier in dese werelt gheen gheluck, gemack, en geen seecker leven en hebben datse haer nae eenige goddelijcke beloften konnen toeseggen ofte beloven, ende dat sulcx alder best te kennen geven de ghene, die, dewijlse Godtvruchtigh en heylich zijn, niettemin nochtans, zwaerlijck (dewijl het Godt soo wil) verdruckt worden, ende in verscheyden ellenden en benautheden dit haer leven moesten doorbrenghe, maer daer uyt en volghet niet, dat Godt nimmermeer en wil dat een Christen in dese werelt eenigh tijdelijck gemack en voorspoet gheniet; of, dat de Christenen, daer toe niet en moghen arbeyden, datse soodanigh gerust en stil leven verkrijgen of behouden, wanneer het sonder sonde kan gheschieden, ghelijck daer uyt, dat de Christene hier geen vast en blijvende, maer een voorbygaende en ellendigh leven hebben, niet en volghet, dat de Christenen dit leven versuymen moeten, ende geen sorge dragen, dat het selfde langh strecke, ghesont frisch en vaerdigh beware.

Ten anderen, 't is hier (ghelijck wy nu te voren gheseydt hebben) dat de Christenen gheen seekere aerde, Landtschap, of Va-

[141]

derlandt belooft is gheweest, in het welcke sy met aertsche zegheningen versien sullen wesen, veyligh en sonder sorge woenen, vry van den overloop der Vyanden, Hongher, Peste, ende ander quaden: maer daer uyt en kanmen niet wel besluyten, dat Godt haer soodanigen Landt nimmermeer geven wil, of, als het Godt geeft, dat sy het niet danckbaerlijck souden mogen aennemen en bewaren, soo veel het Godtvruchtighlijcken kan gheschieden, ende dat alleen ten dien eynde, op dat een yder daer in een gherust en stil leven soude moghen leyden, met alle Godtsaligheyt en eerlijckheyt: 't welck nochtans besloten ende bewesen moste worden, soo de reden yetwes soude bewijsen. Ende tot noch toe hebben wy dan oock gesproken vande hals-vonnissen.

Hier en kan ick niet laten, of ick moet wederom hier by voegen de gulde woorden van dien Grooten *DE GROOT*, uyt zijne Comentarien, die hy tot groot profijt en wel-varen van de Republijcke, in de ghevanckenisse op *Loevesteyn* geschreven heeft, die oock zijne veel-voudighe gheleertheit, kloeck en ghesont oordeel, oock van Goddelijcke saecken, ooghen-schijnelijck te kennen gheven.

'Doch,' seydt hy, 'op dat de macht vande Puplijcke vonnissen, sonder schade vande Christelijcke sachtmoedigheyt, ghehanthaeft werde, sie ich dat groote voorsichtigheyt ghebruyckt moet werden, die over al, wort versuymt. Op dat ick seer bekende, exempelen by-brenghe, verwondert my,

[142]

dat de Rechtsghelerden de wet van de Boeren te dooden, om datse een Wildt ghevangen hebben, so sorghvuldich voorstaen. Van ghelijcke stoffe ist, datmen de Dieven ghebedt te Dooden, ende dat op die plaetsen, daer't Overspel, dat buyten verschil soo veel zwaerder sonde is, nauwelijckx eens berispt wordt: Ich en sie voorwaer niet, waerom dat wy harder moeten zijn dan de Hebreusche Wet. In de doodtslaghen selfs moet men, mijns oordeels, niet soo seer sien op de bloote daedt, als wel wat leven dien om, brenghe te vooren gheleydt heeft, of hy met een haestighen, of opsette wille het feyt ghedaen heeft, ende dat het voornaemste is, of hy tot beterschap soude konnen gebracht worden. Dat sommighe meynen dat den Doodtslagh natuerelijck de hals-straffe verdient, daer in worden sy bedroghen, want de straffen der misdaden en zijn niet door't recht der natuere selfs, ofte eenighe altijt duyrende Wet Godts ghestelt; maer plegen nae de zwarigheyt die daer uyt te vreesen stonden, verzwart of verlicht te werden. De Historie van Cain leert ons, dat in de eerste eeuw, de vlucht, des Doodtslachs

straffe was: waer by noch quam, dat Godtsalige en reyne menschen, den ommeganck van die so besmet waren, ontvlooden. De verwoetheydt, die voor den Sunt bloet de menschelijcke zeden hadde inghenomen, is oorsaek gheweest van eene nieuwe Wet, te weten, dat des Doodtslagers bloedt vergoten soude worden: welcke Wet, als, op die tijden passende, van Godt in 't ver-

[143]
nieuwen des menschelijcken gheslachts nae den Suntvloedt verkondight is. Doch Godt den besten uytleggheer van sijn Wet, verstaet het van den Doodtslagh, die met opsette wille, ende voordachtigheyt begaen wordt, Exod. 21. 14. Voeghter noch by, dat dese Wet Mosis in veele deelen hart en Strenghe is. De Roomsche Republijcque heeft langh ghestaen en ghebloeyt, als der Magistraten vonnisse niet verder gingh als tot vervoeringhe: daer nae doender wetten quamen van Doodtslaghers en andere misdadighers met de Doodt te straffen, soo heeft nochtans de ondervindinge veel excessen ghevonden; alsoo dat de wreedtheydt menighmael binnen de ballingschap bestondt. 't Valt zwaer nauwe middel-maet te houden: doch soomense niet houden en kan, 'tis beter aen de zijde van de sachtsinnigheyt te vallen. Misschien soude het verwijzen tot arrebeyden niet weynigher van't quaedt doen afschrieken, als de doodt selfs: ende te ghelijck, daer de Christelijcke liefde aldermeest op sien moet, souder tijdt vergunt worden, om tot berouw en leedtwesen te komen, die nu, door haestigheyt vande straffe, gemeenelijck wort afgesneden.' Dus verre DE GROOT.

[144]

Het vijfde Lidt.

Resteert nu het Vijfde ende laetste Lidt, oft een Christen gheoorloft is den genen, over welcken hy staet, (alst van nooden is, ende niet anders kan gheschieden) met wapenen en gewelt te verdedigen, tegens 'tgemeen gewelt; Doch om dat de slechtinge van dit deel ten meestendeele hangt aen't voorgaende Lidt, in het welcke van hals-vonnissen gehandelt is, ghelijck ick verstaet dat selfs die ghene, om welckers wille ick dit *Tractaetje* geschreven hebbe, bekennen, ten anderen om dat alle 'tghene in't teghendeel soude kunnen en placht by ghebracht te werden, te voren schier verhandelt ende ondersocht is. Ten laetsten, om dat de questie van de Oorloghe in veel hatelijcke, ende veel andere questien verwart is, ende een opsonder *Tractaet* vereyscht, soo sullen wy naelaten de selfde te verhandelen, bereyt zijnde (sooment noodigh acht) oock daer van onse meeninghe te verklaren. Ondertusschen houden wy dese weynige dingen, die wy bygebracht hebben, voor genoegsaem, om te bewijzen dat het teghens de wetten Jesu Christi, oft teghens den aert van sijne Leere niet en strijdt, dat de ghene, die de selfde belijdt, 't Magistraets-Ampt bedient, dat is, de waerdigheyt van dat Ampt onder de menschelijcke Societeit, ('tzy het een gebiedt, of Rijck, of Republijck, of stadt is) voere, een de daden die dat Ampt passen, als Burgerlijck vonnissen, ende hier onder selfs die den hals aengaen, int welck stelle.

[145]

Redenen waerom een Christen wel magh een Overigheyt zijn.

WY soudent met recht hier by konnen laten berusten, om dat het een Christen ghenoech kan en moet zijn, als hy weet, dat hy niet-en misdoet teghens de Wetten Jesu Christi, soo hy't Magistraets Ampt bedient: Doch offer moghelijck yemandt was, die gelooft dat soo grooten saeck op krachtighe fundamenten behoort te steunen, ofte onderstut moet worden; om sijnent wille sullen wy, ten overvloet, eenighe dinghen hier byvoeghen, uyt de welcke (mijns oordeels) openbaer sal worden, dat soodanighen Ampt te voeren, niet alleen niet en is tegens de Wetten Jesu Christi, maer daer seer wel mede over-een komt, wat wy oock daer toe te behooren in't voorgaende geseydt hebben.

En voor eerst sullen wy twee principale Schriftuer plaetsen, die hier en daer in't voorby gaen aengheroert zijn, een weynigh breeder ontleden, ende die sullen in plaetse van allen zijn, door de welcke wy meenen, dat dese saecke niet weynigh verlicht en bekrachtigt sal konnen worden.

De eerste plaetse staet, Rom. Cap. 13. vers. 1. 2. 3. 4. 5. 6. &c. *Alle ziele zy den voornemelijcke macht onderdanigh, want daer en is gheen macht dan van Gode, ende de machten dieder zijn, die zijn van (of onder) Godt gheordineert. Soo dan, wie sich teghens de machten stelt, die wederstaet de Ordinantie*

[146]

Godts: doch die wederstaet, sullen haer selven het Oordeel nemen. Want de Oversten en zijn niet te vreesen den goeden wercken, maer den quaden: wilt ghy de macht niet vreesen, doet goet, ende ghy sult prijs van haer hebben. Want het is Godts dienersse, u ten goeden: Ist dat ghy doet dat quaedt is, soo vreest: want sy en draeght het Swaerd niet te vergheefs. Want het is Gods dienersse

en wreeckster tot straffe den ghenen die quaet doet. Daerom moetmen onderdanigh zijn, niet alleenlijck om de gramschap, maer oock om der Conscientie. Want daerom betaelt ghy oock schattinghe: want sy zijn Gods dienaers, tot dit selfde gheduyghlijck arbeydende, gheeft dan een yeghelijck dat ghy schuldigh zijt: schattinge, dien ghy schattinge, tol, dien ghy tol, vreesse, dien ghy vreesse, eere, die ghy eere [schuldigh zijt.]

In dese plaetse sien wy, dat de Magistraet soo vele, en soo treffelijcke, soo uytnemende, ende sulcke uytsteeckende Goddelijcke dingen vanden Apostel worden toegeschreven, dat ick niet en weet datter yerwes meer of duydelijcker van haer soude kunnen gheseydt ofte van ons vereyscht werden, om te ghelooven dat het Ampt, 'twelck die dingen worden toegeschreven, van een Christen mensche, met goeder conscientie, ende sonder nae dencken, mach aengenomen ende bedient werden; jae dat meer is, in dat gevoelen komen, dat het selvige (ghelijck alst hier beschreven wordt) van niemant beter en kan bedient worden, als van een Christen, Voorwaer, soo daer maer half soo veel

[147]

in't tegendeel van't Magistraets Ampt geseidt was, men soude mogen twyffelen, of een Christen gheoorloft soude zyn het selfde te bedienen. Hoewel der dan niet weynigher of minder, jae veel rechtvaerdiger oorsaken soudens zijn, om te vermoeden dat het so seer niet van't Magistraets-Ampt, als van't Ampt, voor soo veel het vande Heydenen en onheylighe bedient wierdt, verstaen soude moeten worden, als nu die luyden hebben, die meenen dat dese soo treffelijcke dingen alleen vande Heydensche Magistraet moeten uytgheleydt werden. My aengaende, ick derf wel bekennen, soo dickwils als ick dese Apostolische spreucken, ende verheffingen, ende andere dierghelijcke by my selven bedencke ende overwege, dat ick soo dickwils daer toe ghebracht werde, dat ick geloove, dat het niemant wonder moet gheven, by aldien de Christen-Wereldt *met een groote, oude, ende schier verharde over een stemminghe* (ghelijck sommighe gaern spreucken) gheloofd heeft, dat het een Christen niet ongheoorloft is; jae dat een van dese twee dingen seer waarschijnlijk gheseydt kan worden, of dat het niet waerachtigh en is, dat sommighe ghelooven, te weten dat dit Ampt te bedienen soo een schickelijck, soo neen onheyligh ende soo een Christen-onwaerdigh dingh is, alsser eenigh ander kan wesen; of by aldien dat sulckx waerachtigh is, dat den Apostel soo veel niet hadde moeten segghen, en het selve ten hooghsten verheffen ende aenprijsen, waer door de groote, oude, ende gantsch verharde over een stem-

[148]

minge, gesproken ende versterckt is. Doch ter saecke.

Ten eersten, op dat dese heerlijcke ghetuyghnisse, ende hare kracht ten rechten moghen overwoghen worden, staet voor al naerstelijck te letten, op het oogh-wit des Apostels, waer in alle de uytleggers, so veel ick mercken kan, over een stemmen, ende is, allen Christenen te vermanen ende te bevelen, datse haer alle opper-machten, hooch en laghe, (soo't Petrus uytleydt 1. Petr. 2. 13.14.) van herten onderwerpen, te weten, met het ghehoorsamen van hare gheboden en beveelen, ende dat niet alleen om der *Gramschap*, dat is, om datse de onghehoorsaemheydt en wederspanningheydt kunnen straffen en wreecken, maer *oock onder conscientie wille*, om dat Godt, ende de oprechte reden seggen, rechtvaerdigh en billick te zijn, datmen haer gehoorsame, die niet dan rechtvaerdige en goede dingen bevelen. By aldien dit voornemen t' samen ghevoeght wordt met eenighe verssen van 't twaelfde Capittel, die daer even voor gaen, soo sal dese saecke niet weynigh verlicht werden: want dan sal blijcken, dat den Apostel soo langhen vermaninghe bequamelijcke by de voorgaende verssen ghevoeght heeft; soo't waerachtigh is (dat die luyden ghevoelen) dat het Ampt der Overheydt reghel-recht strijdt teghens de wetten Jesu Christi, insonderheydt die den Christenen ghebeden, datse het quaedt met goetd winnen, ende verbieden datse haer selven niet en wreecken. Want, ick bid u, hoe sullen dese dingen be-

[149]

quamelijcken aen malkanderen hangen? als den Apostel de Christenen juyst te voren vermaent hadde, datse haer selven niet soudens wreecken, datse den toren plaetse soudens geven, maer Godt de wraecke laten, datse hare vyanden soudens spijsen als sy hongheren, den dorstigen te drincken gheven, ende met een woort, datse 't quaet met goet soudens gewinnen, dat hy, segh ick, dan stracx daer by voeght, onderwerpt u lieden al te samen, niet alleen om den toren maer om der conscientie wille, de opper-machten, die alle dese wetten Christi over treden, die haer selven wreecken, die den toren Godts gheen plaetse geven, die van't quaedt selfs over wonnen werden, ende het quaedt met gheen goet, maer met quaet vergelden. Wat isser beuselachtiger? insonderheydt soomen daer op lette, dat de daden, die den Apostel de opper-machten toeschrijft, vanden Apostel worden voorghedragen als profijtelijck, of ten minsten als aendrijvende

oorsaeken, die den Christenen tot willige gehoorsaemheyt moeten beweghen, daerse niet anders en zijn (als uyt de voorgaende versen openbaer is) als uytdruckelijcke overtredingen der wetten Jesu Christi; ende daden, die niet slechtelijcke sondigh, of tegens de wille Godes strijdende zijn, maer aende welcke groote meenighden vande grootste sonden vast zijn, soo't waerachtigh is dat dese luyden willen seggen. Doch 't zy alst wil, met dese t'samenknopinge aen het voorgaende, laet ons dese eene spreucke of fundamenten en redenen, daer op den Apostel sijne vermaninge [150]

bouwt, besien; want hier op steunt principalijck onse bewijsreden.

De eerste reden is, om dat alle machten niet alleenelijck van Gode zijn, maer niet en zijn dan van Gode, of datter geen macht en is, die van Godt niet en zy, jae dat meer is, om datse zijn onder Gode selfs ghestelt, als Godts Stede-houders, ende met haren Recht-stoel minder dan Godt, ende aldernaest onder Godt. Want alsoo kan bequaemelijck, jae by avonture, om de verdubbelinge der woorden te vermijden, alder bequaemst uyt-gheleydt worden 't Griecxsche woordeken *hupo*, niet *van*, maer *onder*; waer mede het Hebreusche woordeken over-een-komt, dat al-te-met het selfde beteeckent dat *voor* doet; als te sien is in twee plaetsen, als Genes. 30. 2. ende 50. 19. Vreest u niet, want ick ben onder Godt, dat is voor Godt. 't Welck hier oock niet qualijck kan toege-eygent worden, dat onder Godt gestelt zijn, een dingh beteeckent. Welcke Godes plaetse houden, ende als voor Godt, tot bewaringhe des menschelijcken gheslachts in dese Wereldt ghestelt zijn: Waerom sy oock Goden genaemt worden, ende daer nae knechten Godts, jae zijn publijcke dienaren. Den Apostel voeghter by, *die soo van Godt en onder Godt ghestelt sijn*, dat *wie sich teghens haer steldt*, dat is, dit met woordt ofte daedt (hoewel ick dese uytlegginghe, om mijn reden te bekrachtigen niet en wil by brenghe, jae weet datse noch kan, noch moet by-ghebracht worden,) yet-wes begaet, 'twelck teghens haer ghe-

[151]

biedt of bevel is, dat is (ghelijck het daer nae wordt uyt-gheleydt) *die ghene die doet dat quaedt is*; want de reden, dieder by-ghevoeght wordt, schijnt die uytlegginghe te bereyssen: *Want de Overheydt en is geen schrick den goeden wercken*, dat is, die goede wercken doen, over een stemmende met hare beveelen, *maer den quaden*, dat is, die quade ofte contrarie wercken doen: Want de Overigheydt, die den Apostel seydt van en onder Gode te zijn ghestelt, en beschrijft hy anders niet, als de welcke doen, het ghene oprecht en goet is, of die goede wercken doen, ghelijck men uyt-druckelijcken sien kan, vers. 3. 4. Die hem, segh ick, soo teghens de machten steldt, dat hy daer mede *selfs de Ordinantie Godts wederstaet*, dat is, daer door 't ghebeidt en bevel van Godt selfs, wiens plaetse sy bewaeren, wederstreeft, ende alfoo door't wederstreven oft teghenstaen, rechtvaerdighe straffe (want soo soude ick het orgeneel woordeken uytleggen) over sijnen hals haelt.

De tweede reden is, om datse, haers Ampts halven, Godts knechten, of Publijcke dienaers zijn.

1. Van Godt onderwesen, oft ten minsten van Gods-wegen met sodanige macht ghewapent, met dewelcke sy de ongehoorsame mogen straffen, alst den noot vereyscht, *want sy draghe het Swaert, ende dat niet te vergeefs* vers. 4.

2. Met die wille begaeft, *datse daer op geduerighlijcken uyt zijn, datse de goede beschermen, ende na waerden beloonen*, vers. 6.

[152]

also dat de Apostel uytdruckelijck seydt: *sy en zijn geen schrick den goeden, maer den quaden*, vers.

3. De Godtvruchtighe *behalen Lof*, dat is, *bescherminghe van haer*, in't selfde vers, *Sy zijn Godts Dienaers u ten goede* vers. 4. ende *wreackende Dienaers Godts, tot straffe den genen, die quaet doen*, in't selfde vers. Hier uyt meyne ich machmen met recht aldus besluyten:

De Opper-macht, die niet en is dan van Gode, die van Godt oft onder Godt ghestelt is, die Godts knecht en publijcke dienaar is, ten goeden alleen den goeden, ende ten schrick alleen den quaden, diemen moet onderdanigh zijn om der conscientie wille, ende niet alleen om den gramschap, dewelcke wie dat wederstaet, de ordinantie Gods selfs wederstaet, ende op hem haelt sijne rechtvaerdighe straffe en verdoemenisse, die mach een Christen met goeder conscientie aennemen, ende toestaen,

Maer de Opper-macht der Overheden is soodanige macht, Ergo, &c.

't Eerste deel van dese reden, hoe-wel het klaer genoegh is door sich selven, sal nochtans bekrachticht worden, by aldien wy overwegen, wat daer tegens placht inghebracht te werden vande gene, die houden dat een Christen ongehoorloft is, het Magistraets-Ampt te bedienen, soo veel wy tot noch toe hebben komen vernemen.

Voor eerst, segghense, ist seecker, dat de Apostel hier spreeckt van de ongheloovighe
[153]

machten, als de machten der Heydenen; om dat doen ter tijdt, insonderheydt onder den Romeynen, anders geen en waren.

Antwoort. Ofmen dat al schoon toestont, soo en wordt nochtans de kracht van 't eerste deel niet wech genomen; want of de personen gheloovich of ongheloovigh zijn, dewelcke eenige macht hebben; Wat doet dat tot het Ampt, daer toe eygentlijck gheloof en ongheloof niet en gheven?

Ende waerom soude een Christen by gelegentheydt niet het selfde mogen doen, dat een Heyden doet, als sulckx de Goddelijcke wille, ende de Wetten Jesu Christi niet teghen of onbetamelijck is; gelijk het openbaer is dat den Apostel niet dierghelijckx de machten hier toe schrijft: veel eer soude het tegendeel daer uyt kunnen besloten werden, by aldien den Apostel sulcke groote dinghen den ghenen toeschrijft, die Heydenen waren, ende vreemt van't geloove Christi, hoe veel te meer en billicker soude hy den Christenen die dinghen toegheschreven hebben? Doch ick segghe:

Ten tweeden, dat het wel seecker is, dat doemaels onder de Christenen, de Overheydt noch geen plaetse en hadde, maer daer uyt en volght niet, dat den Apostel anders nergens op gesien heeft als op de personen, die doen ter tijt het Magistraets Ampt bedienden, of op het Ampt, voor soo vele het van haer bedient wierdt. Want wat reden, bid ick, bestaet slechts waerschijnelijck, ick swijghe dwinght ons, om dat te gelooven? ende dit is nochtans den steen, daer die luy-

[154]

den schier altemael aen stoten. Het teghendeel kan (mijns oordeels) niet donckerlijck bewesen werden, te weten, dat den Apostel de Opper-machten hier niet en heeft aengemerckt, voor soo veelse in die, of in die persoon plaetse hadden, noch de bedieninghen voor soo veel sy van dese of ghene doemaels bedient wierdt; maer alleenlijck als soodanige, dat is, door soo veel sy Opper-machten en bedieninghen waren, van Godt tot dienste van het menschelijcke gheslachte ingestelt, ofte geordineert, 't zy sy wel en soo't betaemt, 't zy sij qualijck bedient wierden: Overmits den Apostel oordeelt, dat den aert en voortreffelijckheydt van't Ampt selfs soodanigh in sich selven is, datmen ten dien opsichte, alle den genen die't opgheleydt is moet onderdanigh zijn ende ghehoorsamen. Mijne redenen zijn dese:

Eerst, om dat wy sien dat den Apostel hier ter plaetse sommige dinghen de Opper-machten toeschrijft, die de Heydensche Magistraten, insonderheydt de Roomsche, die doe ter tijdt het opper-ghesagh hadden, met geen recht toe-ghe-eygent konden werden, en welcke dinghen, ten zy mense van de machten selfs, voor soo veelse in haer selven nae haer natuere aengemerckt worden, verstaet, den Apostel lichtelijck van valscheyt soudent overtuyghen kunnen, te weten, als hy seydt, dat de Overheden *niet en zijn tot schrick den goeden, maer den quaden*. Want wat de Overheden, die doemaels onder de Romeynen ghebiedt hadden, waren die niet tot schrick, ick en segge niet den goeden,

[155]

maer den alderbesten? wat sullen wy dan van *Nero*, diemen ghelooft dat van Paulus ergens eenen Leeu genoemd wordt, seggen, als oock van andere Monsters onder den volcke? ende op dat niemandt en meyne, dat de persoonen van de wetten, die doe onderhouden wierden, ende nae den welcken men eyghentlijck leven most, onder die regieringhe moeten onderscheyden worden, en waren de Overheden, oock volgens hare wetten oordeelende, niet tot een schrick der Christenen, anders de onnooselste, ende heylighste van alle menschen, ende doende alle 'tgene volghens hare Burgher-wetten, sonder overtredinghe van Christi geboden, moste gheschieden? konde den Apostel doe seggen, *soo ghy wel doet soo sult ghy lof van haer halen?* Voorwaer, by aldien yemant dese dinghen aendachtelijck over leydt, het isser soo verre van daen, dat hy soude gelooven (nae mijn oordeel) dat den Apostel hier ter plaetse handelt vande heydensche machten, als soodanighe, voor soo veelse nu hare Burgherwetten houden, die niemant en mocht over treden, dat hy hem in't tegendeel lichtelijck sal laten wijs-maecken, dat hy spreeckt van de machten, niet ghelijckse voormaels waren, maer soose wesen mosten, dat is, wel gestelt, volgens den aert ende ooghwit van het Ampt selfs, ende soude schier segghen, Christelijcke machten. Want wat macht is dese eertijts waerdigh gheweest, nae dat de Christelijcke Religie heeft begonnen d'overhant te nemen, by aldien niet de Christelijcke? Voorwaer of dese wast alleen, of daer

[156]

en was schier anders gheen, van de welcke tot een Christen soude kunnen gheseyt werden, ghelijck hier den Apostel doet, *wilt ghy voor de macht niet verschricken, doet dat goedt is*.

Ten anderen, om dat wy sien, dat den Apostel alle de Christelijcke Knechten beveelt, datse hare Heeren ghehoorsaem zijn, datse hem niet en dienen na den schijn, maer ghewilligh, datse dat alleenlijck doen met dese reden, om datse Heeren zijn, niet eens daer op lettende, ofse Heydenen, of gheloovighe, ofse billicke, of onbillicke, ofse goedertier, of hart waren. Jae den Apostel Petrus gebiedt de Huysknechten, 1. Pet. 2. 18. datse haren Heere onderdanigh zijn, met alle vrees, niet alleen den goeden en billicken, maer oock den quaden, harden, en strengen. Hy wilde dat alleen den titel van heerschappije, en autoriteyt van Godt, onder't Joodtsche Volck wel goet ghekent, maer vande Heydenen selfs, tegens 't recht der natueren in-ghevoert zijnde, ghenoech soude zijn om schuldige gehoorsaemheyt te bewijzen. Ende desen titel van Heere, bleef oock selfs onder de gheloovighen, ghelijck wy te vooren bewesen hebben, uyt 1. Tim. 6. vers. 2. Waermede meer andere plaetsen over-een komen. Waerom en soudent doch hier de selfde reden niet ghelden, hoe-wel doe-maels noch gheen Christen Magistraten waren? overmits 't Magistraetschap anders niet en is, als een uytghebrechte heerschappije; ende 'trecht der Overheys over hare onderdanen, veel vriendelijcker,

[157]

sachter, en soeter is, als wel was 't recht der Heeren over hare Knechten. 't welck soo waerachtigh is, dat den naem van *Heer* eertydts leelijck en hatelijck was, ende dat die ghene, die koningen, Princen, en Oversten waren, en Vaders des Vaderlands niet alleen weygherden soo geheeten te worden, maer dien titel van *heere* gantschelijck verfoeyden en verachteten, op dat sy niet en soudent schijnen knechtelijck te ghebieden, maer vaderlijck te regeeren.

Ten tweeden, soo segghense op 't eerste deel, dat het ghevolgh niet goet en is, om dat het meestendeel steunt op de manieren van spreken, *dat de Opper-machten van God zijn, datse van Gode en onder Gode ghestelt zijn, datse een seker ordinantie Gods zijn, &c.* te weten als of daer uyt volghden, dat de Machten van Gode, als den Autheur, voortghekomen zijn, of datse met de goddelijcke wille over een komen; naedien die manieren van spreeken verstaen konnen werden, alleen van Godes voorsienige toelatinge en bestieringe, om dat Godt die Machten onder het Menschelijcke gheslachte toelaet, ende ten besten vanden zijnen, ende het gantsche menschelijcke gheslachte bestiert, na zijn wijsheyt, hoewel hy de selfde niet en heeft in-ghesteldt noch voor goet ghekent: Even al eens, ghelijck hy de Moordenaers en Tyrannen altemets ghebruyckt, ter eeren van zijnen naem, ende ten besten vanden zijnen, hoe-wel hy noch de Moorderije, noch Tyrannije, eenigsins wil ofte toestaet.

Antwoort, Of dese manieren van spreec-

[158]

ken, van Gode zijn, van, of onder Godt gheordineert zijn, alleen van eenighe bloote toelatinge Godes erghens inde H. Schrifture verstaen werden sie ick dat eenighe niet sonder reden in twijffel trecken, dewelcke hier vanden Apostel, soo dickwils, ende so dicht op malkanderen ghebruyckt werden, zijn wichtigher (mijns oordeels) dan datse soo soudent verstaen werden, insonderheydt nae dien den Apostel niet slechtelijck en seydt, dat de Machten van God zijn, maer *datter gheen Machten en zijn dan van Gode, Item, dat de Machten, dieder zijn, onder Godt gestelt ofre gheordineert zijn &c.*

Doch op dat wy alleen uyt bloote maniere van spreeken, de welcke dickwils wonderlijck verandert de kracht van't Argument niet en schijnen te halen, soo antwoorden wy, dat dese maniere van spreken noch vande bloote toe-latinghe, noch oock vande voorsienighe bestieringhe van't ghene dat toe-ghelaten wort, hier ter plaetse verstaen kan worden. De reden is:

Eerstelijck, om dat by aldien den Apostel, om be bloote toelatinge Godes, en voorsienige bestieringe, geseyt hadde, dat de Machten niet en zijn dan van Gode, beter en met meerder recht soude hebben konnen seggen, datse van den Duyvel zijn, om dat Godt de selfde uytdruckelijck verdoemt, ende zijne Christenen verbiedt; ghelijck dese luyden houden: ende by een Christen meer ghelden moet het uyt-ghedruckte verbodt Godes, ende verdoemenisse, als de bloote toelatinge en bestiering. En dien volghens, ghelijck

[159]

Hy op dat fundament, om datse van Godt zijn, alle zijn vermaningen bouwt soo soude hy hier op, om datse vanden duyvel zijn, veel beter af-maningen en waerschouwinghen hebben konnen bouwen.

Ten tweeden, om dat dat selfde, dat de machten van Gode zijn, tot een fundament vanden Apostel gheleyt wordt, waer op hy zijn besluyt, of vermaninghe, aldus buyten alle verschil zijnde, fondeert ende bout: Soo moetmen dan die machten van herten ghehoorsamen, niet alleen om der gramschap, maer om der Conscientie. Maer hoe sluyt dat doch, by aldien de machten van Godt te zijn, &c. beteekent datse van Godt worden toeghelaten en bestiert tot onsen besten, kan op dat

fondament so een besluyt of vermaninghe ghebouwt worden? gheensins. Anders soudemen met even groot recht moghen besluyten, datmen de Moordenaers, conspirateurs, oproerighe, jae oock den Duyvel selfs, van herten most ghehoorsamen om dat God dickwils der gener en deser macht over ons toe laet, ende alle hare wercken tot onsen besten bestiert. Ten anderen salmen met soo grooten recht moghen besluyten, dat de Magistraet, conscienties halven, ghehouden is haren onderdanen te ghehoorsamen, de Ouders hare Kinderen, de Heeren hare Knechten, de Mannen hare Vrouwen, te weten, soo wanneer Godt alleen toelaet, dat de onderdanen, de Kinderen, de Knechten, de vrouwen, met gewelt hare Magistraten, Ouders, Heeren, &c. vermeesteren: ende dien-volghens, dat de

[160]

Magistraten, Ouders, Heeren, Mannen, nimmermeer gheoorloft is eenighe ghelegghentheydt oft te soecken, ofte waer te nemen, (hoe-welse haer schoon voorkomen) datse hare macht weder krijghen, ende die rebellen ende wederhoorighe met een verdiende straffe straffen, oft ten minsten haer wederom onderwerpen. Wat kanmen onwaerdigers en slechters bedencken?

Ten laetsten, salmen van ghelijcken moghen besluyten, datmen haer niet en mach wederstaen met woorden, dat is, datmen de Machten, als soodanighe, niet en moet berispen, verdoemen, ofte teghensprecken, als ofse opentlijck streden teghens al de Wetten Christi. Want die toelatinghe of voorsienighe bestieringhe en maecken niet, dat die machten te bedienen, laten soude (en dat een seer groote en seer schricklijcke) sonde te zijn: noch brengen niet te weghe, dat ick die niet en mach wedersprecken, berispen, en wederlegghen; om datmen anders geen sonden en soude moghen berispen, nae dien Godt alle sonden toelaet, ende voorsienighlijck bestiert. Seght ghy dat hier soodanighe wederstant niet verstaen en wort dat sult ghy sonder eenige reden seggen. Want waerom sal [d]e toelatinghe en voorsienighe bestieringhe te weghe brengen, dat ick haer niet en mach wederstaen metter daet, daerse nochtans te weghe sal brengen, dat ick haer niet en mach wederstaen met woorden, insonderheydt indiender misschien geen grooter, ghevaerlijcker, ende schadelijcker wederstant kan zijn, als soodanighe wederstant,

[161]

die met woorden geschiet: Daerom ist van noode datmen seydt, dat dese manieren van spreecken wat meer inne hebben ende te kennen gheven, als soodanighe toelatinghe en voorsienighe bestieringhe, op dat de reden van den Apostel hare kracht behoude: doch dan behoutse die alderbest, soomen dese manieren van spreecken soo verstaet, als wijse uytgheleydt hebben. Want alsoo en is een Christen-onderdaen nimmermeer geoorloft, met woordt oft daedt die te wederstaen.

Ghy sult misschien segghen, wanneer de machten geseydt worden van Gode te zijn, ende van Godt gheordineert te zijn, datter dan niet verstaen wordt soodanighe toelatinghe en voorsienighe bestieringhe, als nu aenghewesen is, maer daer-en-boven oock Godes wille, deur de welcken hy de machten, de welcke hy nu in de Wereldt vindt, hoe-welse anders in haer selven quaedt zijn, niet en wil wech-nemen, maer laten, ende bestieren ten besten eynde, ende datmen de selfde daerom ghehoorsaemheydt ghebidt en voorschrijft te bethoonen.

Antwoordt. Hier uyt soude wel volghen, datmen de Opper-machten moet ghehoorsaem zijn, om dat Godt wil ende ghebidt datmense ghehoorsame, maer dat sal niet volghen, datmense ghehoorsaem moet zijn, om datse niet dan van Godt en zijn.

Ten anderen, by aldien men hout dat dese manieren van spreecken te ghelijck te kennen gheven soodanighen Goddelijcken wil,

[162]

soo salmen moeten seggen, dien wille Godes ghestelt zijnde, of dat niet-te-min 't Magistraets Ampt te bedienen sonde is, of dat het niet meer sonde is. Seydtmen 't leste soo machmen niet seggen, dat een Christen ongeoorloft is 't Magistraets Ampt te voeren, maer dat hy dat nu mach doen sonder sonde. Seydtmen 't eerste, soo blijven de selfde zwarigheden, die te voeren aengheroert zijn: ende by namen dese, dat het een Christen dan gheoorloft is, jae van plichts halven schuldigh is, die machten, als alle minder sonden, jae veel scherper te bestraffen, berispen, en verdoemen, als onbillick, en tegens de Wetten Christi, midtsgaders de wille Gods, strijdigh zijnde, ende die een Christen t'allen tijden moet vlieden en verachten. Welcken wederstant of sy niet wel het selfde zy, ofte daer van verstaen kan worden, 'twelck Judas noemt *de heerschappije verachten*, ende Petrus, *de heerlijkheden lasteren*, soude ick te bedencken gheven, by aldien so grooten, zwaren, en schrickelijcke sonde konde, jae ghenoech konde ghelastert worden. Ick en twijffe altijdt niet, of dese meninghe is seer bequaem, om het schuym van't geboefte moedt te

geven, ende tegens de Magistraten te verwecken als onheylige usurpateurs vande heerlijkheden. Ten sal oock niet helpen soomen seydt, datmen haer nochtans niet en magh wederstaen. Want wie sal dat ghevolgh of sien, of verstaen? wie sal dat den hoop, die den staet soeckt te veranderen, konnen wijs maken? Ten hooghsten sullense besluyten, soo wy

[163]
sondighen met soodanigh wederstaen, de Overheydt sondicht mede, met sich teghen ons te stellen, om dat sulckx haer niet meer gheoorloft is, dan ons. Ende by aldien wy met wederstaen ons de straffe, jae verdoemenisse, op den hals halen, sy halen oock niet minder de verdoemenisse over haren hals, met ons te straffen, ende macht over ons te gebruycken. Soo ist dan ghelijck op. Siet eens wanneer den toom van de Publijcque machten, als onrechtvaerdighe onwettelijcke, ende van Jesu Christo verdoemdt, eens wort los gelaten, leyder Godt! Hoe wilt ghestelt zijn? Ist wel waerschiynelyck, dat de Christelycke Heligie, die altijd sorghvuldigh de sonde placht te stutten en weer te houden, soo een zwaer ghevaer, een deure soude hebben willen openen, en occasie gheven, om soodanighe groulijckheden te bedrijven? Goede God, waer wordt men heenen gheruckt?

Seght ghy vorders, by aldien Paulus segghen wil, wanneer hy schrift dat de machten van Godt zijn, dat de selfde van Godt den Autheur selfs zijn voort gekomen ofte inghestelt, dan ist van noode dat hy segghen wil, dat be selfde inghestelt zijn door een gesproken of gheschreven woordt, doch dat en blijkt nerghens niet. Ergo, &c.

Antwoort. Eerst, het kan ende moet ons, genoegh wesen, dat Paulus seydt datse van Godt, ende niet dan van Gode en zijn: waerom dat den Apostel sulcx geseyt heeft,

[164]
en staet ons niet toe te segghen; dat hy de waerheydt geseyt heeft, daer aen en kanmen niet twijffelen.

Ten anderen, van de Joodtsche machten ist seker, datse van Godt den Autheur zijn voort ghekomen, ende door een uytgedruck te Goddelijcke uytspreecke zijn inghestelt gheweest. 't Is niet ghenoech, dat ghy seght, datse van Christo, met de gheheele republijcque, zijn wech genomen en afgheschaft. Want ofse wech genomen zijn, voor soo vele die republijcque de Joodtsche republijcque was, die Godt sulcke en sulcke Wetten hadde ghegeven, nochtans en zijnse niet t'eenmael wech ghenomen, soo langh en voor soo veel die republijcque simpelick noch een republijcque was, om dat het onmoghelijck is, dat een republijcque of zijn, ofte lange bestaen kan, sonder machten.

Daer uyt ick ten derden besluyte, soo veel belanght alle andere machten, uytgenomen de Joodtsche republijcque, voor soo veel in de selvighe van Godt selfs uytdruckelijck de machten zijn inghestelt gheweest, dat het niet van nooden en is, dat wy een van beyden segghen of meenen, dat de selfde of mondelinghe of schriftelijck zijn inghestelt, ende alsoo van Godt den Autheur haren oorsprongh hebben; maer dat het ghenoech is soo de selfde, alsse nu waren, van Godt selfs zijn voor goet gekent, ende van den Apostel, die niet dwalen en kan, gheseydt worden *van Gode te zijn*. Ofte by aldien men meent, dat men dat verscheydentlycke soude konnen uytleggen, wy houden ghenoech te zijn, dat

[165]
Godt de Menschen alsoo gheschapen heeft, datse anders niet leven en kunnen, als in een versamelinghe, jae wil datse in een societeyt of versamelinghe leven, in een versamelinghe seggh ick, niet die wilts en woest is, in de welcke niemant nae een anderen vraeght, die niet beestachtigh en is, daer elck een doen magh wat hem lust, en ghelieft: maer die menschelijck, burgherlijck, gheschickt en ghereghelt is, in den welck men eerlijck, rechtvaerdighlijck, betamelijck, ende Godtvruchtigh magh leven. Want dese gheleghentheydt, in de welcke de menschen gheschapen zijn, is als een stilswijghende Wet Gods, de welcke ghebidet datter Opper-machten onder haer zijn, dewelcke sy niet en ontfangen, leeren, of lesen, maer uyt de natuere selfs halen, leeren, uytdrukken: tot de welcke sy niet geleert, maer ghemaect, niet onderwesen, maer geboren moeten gheseydt worden. Want het is onmoghelick, dat soodanighe versamelinghe, sonder seeckere en vaste regulen, soude konnen bestaen. Doch daer regel plaetse heeft, daer moet nootsaekelijck onderwerpinghe, dat is, hoogher en lager plaetse hebbe; ende dese en kan niet duersaem zijn, ten zy de ghene, die Opperste zijn, dwinghende macht hebben door de welcke sy dien reghel ongeschonden behouden en beschermen. Ende ten desen opsicht heeft den Apostel, met het aldergrootste recht, moghen seggen, *dat alle de machten niet en zijn dan van*

Gode: ende soo langhe dese menschelijcke conditie duert, soo langhe moetmen ghelooven, datter een

[166]

seeckere Wet van Godt, als mondelingh inghestelt, noch duert, de welcke de Opper-machten ghebiecht te zijn; ende dat Christus de selfde van de Christenen niet en heeft ofte konnen, ofte moeten wech nemen; ten zy men segge, dat hy de menschelijcke conditie t'eenemaal heeft willen veranderen, ende ober al een gemeene confusie en ongheregeltheydt heeft willen invoeren. 't Welck verre van ons zy, dat wy van onsen alderheylighsten Heere soudē dencken.

Daer uyt blijktt, dat de Opper-machten plaetse mogen, jae moeten hebben, niet minder onder een Christelijcke vergaderinghe, als eenighe andere: om dat de Christelijcke vergaderinge niet af en laet menschelijck te zijn. 't Is wel seker, dattet onnoodigh is, datter eenige dwingende macht gestelt werde, onder den gene die nae Christi Leere leven: (want die van selfs weldoen, die ist niet van noode, voor soo veelse soodanigh zijn, in te houden oft te dwingen, om hare schuldighē plicht nae te komen:) doch naedien de Christen 1. in't midden vande quade en ontrouwe verkeerē, die buyten twijffel, ten syse door vreesse van de straffe bedwongen en binnen de palen gehouden worden, alle ordre sullen dan verwerren. 2. Nadiense oock selfs niet al volkomen en zin. 3. En sooder eenige goede zijn, door verandering van gemoet, quaedt en onvroom konnen worden, en niet selden (gelijck als selfs de Christelijcke Religie leert, ende als de ondervindinge Helaes! meer als eens geleert heeft) de quaetste werden, of ten minsten vry booser als d'ander:

[167]

soo isser geen Reden, waerom men ghelooven moet, dat de Opper-machten niet soo wel onder haer, als onder andere menschen soude moghen, jae moeten plaetse hebben: ende dese sake werdt niet weynigh daer door bevesticht, om dat wy sien, dat Christus niet alleen niet wech genomen heeft de Vaderlijcke macht uyt den huysghesinne, hoewel hy de selfde wat gematight heeft: maer oock selfs de macht der Heere gheheel (hoewel sijn alderheylighste Wetten onderworpen) onder haer gelaten heeft, die nu tot den gheloove bekeert ende Christenen geworden waren. Want daer uyt kanmen met gelijcken, by aldien niet met grooter, recht besluuten, dat veel meer de Opper-macht, gheheel en ongheschonden van hem is ghelaten gheweest, sonder dewelcke het niet en kan gheschieden dat soo een menighe van huysghesinnen behouden soude blijven, of schier een ooghenblick bestaen konnen: ten zy men wil, dat van Godt alle daghe mirakelen geschieden.

Tegen 'tghene wy nu gheseyt hebben sult ghy missch[i]en inbrenghe de plaetse 1. Pet. 2. 13. alwaer Petrus de Overheydt noemt, *een menschelijcke ordinantie* 't welck niet en schijnt dat den Apostel soude gedaen hebben, by aldien hy gheloofd hadde, dat de selfde van Godt den Autheur was voort-gekomen.

Antwoordt. Doch in dese plaetse en staet niet met allen, waer uyt men eenige vastigheyt soude konnen halen, om het teghendeel te bewijzen. Want 'tzy men door de *Ordon-*

[168]

nantie verstaet de personen selfs die de burgherlijcke Regieringhe beschicken; 't zy de Burgerlijcke bestieringhe selfs, soo en isser geen rede die bewijst datse menschelijck van den Apostel genoemt worden, om datse van de menschen selfs zijn voortgekomen, of bedacht, (het teghendeel is van de Heydenen selfs geloofd ende staende gehouden.) Want sy konnen *menschelijck* geseyt worden, eens deels; om dat de personen die doemaels in Regieringhe waren, door het Woordt des Euangeliums noch niet *wederboren, noch gheen nutte creatueren gheworden en waren*, ende alsoo als boven de menschelijcke conditie noch niet verheven en waren. Soodanighe daerom inde H. Schrifture doorgaens ghenoeemt worden Menschen-Kinderen, Vleesch, Werelt, ende die leven nae't leven des werelts, &c. ander deels, om dat de bestieringhe van de Burgherlijcke Regieringhe sel[f]s alleen besich was in menschelijcke dinghen, die den Menschen, voor soo veelse een Burgherlijck en Menschelijck gheselschap onder haer maecken, aengaen. Want doemaels en beschickten de Koningen en Oversten anders niet, als 'tghene den onderdanen belanghde, voor soo veelse onder haer, met onderhandelingen, verbanden, verdragh, ende andere burgerlijcke handelighen, die bloot menschelijcke handelighen waren, (dat is, die de menschen als een bloot mensche, in een geselschap levende, oeffenen kan) besich waren: doch soodanige ordinantien worden onderscheyden van de Goddelijcke, naedien de Koningen geen goddelijcke ordinantien ma-

[169]

ken, maer van Godt ontfangen, ende alsoo en zijn't niet de hare oft menschelijcke, maer Goddelijcke ordinantien.

Ten derden, segghense op 't eerste Lidt: Wanneer de Magistraet van Paulo ghenoeemt wordt een knecht of dienaer Godts, datmen daer uyt niet en kan besluuten, dat het ghene sy doet als Magistraet, naer het bevel Godts doet, ofte met Godes wille over-een-komt: Maer dat het gheschieden kan, dat sy met dien titel verciert wert, om datse God dient, ende God haer gebruyckt, als een dienaer, om te verrechten, 'tgene hy wil. Even al eens, als hy de Duyvelen voormaels ghebruyckt heeft, om Hiob te versoecken, Pilatus, om Christum te kruysigen, Nebucadnezar, om 't Jootsche volck te quellen, en gevanckelijck te houden.

Antwoort. Datmen op dese wijze uytlegge 'tgunt van de Magistraten geseyt wort, wanneer de Magistraet een dienaer en knecht Godts ghenoeemt wordt, en lijdt het ander woort *Leitourgos*, dat den Apostel gebruyckt in sijne spraecke, niet; insonderheyt soomen daer by voeght, 'tghene daer by staet, *daer toe gheduerighlijck arbeydende*, want dit woort en vintmen nergens inde H. Schriftuere, ten minsten niet in't Nieuwe Testament toe-ge-eygent, anders als de gene, die eenighe heylige bedieningen van Godt selfs ingestelt en voorgeschreven, of ten minsten met Gods wille in sich selven over-een-komende, bedienen. Siet Act. 13. 2. Rom. 15. 16. en 27. Hebr. 1. 7. 14. Hebr. 8. 2. 10. 11.

Ten anderen, het oogh-wit vanden Apo-
[170]

stel laet het niet toe, 'twelck is, daer uyt selfs, dat de Overheydt een dienaer Godts is, als een bewijs-reden daer niet op te segghen valt, te besluuten en te bewijzen, dat de Christenen daerom de Magistraten van herten moeten gehoorsaem zijn, niet alleen om der gramschap, maer oock om der conscientie wille: Want hy seydt, *daerom moetmen onderdanigh zijn*. Doch by aldien de Magistraet niet anders een Dienaer Godts ghenoeemt wort, ende is, als de Duyvelen doen, die Godt ghebruyckte om Hiob te proeven; of Nebucadnezar, als Godt hem gebruyckte om het wederspanninghe Joodtsche volck te straffen, &c. Voorwaer soo en soude den Apostel sulcx niet hebben konnen besluuten. Want anders, op de selfde wijze ende gelijcken recht soude volgen, dat wy ghehouden zijn te ghehoorsamen, ende dat van herten, de Duyvelen selfs, als Godt den selven gebruyckt om ons te beproeven ende te versoecken. 't Is wat anders, wanneer Godt den Duyvel en eenighe boose menschen gebruyckt om ons te straffen; (ende sy alsoo knechten Godes zijn) wat anders, als hy de Overheden gebruyckt, op dat wy haer ghehoorsamen, en daerom ghehoorsamen, om dat hy sulck en sulcke wercken doet: want in dat gheval moeten wy alles dragen, dat sy ons oplegghen om te draghen: maer in dit gheval moetmen daerom gehoorsamen, om datse ons sulckx en sulcx voorschrijven. Godt gebiedt den Christenen nergens, datse ghehoorsaem zijn sullen den ghenen, die haer vervolghen, straffen, en versoecken, ick

[171]

zwijghe daerom, om datse haer vervolgen, straffen en versoecken: maer hier gebiet hy ons de Magistraet te ghehoorsamen, daerom om datse soodanige en soodanighe wercken doen, die inder daet prijselijck zijn, als de goede lof te geven, ende den quade schande en oneere, ende datse daerom, om dat syse doen, knechten en dienaers Godes zijn: ten ware men seggen wilde, dat de Magistraten daer deur selfs, datse soodanige wercken doen, en den Christenen voorschrijven, haer straffen en versoecken; 'twelck een yeder fien kan ongerijmt te wesen. Wt alle dese redenen volghet:

Ten derden, om dat den Apostel hier de Magistraet niet en noemt een knecht of Dienaer Godts in een soorte van daedt, in sich selven quaedt en leelijck zijnde, doch evenwel die God wil toelaten, ende 'twelck hy rechtveerdighlijck ghebruycken kan, tot een seecker eynde, dat hy voorneemt; maer ront uyt een dienaer Godts, ende dat daerom, om datse die dinghen doet, die in haer selven goet ende eerlijck zijn, dat is, de goede beschermen, en de quade straffen, en datse in 't selfde te doen met alle krachten besigh is: want hy seydt, *daer toe geduerighlijck arbeydende*, niet anders, dan ofse gheduerighlijck Godes plaetse in hadden. Voort by aldien het selfde te doen sondighen is, soo soudemen moeten seggen, dat de Magistraten, wanneerse dat doen, met alle krachten daer toe arbeyden, datse mochten sondigen; ende dat wy haer daerom gehoorsaem moeten zijn, om dat se naerstighlijcke en geduerigh sondighen: het welck voorwaer met recht

[172]
recht het alderongherijmste moet schijnen in yder mans ooghen. Hier uyt kanmen lichtelijck sien, dat het exempel van Nebucadnezar ('twelck sommige seer bequaem houden om dit woordt uyt te legghen) hier niet te passe en komt, ende qualijcken werdt bygebracht; want Nebucadnezar konde Gods dienaer zijn ende genoemt worden, inde maniere van straffen, die Godt door hem in't werck stelde, te weten, voor soo veel hem Godt niet alleenelijck toe liet en stierde, dat hy, nae lust en begheerte, tegen sijn wederhoorigh volck soude woeden, ende het selfde, in de plaetse Godts, alsoo straffen. Hoewel Nebucadnezar vry wat anders voor hadde als het rebelligh volck te

straffen, als te sien is Esaias Cap. 10, vers. 7. Maer oock voor soo veel God bysonderlijck voorghenomen hadde, ende het door sijn Propheten laten aen-segghen, dat hy dat besloten hadde, by aldiense haer niet tijdelijck en bekeerden, datse onder zijn macht als een Goddelijcken Beul (die de quade niet en straft als een Rechter, om datse quaet zijn, maer alleen om zijn ghewin en profijt) soudén komen: ende zijn Jock tseventigh Jaren, om hare groote, en langhduerighe sonden, dulden en dragen: 't welck wat bysonders is in Nebucadnezar als oock inde Egyptische ghevanckenisse. Want Godt hadde wel te vooren sommighe andere uytheemsche Coningen, als sijne dienaers, ghebruyckt, om de sonden van sijn Volck te straffen: doch hy en hadde niet voorseydt, dat het Volck seeckere tijdt van Jaren haer

[173]

onderworpen soudén zijn, ende haer Jock dragen. Waer over wy sien, dat het volck, alsoo verwonnen zijnde, ten eersten gedacht heeft om het Jock van haren halse te werpen, ofte Godt te bidden dat hy het Jock van haer wilde nemen: doch by aldien de bloote toelatinghe en bestieringhe genoeghsaem ware gheweest, dat het volck daerom altijdt ghehoorsaem soude moeten zijn, om dat de gene, van de welcke sy onder slaverny ghebracht waren, dienaers Godts waren, soo soude het de selfde hebben moeten onderworpen blijven, ende nimmermeer dencken haer van de slavernij te verlossen; en dat niet alleen om der gramschap, maer om der conscientie wille: doch dat het verre anders ghegaen heeft, in dier voege dat Godt daer oock niet teghen was, kan het eenigh derde capittel der Rechteren, overvloedigh leeren. Maer in dit exempel van Nebucadnezar, sien wy, datter een besluyt Gods by gekomen is, ende een voorsegginge van't gedaen besluyt, dat het gheschieden soude, dat het volck tseventigh jaren, onder sijn slavernij soude ghehouden worden, ende dien-volghens dat hem voor dien tijdt niet gheoorloft was die slavernij van den hals te werpen. Hier van daen quam de nootwendigheydt om te ghehoorsamen, ende sich te onderwerpen. Doch de nootsaeckelijckheydt om te gehooramen wort noyt by Ezechiël, noch by Jeremia daer uyt ghehaelt, om dat Nebucadnezar een dienaar Godts was, om dat hy de quade straffe; want hy en strafte niet, om dat hyse soude straffen, hy

[174]

en dachte niet minder als dit, overmidts het hem even veel was, of de Joden goet of quaet waren: want hy dacht alleen veele Volckeren, hoedanigh datse oock waren, onder sijn slaverny te brengen. Gelijk Esaias spreeckt, in't 10. cap. vers. 7. Doch wanneer den Apostel hier gebiet dat wy de Magistraten moeten gehooramen, soo gebiedt hy dat, om dat de Magistraet een dienaar Gods is, om dat hy de quaden eygentlijck daerom straft, om datse qualijck doen; ende de goede beschermt, om datse goet zijn. 't Welck niet alleene is, blootelijcke den wille Godes uyt-voeren, maer daer in (datse doet, terwijlse den wille Godts uytvoert) wel doen, als of sy in de plaetse Gods waren: waer uyt inden Christenen ontstaet eene geduyrige nootwendigheydt, om te gehooramen. Doch van dese plaetse is ghenoech gheseydt. Laet ons tot het ondersoek van de ander komen.

De tweede bevvijsreden

Neem ick uyt 1. Timoth. Cap. 2. vers. 2. 3. 4. en luyt aldus: *Soo vermaen ick dan voor al, datmen bidde, en smecke, en verbidde, ende dancke voor alle menschen, ende alle die in hoogheyd zijn, op dat wy een gerust en stil leven leyden, met alle Godtvruchtigheydt ende eerbaerheydt.*

BY aldien de koningen, ende alle die in Hoogheyd zijn, bekeert zijnde tot de Religie en geloove Jesu Christi, eeuwigelijck konnen behouden werden, sonder af te legghen hare Conincklijke

[175]

waardigheydt ende macht, soo en strijdt het tegens de Wetten Jesu Christi niet, dat een Christen het Magistraets-Ampt voere.

Doch de heydensche Koninghen, &c. bekeert zijnde tot de Heligie en 'tgelooove Jesu Christi, konnen behouden werden, sonder hare Konincklijke waardigheydt ende macht af te leggen. Ergo, &c.

Het eerste deel is (mijns oordeels) in sich selven klaer, en wort van niemant teghen ghesproken: Want ick houde voor seecker, dat die ghene die het teghen-deel ghelooven. Het Magistraets-Ampt niet houden ofte reekenen voor een bloote on-volmaecktheydt, ghebreck of faute, dat een Christen Mensche uyt het Rijcke der Hemelen sluyt; maer door soo een zware misdaedt, dat niemandt, sonder seeckere schade en gevaer van eeuwighe saligheydt, het Magistraets Ampt kan bedienen.

Het tweede deel blijkt uyt den text, op dese wijze: Voor dewelcke ons den Apostel ghebidt en vermaent te bidden, op datse behouden werden, en tot kennisse der waerheydt komen, ende dat tot dien eynde, dat wy, onder hare Regieringhe, een gherust en stil leven leyden, met alle Godtsaligheyt en eerbaerheydt, die konnen behouden worden, Koningen blijvende, of sonder de Konincklijcke waerdigheydt af te leggen, nae de bekeeringhe.

Maer voor de heydensche Koningen ghebidt ons d'Apostel te bidden, &c. Ergo.

Het tweede deel staet in den text, want voor de Konighen bidden, is; bidden om ha-
[176]

re behoudenisse, datse behouden werden, ende tot kennisse der waerheydt komen, ghelijck uyt de ondergevoeghde reden klaerlijck blijkt.

Het eerste deel is oock openbaer, om dat den Apostel ons anders te vergheefs soude ghebieden te bidden, jae altemet tegen ons, ende tot onser schade. Want

Eerst, de Konighen en Princen, bekeert zijnde, en konnen ons geen gherust en stil leven beschaffen, by aldiense nae de bekeeringe gheen Konighen blijven, want hoe soudensy dat te wege brengen, hare macht en Authoriteyt afgeleyt hebbende, door dewelcke sulcx moet geschieden?

Ten tweeden, in plaetse van de bekeerde konnen ergheer komen, jae de alder-erghste; vanden welcken het teghendeel maer sal zijn te verwachten: ende alsoo sal't konnen ghebeuren, dat terwijlse onse gebeden van Godt sullen schijnen verhoort te zijn, om dat de Konighen of Princen, daer onder wy leven, bekeert zijn, niet alleenlijck de vruchten van ruste en stilte, die wy uyt de bekeeringe ghehoopt en verwacht hadden, niet en volgen; maer grooter verwarringen en Tyrannijs, mitsgaders grooter wreetheydt; ende dat wy alsoo gheseydt moeten worden verhoort te zijn, teghens ons selven, ende tot onser groote schade.

Wat op dit Argument selfs waerschijnelijck kan gheantwoort worden, en hebbe ick my tot noch toe niet konnen inbeelden. Doch terwijlse ick met dese dinghen besich ben, soo vind ick (ghelijck't altemet ghe-

[177]

beurt) een seeckere exceptie, dewelcke elders duysterlijck voor ghestelt, nu een weynigh naerder in-ghesien, ende van *Theodo. Beza* oock ernstelijck ghenoech verdedicht zijnde, soo ick bevinde, waerdigh schijnt om overwogen te worden, de welcke dese is: Dat in den text niet en staet datmen bidden moet voor Konighen, Princen, &c. dat is, op dat de Konighen, &c. behouden werden, ende tot kennisse der waerheydt komen, ten dien eynde op dat sy bekeerdte zijnde ende Konighen blijvende, ons een gherust en stil leven bestellen en versorgen, ghelijck het Argument of bewijs-reden voor seecker houdt, maer dat dese woorden, *op dat wy een gerust en stil leven leyden*, &c. t'samen konnen ghevoeght werden met het woordeken datter effen voor gaet *zijnde*, op dese wijse, die in Hoogheydt ghestelt zijn, ofte in Hoogheydt zijn, op dat wy een gherust en stil leven leyden, alsoo dat hier zy een beschrijvinghe der Konighen, ende der ghener, die in Opper-machten zijn, genomen van het eynde ende het ooghwit, 't welck sy in haer Ampt te bedienen voor hebben, maer niet het ghene daer wy om bidden moeten.

Dese exceptie, hoe-welse eenighsins de kracht van de bewijs-redenen, soose van ons zijn voorghestelt, schijnen te verzwacken, nochtans verzwackt syse metter daedt niet. Ende daer zijn verscheyden dinghen, om de welcke sy verdacht, ende vreemt van de meeninghe des Apostels moet gehouden werden, ende dat dienvolghens de bewijs-

[178]

reden hare kracht t'eenemaal behout. Want, op dat ick voorbygae, dat *in Overheyt zijn*, anders niet en beteekent, als Overheden, of Regenten, of Princen, en dienvolghens niet wel en schijnt konnen gevoeght te werden, met *op dat* 't welck volght: want wie soude doch soo spreekken, bidt voor Konighen, Princen, &c. op dat wy een gherust en stil leven leyden, dat is, voor Koningen, en Princen, &c. de welcke zijn, op datse ons een gherust en stil leven beschicken? de reden die ons meest beweeght, is dese:

Om dat, nae die uytlegginghe, volghen soude, dat de vermaninge des Apostels niet alghemeen is, of met recht yemandt alsoo soude konnen schijnen, als of hy de Christenen vermaende te bidden voor de saligheyt van de Konighen, ende die in Hoogheydt zijn, die dit ooghwit en voornemen hebben, datse hare onderdanen een gerust en stil leven versorgen; ende dat dienvolghens, de herten der Christenen heden ten daghe in twijffel gelaten werden, ofmen moet bidden voor Konighen en Princen, die dit ooghwite voornemen niet en hebben, maer de Christenen ten Vyere en ten Swaerde vervolghen, oft andersins haer willen onder-drucken. Ende nochtans en twijffele ick niet, of die ghene, die dese exceptie heden ten daghe by brengen, sullen bekennen dat sulcx seer vreemt is, van't ooghwit des Apostels, ende datmen daer gheensins aen mach

twijfelen. Dese bewijs-reden wordt bevestight, door dien *Beza*, om te bewijzen, dat de woorden, *op dat wy een gerust en stil leven leyden*, &c:

[179]

ghevoeght moeten worden, met het wordeken *zijnde*, of *de welcke zijn*, ende niet met het wordeken *bidden*, dese reden by brengt, te weten, op dat wy niet en souden ghelooven dat den Apostel ghewilt heeft, dat wy voor alle Coningen sonder onderscheyt souden bidden, soo wel voor die ghene, die de Ghemeente vervolgen, als diese beschutten en beschermen: nademael wy sien (seyt hy) datmen al-te-met de Vrede der Ghemeente niet beter kan bewaren, als datse Godt bidt teghen de Princen, van den welcken sy onderdruckt wordt. Ghelijck wel te recht de Kerckelijcke Historie onder Julianus ghetuyght, gheschiet te zijn. 't Welck ten deele de oorsaek is, waerom hy't wordeken *Pantas* overset, door het verdeylende wordeken *Allerley*, maer niet door het by-eenversamelende wordeken *Alle*, waer in ick soo verre van *Beza* verschille, dat (na mijn oordeel) dese reden, om het teghendeel te bewijzen, moet bygebracht werden, dat daerom dese woorden niet en moeten ghevoeght worden, met het deel-neem-woort *zijnde*, of *die zijn*, op dat den Apostel de Christenen niet en schijne twijffelhoedigh ghelaten te hebben daer van, of de Christenen bidden moeten voor hare vervolgers; naedien men sulcx leest van Christo uytdruckelijck gheboden te zijn Matth. 5. en de Apologien of bescherm-schriften van Justinus, Tertullianus, en andere duydelijck leeren, dat sulckx van de eerste Kercke onderhouden is gheweest.

[180]

Doch by avontuere sult ghy seggen, dat den Apostel hier, en Rom. 13. dese woorden alleenlijck daer by ghevoeght heeft, als een beschrijvinghe der Coningen, en alle die in hoogheydt zijn, ghenomen van haer ghemeene ooghwit en eynde, tot het welcke dit Ampt streckt, ende sy alle, ten minsten eenighsins, te kennen geven, maer Godt alle tijt voor heeft. Diergelycke beschrijvinghe is by Petrum, 1. Petri 2.

Antwoort. Ja daer uyt besluyt ick aldus: soomen ghelooft, dat den Apostel hier de Overheden beschrijft, volgens het ooghwit van haer Ampt, ende ons ghebidt te bidden voor alle menschen, ende dienvolghens oock voor alle Coningen, ende die in hoogheydt ghestelt zijn, dat dan een van beyden moet wesen, of dat die beschrijvinge te vergeefs altijd ghebruyckt is vanden Apostel, wanneer d'Apostel als met die reden den Christenen wilde aenraden, datse voor alle Coninghen, &c. souden bidden, om datter weynige jae schier gheen waren, de welcke dat Ampt, soo als het behoorde, bedienden, ende dat dien volghens de Christenen altijd onseecker ghelaten werden, ofse bidden mosten voor Coningen die tyrannen en usurpateurs of geweldige inkruypers zijn, die dat Ampt niet en betrachten, ende dickwils niet minder als dat ooghmerck voor hebben. Of by aldien dat niet waarschijnlijk en is, ghelijck alst gheensins waarschijnlijk moet schijnen, datmen dan seer bewijselijck jae schier oogen-schijnlijk, mach besluy-

[181]

ten, dat den Apostel met dese woorden *op dat wy een gherust en stil leven leyden*, niet eygentlijck beschreven en heeft de Coningen en die in hoogheydt zijn: maer het eynde en oogh-wit willen aanwijzen, waerom de Christenen voor de Coninghen, &c. bidden moeten, op datse, te weten, die Coningen en Princen, Christenen worden, ende dat sy alsoo die vrucht, die de Heydenen doe ter tijt of niet en konden, of niet en wilden beschaffen, den Christenen souden beschaffen: want niemant vande menschen kan, en wil die vrucht beter beschaffen, als een Christelijck koningh. Doch by aldien nochtans yemandt niet te min gelooft of meent, da dese woorden vervaeten een beschrijvinghe der ghener die in Hoogheydt zijn, soo moetmen voorwaer (mijns oordeels) stellen, dat den Apostel die beschrijvinge ghebruyckt heeft, dat hy met de selvige, als met een scherpen prickel, de Christenen aenporren soude om te bidden voor Coninghen ende Overheden, op datse Christenen soude werden, om dat dan die vrucht van haer Ampt, van het welcke die beschrijvinge is genomen, veyliger en seeckerder van haer konde ghehoopt werden. Doch dat het een Christen niet onbetamelijck en is, yetwes sulcx te bidden ofte hopen, hebben wy in 't voorgaende bewesen. En, ick bidt u, by aldien Godt dat eynde altijd voor heeft door de Coninghen en Princen; ende de Apostelen, alsse van de Coninghen spreekken, nimmermeer anders spreekken, als datse tot dat eynde en ooghwit gantschelijck alle hare handelingen rechten, op

[182]

datse den goeden lof, ende den quaden straffe vergelden, als Rom. 13. gheseydt wordt, op datse alle een gherust en stil leven leyden met alle (Noteert) godtsalighepdt ende eerbaerheydt, ghelijck als hier staet, datse zijn tot wzaecke ben quaedt-doenders maer tot lof den weldoenders;

wat reden isser, waerom een Christen al soodanighe loffelijcke, eerlicke, nootsaeckelijcke ende den menschen profijtelijcke daden niet soudén konnen oeffenen, om dat eynde en ooghwit te verkrijgen? Voorwaer, wanneer de Apostelen seggen, dat dat het ooghmerck is, der Koninghen en Princen, in 't bedienen van haer Ampt, soo doense dat om de treffelijckheydt van haer Ampt te verheffen, ende uyt te breyden, 't welck oock de oorsaeck is, waerom sy noyt anders vande Magistraten spreken, als met eerbiedinge. Ende vele maken heden ten dage dat Ampt soo verachtelijck, afgrijselijck vervloecht, ende schandelijck, datmen schier, voor een eere van't Christendom houdt, 't Magistraets-Ampt niet te bedienen, ende dat het een kenteycken is van een suyver en Euangelisch Leeraer, dat Ampt tegen te spreekén: hoe veel beter soudén sy doen, soose of t'eenemael zwegen, of der Apostelen voet-stappen nae volghende, in plaetse van te berachten en te verdoemen, tselfde presen en voor goet kenden; ofte by aldien sy't niet en wilden prijzen, ten minsten, naer't exempel per Apostelen, afleerden het selfde te berdoemen. Doch van dese plaetse is oock ghenoech gheseydt.

[183]

De derde bewijsreden.

By aldien het een Christen ongeoorloft was het Magistraers Ampt te bedienen, soo ist immers waerschoynelijck, dat het selfde of opentlijck of uytdruckelijck elders van Christo verdoemt soude zijn gheweest, of datter ten minsten soodanige kentekenen soudén zijn gelaten geweest, insonderheydt naedien daer van occasie ghenoech voor quam, daer het selfde klaerlijck uyt konde besloten werden; in dier voeghen, datter niet lichtelijck aen soude konnen ghetwijffelt worden. Doch gheen van beyden is gheschiedt van Christo, jae men vindt niet weynighe, noch slechte teyckenen in't teghendeel. Ergo, &c.

Dit gevolg steunt op desen gront. 1. Dat het Overheys Ampt te bediene, by aldien het ongeoorloft is, geen kleyn, geen bysonder, en geen met de andere doodelijcke sonden ghemeen quaet is, maer een seer groot en zwaer quaet, in sich een ghevolgh en staert van veel en grove quaden en sonden bevattende, dewijle daer aen vast zijn schier ontelbare ongodelijcke, onheylige, wrede, en barbarische daden, diemen houdt van Christi Wetten en Leere seer veemt te zijn, als slaen, dooden, ende andere quaden, die soo veel en soo groot zijn dat gheen schelm-stuck (hoe afgrijselijck dat het oock is) daer by met recht mach bergeleken werden.

Ten tweeden, omdat Christus, ende de

[184]

Apostelen, alle andere doodelijcke sonden in't bysonder, ende met veel woorden, jae niet selden eenighe lichte sonden, die hier mede niet eens te verghelijcken en zijn als met een uytghesteecken vingher aangewesen, en by namen verdoemt hebben, niet te vreden zijnde datse die inden algemeenen Regel van hare gheboden hadden begrepen, ende alsoo insluytelijck verdoemt. Wat? Ist wel ghelooffelijck, dat Jesus Christus, ende de Apostelen, by aldien sy dese sonde voor soo een groote zware en afgrijselijcke misdaedt hadden geoordeelt, dat met duydelijcke ende met soo veel woorden, erghens soudén verdoemt hebben, maer in't tegendeel, als haer groote gheleghentheydt voorquam om het selfde (te weten de bedieninghe van't Overheys Ampt) te verdoemen, soudén sy't met stil swijghen hebben voorby ghegaen? wie sal't ghelooven?

't Is niet ghenoech datmen seght, dat sy het door haren algemeenen Regel, ende wet der liefde verboden hebben; want genomen dat sulcx waerachtigh ware: en waren oock de andere sonden niet ghenoech verdoemt door den algemeenen Reghel, ende Wetten Jesu Christi? En nochtans bindt ghy die schier over-al uytdruckelijck verboden. En soudt niet beter gheweest zijn (op dat ick soo spreeké) dat hy sommige dinghen, ten minsten die licht, of particulier en personeel waren, niet uytdruckelijck berispt en verdoemt hadde, als dit soo grooten schelm-stuck over al on-aengeroert te laten, ende sonder daer op te letten, te laten voorby

[185]

gaen? Insonderheydt, nadien den gemeenen Reghel Christi soo verscheydentlijck verstaen konde werden, alst heden ten dage geschiet, ende dat ondertusschen soo grove sonden, soo langhen tijdt, begaen soude werden, sonder te ghelooven datse sonde is, of met de Leere Jesu Christi over-een-komt.

Ende dit gevolg wordt seer versterckt, door het ander Lidt, dat wy'er by gevoeght hebben, te weten, dat van Christo (wanneer dit Ampt al niet opentlijck verdoemt ware geweest) ten minsten, hier ende daer, soodanighe teekenen soudén gelaten zijn gheweest, daer uyt een

Christen sulcx lichtelijck hadde konnen besluyten, insonderheydt alsser goede ghelegentheden om sulcx te doen voor quamen. By Exempel, als men leest van niet weynige, die't Magistraet Ampt, onder de Heydenen en Joden, bedienden, datse tot den dienst ende geloove Jesu Christi bekeert zijn gheweest, men soude ten minsten eens van d'een of d'ander beschreven vinden, datse onder andere teyckenen van bekeeringhe, alsser altemet vande Euangelisten beschreven werden, oock dit teycken bygedaen hebben, datse 't Magistraets Ampt verlieten ende af-leyden, ofte ten minsten slechtelijck, datse 't Magistraets Ampt niet meer hebben willen bedienen. Doch het is soo verre van daer, datmen ergens vinden soude dat sulcx geschiedt is, dat wy eer het teghen-deel meer dan eens beschreven vinden. te weten, dat de ghene die 't Magistraets Ampt bedienden onder de Joden, voor geloovige en Discipulen Jesu Christi gehou-

[186]

den en bekent zijn geweest, oock alsse in hare Overheyts-Ampt bleven, ende het selfde geensins en verlieten. Soudemen gelooven, dat Christus dat soude toe-ghelaten, of dat d'Apostelen soo soudent ghesproken hebben, soo langh sy dat vervloecte Ampt bedienden, oock nae dat die wet Matt. 5. al gegeven was, waermede men gelooft het selfde Ampt verdoemt te zijn? Van ghelijcken, als Joannes den Dooper, weynigh te vooren, onder anderen de Soldaeten haeren schuldighen plicht hadde voor-geschreven, waer door het Magistraets-Ampt, jae de oorloghe selfs, niet duysterlijck van hem was toeghelaten, als gheoorloft, en ist niet waerschijnlijk, dat Jesus Christus recht anders teghen de sijne, ende de Soldaten, die by hem quamen, soude gheseyt hebben? oft ten minsten, soodanighe teecken ghelaten, waer uyt sy soudent hebben konnen verstaen, wat sijnen wille was, op datse in soo schadelicke en verdoemelijcke dwalinge niet en soudent blijven steecken? Maer hier van leestmen niet met allen gheschiedt te zijn. De selfbe Euangelist Lucas, wanneer hy Corneli bekeeringhe en de doop beschrijft, en soude hy niet met een eenigh letterken oft teycken aenghewesen hebben, dat hy oock sijn hooftmans-schap afgeleyt, en sijnen vorighen stant van leven verandert hadde? nae dien hy nimmermeer de teyckenen van bekeeringe placht achter te laten; ende daer sulcx aldermeest diende, om de naekomelingen te onderwijsen? en soudemen van Sergius Paulus Actor. 13. 7. niet, slechts in't voorby

[187]

gaen, aengheroert lesen, dat van hem, tot den gheloove bekeert zijnde, voor al afgevordert is geweest, dat hy sijn Stadt-houder-schap soude verlaten ofte ten minsten, dat hy dat van selfs afgeleydt hadde? Geen van allen desen is gheschiedt: men vint hier nergens het minste teken af. Voeght hier ten lesten by, Soudt wel sonder bestraffinghe en berispinghe van Paulo beschreven zijn geweest, dat als veertigh Mannen nae sijn leven stonden, die haer nu al over sijnen doot met eede vervloect ende t'samen verbonden hadden, als men leest Actor. 23. Dat hy doe te weghe ghebracht ende ghearbeydt heeft, dat hy daer teghen, door bescherminghe van Soldaten, bewaert soude werden, oft ten minsten dat hy teghent openbaer geweldt door autoriteyt ende macht van den Hooftman over duysendt, die doen ter tijdt 't Magistraet-Ampt bediende, beschermt soude werden? Voorwaer soomen het quaet gheensins mach wederstaen, 'ten soude den ghevanghen Paulo niet geoorloft zijn gheweest, dien t'samen-rottinge vande conspirateurs tegens hem te wederstaen, en diens volghens oock niet aen te brenghen aen den ghene, die 't Magistraet Ampt bediende, ende de welcke konde, wilde, ende moste wederstaen, dat die conspirateurs tegens hem voor namen ende te weghe sochten te brengen: jae daerom soude den Apostel ten minsten berispt, jae scherpelijck berispt zijn geweest.

Te segghen, datmen niet en leest, dat den Apostel de macht der Soldaten, ofte hulpe

[188]

der krijgshsknechten, vanden Oversten gebeden of versocht heeft, dat is voorwaer al te slecht. Want de lagen, die een gevangen mans leven geleyt worden, ende die niet en konnen strecken tot voordeel ofte schade van de publijcke Macht, aen te brengen aen den genen, die de publijcke macht in handen heeft, ende volgens de wetten gehouden is voor te staen: wat is dat anders als de publijcke macht te wapenen, en gewapent aen te roepen tot sijn bescherminghe en verdedinghe? het is wel waer, datmen niet en leeft dat hy duydelijck den Oversten te kennen heeft gegeven, dat hy dese, of die maniere soude gebruycken, dat hy met gewapende hant het geweldt soude beletten, maer dat hy alleen gesept heeft *en staet ghy haer niet toe*. Doch wat is dat in der daet anders te seggen, als siet toe, en draeght sorge, na uwe macht, daer ghy mede begaeft sijt, dat sulcx niet geschiede. 't Is u Ampt en schuldige plicht, soo veel in u is, tegen te staen en sorge te dragen, dat sulcken onbillijcken en schrickelijcken schelmstuck, tegens de publijcke wetten, van die onbesinde menschen niet begaen en werde. Voorwaer, die so veel seyt tegens een Oversten der Krijghsluyden, van den Keyser gestelt zijnde tot bewaringe vande publijcke macht,

men kan niet ontkennen dat die ten minsten indirectelijck de hulpe der soldaten versoeckt. Want, om dat hy den Oversten geen sekere maniere aanwees, op dewelcke hy het quaet soude konnen ontwycken; ghenomen dat den Oversten, nae dat hy de conjuratie ghehoort ende verstaen hadde, de Priesters toe hadde gestaen) (want
[189]

hy en was niet gehouden Paulo toe te staen) ende ondertusschen sich ghenoech met ghewelt van Krijghs knechten voorsien hadde, willende besoecken of yemant yetwes tegens de publijcke Macht soude derven bestaen, ('t welck Paulo niet konde onbewust zijn, dat lichtelijck konde gheschieden) ende de bezworen Joden ondertusschen by haer voornemen ghebleven hadden, wat? soudemen hebben konnen ontkennen, dat Paulus ten minsten indirectelijck versocht heeft, dat den Krijghs-oversten sijne macht dan ghebruycken soude? want datmen segghe, dat Paulus, in sulcken kas, de oversten ende de Soldaten ghepreekt soude hebben, dat hy niet en wilde met gewapender hant door haer beschermt worden, dat hy liever wilde sterven ende gedoot worden, dat moet voorwaer heel ontydigh en met recht ongerijmt schijnen: weerstaet het begin, te laet wordt naemaels de medicijn bereydt, seydtmen in een spreek-woort.

Ick zwijge noch vele andere dinghen, die aenmerckens waerdigh zijn omtrent dese daet, waer door Paulus blotelijck den oversten heeft laten aensegghen, datmen nae zijn leven stont, de welcke krachtelijck te kennen konnen gheven, dat dese daedt in Paulo, scherpelijck berispt soude zijn geweest, ende dat Sint Lucas waerschijnelijck niet lichtsjes berispt soude hebben ghehad, by aldient waerachtigh is dat die luyden meenen. Want dese tsamensweeringe was een soorte van sonde van ghequeste Majesteyt; of ten minsten soo grooten misdaet, die de Auteurs
[190]

aen de uytterste straffe schuldigh soude maken, by aldien de Overste, naedat die hem van Paulo was aengebracht ende ondeckt, na die, ende die aende selfde deelachtigh zijnde, hadde willen vernemen, ghelijck hy hadde konnen, ende van wegghen zijn Ampt moeten doen. Maer seght ghy, den Aposstel heeft daer in wel voorsien, om dat hy hare namen heeft verswegen: quansuys, of dat al seecker was, dat den Apostel haer alder namen gheweten hadde, of soo hyse geweten heeft, daer door dat hy de lagen aengebracht ende ondeckt hadde, niet lichtelijck soude hebben konnen ghedwongen worden, om hare namen te segghen; of soo hyse niet en hadde willen segghen, of hyse niet lichtelijck hadde konnen te kennen komen, uyt Pauli Neve, of Susters Sone, die de lagen selfs ghehoort hadde, ende waerschijnelijck hare namen oft de Autheurs wel kende? behalven dat hy daer nae niet behoefde te vernemen, want de saecke en was niet langer verborghen, maer openbaer, overmidts sy den Priesteren ende Ouderlinghen aenghedient ende ondeckt was.

Maer sult ghy segghen, soo doende sult ghy Paulus schuldigh maecken, om dat hy door dat zijn aenbrengghen, de aenleggers in soo groot ghevaer gebracht, ende alsoo door de Magistraet wraeck ghesocht heeft, ten minsten indirectelijck, ofte van ter zijden. Antwoordt. Dat en volghet gheensins, want (nae mijn oordeel) kanmen uyt den Text besluuten, dat den Apostel te kennen heeft gegheven, dat het Ampt vanden Oversten,
[191]

en der gener die de publijcke macht hadden, toe behoorde te versorghen, dat tegen de selfde met groot ghevaer van vele ontschuldighe vergeselschap, soude bestaen werden. Want ick en gheloof niet, dat Paulus alle dese dingen gedaen heeft, om dat hy zijn leven soude behouden, maer alleen om dat hy zwaerder quaeden soude voor komen, de welcke uyt die boose t'samensweeringe, soose niet hadde ondeckt geweest, waerschijnelijck soudent ontsaen hebben: niet by aldien het ghebeurde dat hy daer door wierdt omghebracht, maer by aldien de publijcke macht in zijn persoon, als in een ghevanghen, door soo een groot schelm-stuck ghequetst ware geworden. Want die sake scheen so grooten staert en sleyp van quaden nae sich te konnen slepen, ende seeckerlijck te slepen, dat den Apostel beter geoordeelt heeft, dat die veertich te samen gesworen, door publijcke macht soudent ondeckt, ende soo 't den noodt soude vereysschen, gestraft worden, als dat de occasie van soo groot een ghevaer, door tijdighe ontdeckinge vande t'samen-sweeringh, niet soude ontrocken werden. Hoe't zy, soo. men seggen wil dat dit altemael groote sonden en misdaden zijn, soo wordt onse reden te stercker bekrachticht, die wy in't begin hebben voorgesteld, te weten, dat het gheensins waerschijnelijck is, dat dese daedt van den Apostel geensins berispt soude zijn gheweest.

[192]

De vierde bewijsreden.

Doch meest teghens die ghene, die t'eenemael alle wederstant, en lichamelijcke straffe een Christen mensche houden ongeoorloft te zijn.

DE meninge, de welcke snoer-recht, en eyghentlijck deur sich selven streckt, tot eene algemeene ontbindinghe en scheydinghe van't menschelijcke gheselschap, die en is onder de Religie Jesu Christi niet begrepen.

Soodanigh is de meeninghe, de welcke stelt, dat een Christen niet geoorloft is, 't Magistraet Ampt te bedienen, soo als wy gheseydt hebben. Ergo, &c.

't Ghevolgh van 't eerste Lidt is klaer, om dat de Christelijcke Religie daerom van Christo gegeven is, op datse tot veele, ja tot alle menschen soude voort geplant worden. Doch by aldiense die dingen in sich begreep, de welcke regel-recht, uyt eygen aert, strecken tot eene alghemeene ontbindinghe, ende verstroyinge van't menschelijcke geselschap, soo en konden sy nu niet geseidt worden ten dien eynde gegeven te zijn. Ergo, &c.

Het tweede Lidt, bewijs ick aldus: Die meninge, die alle, oock de alderschelmachtigste, ende vooste Boeven, die onder een gheselschap verkeerren, en seer ghenegen zijn om het geselschap te verstroyen, ongestraft (oft ten minsten vry van soodanige straffe, die noodigh is om eenigh gheselschap by een te houden) wil hebben, ende ondertusschen

[193]

geen ander bequaem middel aenwijst, waer deur de Schelmen waarschijnlijk konnen belet worden, van een gheselschap en Ghemeente te verstroyen, die streckt, uyt eygen aert en snoer-recht, tot een alghemeene ontbindingh en verstroyingh van 't menschelijck gheselschap.

Doch dit alle beyde doet die meeninghe, dewelcke stelt dat een Christen niet gheoorloft is, 't Magistraet Ampt te bedienen, soo als wy geseidt hebben. Ergo, &c.

'tGevolgh van 't eerste Lidt is door sich selven klaer, want by aldien het met de menschelijcke Societeyten alsoo ghelegghen is, datse sonder straffinge, of vreese van straffe, niet konnen by een blijven, soo volghet nootsaeckelijck, dat die gene, die een algemeene onghestraftheyt (of soodanighe, als wy geseidt hebben) invoert de banden vande menschelijcke Societeyt gaet ontbinden. Doch dat de menschelijcke Societeyt sonder straffe, ofte vreese van straffe, niet en kan by een gehouden werden, is sekerder dan datment behoeft te bewijzen; want men kan niet ontkennen, of daer zijn altyt over al, meer quade, verkeerde, gebreckige, godloose, schelmachtighe, en factieuse menschen, insonderheyt in die tijdt, als vrome en ontschuldige,

Ten anderen, kanmen niet ontkennen, of die worden alle door vreesen van straffe, in alle Landen, als Wilde Beesten, en onghetemde Dieren, binnen de palen van hare schuldige plicht ghehouden, jae sy wordender al naeuwelijcx op vele plaetsen door binnen ghehouden.

[194]

Ten derden, en kanmen niet ontkennen, of die onheylighe en schelmachtighe menschen en is niet moeyelijcker, dan met die vreese van straffe, als met een stadighe Keeten en lastighe Boeye ghebonden, ende ghedwongen te werden: datse dienvolgens vyerighlijcke begheeren, datse van die banden ontslagghen soudren werden, opdatse alsoo vryelijck mochten uytrechten datse willen; baldadelijck ander luyden naem schenden, hare goederen berooven, ende haer leven benemen mochten. Dienvolgens neemt ghy die vreese wech, wat sal't beletten, datse niet als paerden, den toom ontstucken zijnde, verrichten 't gheen sy konnen en willen, ende met groote hopen over al Rennen, tot onderganck en verdelginghe van de Menschelijcke Societeyt? niets, niet altoos. De ondervindinghe, die voor schadelijck te beklagen is, leert sulckx in die plaetsen, daer de touwen van vryheyt maer een weynigh los ghelaten worden, ende die Godt-vergheten Boeve-jacht een weynigh hope heeft van onghestraftheydt, ick gheswijge de soldaten, hoese alles door vyer en Swaert verwoesten.

By aldien yemandt seydt, dat het niet-te-min gheschieden kan, dat soodanighe weerhonden of belet werden, datse alle menschelijcke geselschap niet en verstroyen, ende ontroeren, die moet nootsaeckelijck eenigh ander bequaem middel aenwijzen, waer door sulcx kan gheschieden, of soo langhe hy dat niet en doet, moet daerom ghehouden werden sulcken meeninge voor te staen, die regel

[195]

recht streckt tot ontbindinghe vande menschelijcke Societeyt.

Te seggen, dat het niet van nooden is, een ander middel aen te wijzen, om dat die schelmen selfs ten lesten gedwongen sullen worden, ofse willen of niet, onder malkanderen een gheselschap te maecken, ende de selfde met hare wetten en straffen te bevestighen, dat is voorwaer te vergheefs. Want daer mede wordt bevestight het ghene wy hier seggen, te weten, dat door soodanige meeninghe, de welcke sulcke wetten en straffe verdoemt, reghel-recht, en uyt eyghen aert, alle gheselschap wordt ontbonden, in dier voeghe, datter oock gheen Societeyt, onder de

alber-schelm-achtighste sal konnen bestaen noch plaetse hebben, de wetten van straffe wech ghenomen zijnde.

Ten anderen, genomen dat sp onder malkanderen een ghemeenschap maeckten, dat sullense maecken, wanneerse alle 't overighe geselschap, sonder straffe daer over te lijden, ontroert ende verstroyt hebben, om de wech ghenomen vreesse, waer doorse te voren in ghehouden wierden.

Ten derden, sal die Societeit ten eersten deen Menschelijke Societeit zijn? Voorwaer, een beestelijke en Barbarische Societeit salder konnen ontstaen; maer die is dickwils meer te beklagen, als ofse ghescheyden, ende elck in't bysonder, als Wilde Beesten, door de Bosschen liepen. En wat sal't dan wesen? ten uyttersten sullen die gene, die in een menschelijke Societeit konden leven, gheseydt moeten worden, door

[196]

soodanighe meninghe oocasse ghegheven te hebben, dat soo een wreede en Barbarische Societeit, van sommighe Moordenaers ende Schelmen, nae uytroyinghe van alle Overighe menschelijke Societeit, inghevoert werde. Leyder Gods!

Het tweede Lidt is seecker. 1. Wat het eerste deel belanght, om dat die meninght, de welcke stelt, dat een Christen niet geoorloft is, het Magistraets Ampt te bedienen, dat daerom stelt, om datse niet alleenelijck gheloof, maer oock opentlijck gheleert wil hebben, dat een Christen niet en mach doen die dingen, die tot het Magistraets Ampt behooren: als de boose niet te straffen, of gantsch niet ofte ten minsten niet aen den halse, maer dat hy van alle lichamelijcke, of half-straffe moet ophouden, volgens 'tvoorschrift van de Wetten Christi, soo hy eeuwich behouden wil worden.

Seydtmen, datse niet en stelt, dat het andere ongheoorloft is: Ick antwoorde jae, om datse stelt dat het een Christen ongheoorloft is: stelt ende leert dat het soodanige sonde is, datse met de hope van de eeuwight behoudnisse niet en kan bestaen: 't welck men daerom leeren moet allen menschen ongheoorloft te zijn, soose eeuwich behouden willen werden.

Maer sult ghy seggen, by aldien de gantsche werelt Christenen waren geworden, dan sout anders gestelt zijn, want dan soude geen perijckel te vreesen zijn: want de Societeit en soude niet ontbonden werden, al wasser gheen wet van te straffen.

[197]

Antwoordt. 1. Maer de zwarigheydt is eer de gantsche Wereldt Christenen wordt, nadien het meeste deel van de werelt boeven, en schelmen zijn, ende de Christenen of schier geen en zijn, ofte een seer kleyn deeltjen van de Wereldt. Want daerom hebbe ich dese woorden in mijn reden gevoeght, die in een gheselschap omme-gaen, ende gantsch en gaer genegen zijn om het geselschap te verwoesten: ende dit perijckel is soo groot, dat het niet en schijnt dat de wereldt Christenen kan worden, by aldien dat die meninghe plaetse grijpt. Want als het menschelijck gheselschap ontbonden is, door een alghemeene ongestraftheyt, hoe sal het Christen gheloof en de Religie voortgeplant worden? ende by aldien dese exceptie ghelden soude, soudemen met gelijk recht niet seggen mogen, dat de straffen oock niet noodigh sullen zijn, soo een yeder het recht der natueren volghde, dat is, eerlijck leefde, niemant ongelijck en dede, een yder het sijne gaf? Doch seer wel seyde *Cicero*: Dat een vonnis ofte wet niet ghegeven wordt, als in de Policie van *Plato*, maer als onder het schuym van *Romulus*, dat is, niet onder vreedsame menschen, maer onder een hoop Boeven.

Ten tweeden, genomen, de gantsche werelt leeft nae de Wet der natueren, jae, is nu Christen gheworden, soo stonter evenwel noch perijckel te vreesen. Want die vandaegh een vroom man ende een Christen is, kan morgen onvroom worden, ende van het Christen geloof en Religie af vallen, tot sijne vorighe ongebondenheydt, en onheylig-

[198]

heydt des levens: ghelijck ick houde dat die ghene ghelooven tegen de welcken wy hier handelen. Laet ons dan eens stellen, datter ettelijcke duysenden af-vallen, ja datter maer eenige weynighe af-vallen, doch die schelmachtigh zijn, ende nae veranderinghe trachten ende die uyt eenes anders schade haer profijt halen, 'ksal niet segghen, datter drie of vier slechts af-vallen wat ghelooven wy datter sal gheschieden? Sullen de selfde niet machtigh zijn het gantsche gheselschap te verstoren, verwoesten, ende t'ontbinden, soose niet door vreesse van wederstant ingehouden, ende met seeckere hope van ongestraftheydt ghewapent worden? Wat soudet beletten? Daer is niet aen te twijffelen, of de selfde, de vanden der wetten in stucken gescheurt hebbende, souden in korten tijt ontallijcke zielen de hope van leetwesen, ofte van een beter leven af-snijden, en seer vele, door haer exempel, tot de selfde onheyligheydt des levens ende eeuwich verderf brengen.

Seytmen dat God in sulcken gevalle, door sijne sonderlinge voorsienigheyt haest middelen sal beschaffen, die sie toe, met wat fundament en vastigheyt hy sulcx seyt. Te vergeefs beelde wy ons in ongewoonelijcke remedie alsser gewoonelijke voor de hant zijn. Godt en placht geen mirakelen te doen, dan wanneer alsser die dinge niet en zijn, of ingebreke blijven, die noodigh of bequaem, en genoeghsaem af voorderlijck zijn, tot het selfde werck, dat de mirakelen soudent te wege brengen; want dan gelooftmen het mirakel. Soo lange het niet seker en is, dat Godt niet en [199]

wil, dat het menschelijke geselschap door de Overigheyt, met het zwaert gewapent om te straffen, onderhouden, of van een algemeene verwarring ende onderganck bevrijt werde, so lange laten wy ons te vergeefs voorstaan, dat hy ongewoonelijcke hulpe sal betoonen, om die te bewaren, alsse door de gewoonelijke maniere bewaert en behouden kan worden.

Het tweede deel, is oock waerachtigh ten aensien van't tweede Lidt, want die meninghe en betoont geen ander bequaem middel, waer door de Schelmen en Boeven belet mogen worden van alle gheselschap te ontbinden. Want by aldiense eenighe middelen toont of ghelooft datmense soude kunnen vinden, laetse aenwijzen welcke sy zijn.

Misschien sult ghy seggen, sy raet en vermaent tot lijdtzaamheyt. *Antwoort.* Maer lijtsaemheyt en ist middel niet, dat daer toe dienstig is, maer het selfde dat de ongestraftheyt is, waer uyt dat alle dit quaet sijn oorsprongh neemt. Want die de Overheyt lijtsaemheydt leert, die leert haer met een datse de schelmen ongestraft laten, ende om met een woort te segghen, die maeckt van de Overheyt een gemeen Burger ende onderdaen.

Mogelijck sult ghy seggen, sy verschrickt de Schelmen, met de eeuwige straffe ende goddelijcke verdoemenisse. *Antwoort.* Doch dien schrick en kan niet dienstich zijn, om de onheylige wet-verbrekers God-en-menschen haters (met een woort) Atheisten ende God-ontkeners (sodanige helaes de meeste zijn) te beteughelen, oft te beletten datse de menschelijke gemeente niet en verwoesten.

[200]

Ten anderen, die selfde wort heden ten daghe, te gelijk met de vreesse van lijf en halsstraffe, inghescherpt, ende wy sien niet-temin hoe weynigh ghene by dese ghevoeght zijnde vermach, om die verwilderde gemoederen te betoomen, wat sal't werden, so elck alleene wert by der handt ghenomen? Dien strick ende dat net is al te krank ende te onsterck, dat die woeste, ongheregelde, en onbetemde menschen lichtelijck verscheuren; vermits sy ghelooven, dat sulcx alleen gevonden is, om de slechte en zwacke Menschen, als vliegen, te verstricken. Daer sijn by avonture oock eenighe onder de Christenen, die de selfde groote occasie gheven, om soodanighe dingen te houden en te gelooven vande eeuwige straffe, die bequaem zijn om alle vrees der selfder wech te werpen: onder de welcke oock mogen gereeckent worden de ghene, die't voor slaven en knechten-werck achten, de menschen door vreesse vande selfde in hare schuldighe plicht te houden; Want dese doen (mijns oordeels) even ofse met Delila den ongheschoren Samson, met banden en touwen wilden binden.

Naedien dan dese dingen soo zijn, soo besluuten wy, dat die meninghe, dewelcke leert, dat een Christen onghoorloft is het Magistraets Ampt (op die wijze als wy geseyt hebben) te bedienen, niet en is begrepen inde Christelike Religie.

Wy soudent hier onder konnen voegen eenige andere bewijs-redenen, mitsgaders de outheyt, en gestadige gewoonte, van dat de Keyzers, Koningen, en Princen, haer tot de

[201]

Christelijcke Religie hebben begeben; want van dese is de Leere Jesu Christi soo aengenomen, datse noch het ghebiedt, noch de ghemeene oordelen te niet deden: daer en is oock onder soo vele opsienders noyt geen gebonden, die haer daer toe vermaendt heeft: 't welck hoe-wel het gheen heel seecker, ten minsten een heel waarschijnlijk teecken schijnt te wesen, dat sy alle gheduerighlijck ghelooft hebben, dat in die vonnissen niets en is, 't welck strijdt teghens de gheboden Jesu Christi, ende de saligheyt vande bevelhebbers; daermen anders treffelijcke exempelen siet, van de vrymoedigheyt der opsienders tegens Koningen, die haer verliepen.

Doch, naedien de Outheydt, ende ghewoonte weynigh krachts heeft by de gene, tegen de welcke wy hier handelen, teghen de welcke sy haer opentlijcke belijden te kanten, ende wy oock selver sien, dat daer van niet weynigh kan ghedisputeert worden, eensdeels om dat doen al, wanneer de Keyzers haer tot de Christen Ghemeente begaven, den alderheylighsten Godtsdienst Jesu Christi niet weynigh begon te verslimmen ende door superstition, en Heydensche misbruycken besmet te worden; anderdeels, om datmen in Tertulliano, en eenighe andere oude Schrijvers, soodanighe voetstappen vint, die het tegendeel schier met duydelijcke woorden schijnen mede te brenghen,

en de welcke (soose niet voorsichtighlijck worden uytgheleydt) de tegen-partije niet weynigh schijnen te dienen: So en sal ick dese bewijsreden niet gebruycken, op dat ick my in de- [202]

sen onnodigen Doolhof niet en begeve, ende met het ghewichte van seer moeyelijck bewijs niet en besware, sonder eenigh seecker profijt of voordeel, overmidts de gheheele kracht vande bewijs-redenen, diemen vande outheyt by brengt, alleen binnen de bewijselijckheyt ende waerschijnelijckheyt bestaet.

Ick hoop dat dese dingen, die van ons byghebracht zijn, ghenoeghsaem sullen wesen voor den eersten aenval, soomen seydt. Ons ontbreken in dese ballingschap, vele behulpmiddelen, de welcke soudén kunnen dienen, om een bondigh Tractaet te stellen. Insonderheyt hebben ontbroken, de eyghentlijke gronden, bewijs-redenen, en exceptien, der gener, die het teghendeel houden. By aldien wijse gesien hadden (gelijck wy de selfde dickwils, doch te vergeefs gewenscht, ende gearbeyt hebben te sien) daer soude misschien naerder op vele dingen hebben kunnen geantwoort worden: Doch daer op sullen wy ten tweede mael letten, ten zy die dingen die hier tegen gebracht sullen werden, sodanigh zijn, datse ons nootsaken van ons voornemen af te wijcken. Ondertusschen beminde broeders inden Heere. gebruyckt dit soo't u behaeght, en gaet voort de Gemeente Gods te stichten, ende sijne sake door uwen heyligen arbeydt, Sorge ende wachte te bevorderen. De Heere Jesus, die ghy dient, ende alle uwen arbeyt besteet, beware ul. van alle quaet, ende heyliche u geheel in godtvruchtigheydt, vrede, en onderlinge liefde, door sijnen H. Geest, *Amen*.

E Y N D E.

REGISTER

Vande Schriftuer-plaetsen, die
in dit Tractaet ten deele of gheheel
verklaert worden.

Genes.		
Cap.	Vers.	Pag.
30	2	150
50	13	150
Exod.		
21	14	143
	22	85
Levit.		
19	17, 18	92
Deut.		
19	11	83
	15, 16	85
Math.		
5	17, 19	99
	38	72 &c.
	39	42
	40	39 &c.
	42	46
	43	89 &c.
6	12 &c.	105
16	24	135 &c.
	25	136
20	20, 21	15 &c.
	24	18 &c.
	25	13 &c.
	28	24
Luc.		
3	14	186
Iohan.		
12	42	21 &c.
13	14, 15	27
18	23	42
19	38	21 &c.
Actor.		
5	5&c.	110 &c
6	13,14	101
10	30 &c.	186
13	7	186 &c.
14	22	131 &c.
23	3	43
	17	187
Rom.		
12	14	97
	19	106
	1 &c.	145 &c.

	4	87
1. Cor.		
5	5	110 &c.
6	1 &c.	54 &c.
7	12	34
11	13	34
14	40	33
16	22	45, 97
Galat.		
1	9	45
Collos.		
3	3	130
1. Timoth.		
2	1	128
	11, 12	29
3	3	29
6	1, 2	24
2. Timoth.		
3	12	131 &c.
4	14	44
Tit.		
1	5	34
Hebr.		
11	10, 16	140 &c.
12	5 &c.	103
13	14	139 &c.
1. Pet.		
2	13	167 &c.
	14	87
	18	156
3	17	132
FINIS		

Colofon

Getranscribeerde digitale uitgave (PDF) door Weet & Durf
Digitale Bibliotheek Religiepolitieke traktaten
Redactie: J. Gruppelaar
Vormgeving: M.W.F. Yland

©2023 Weet & Durf / Alle rechten voorbehouden
j.gruppelaar@kpnplanet.nl | www.weetendurf.nl